

TC.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ

AĞ TOPLUMU VE KİMLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
DOÇ.DR. ERSAN ERSOY **MUHAMMED MİRZA ALTUN**

MALATYA-2017

TC.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

AĞ TOPLUMU VE KİMLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ.DR. ERSAN ERSOY

MUHAMMED MİRZA ALTUN

MALATYA/2017

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

AĞ TOPLUMU VE KİMLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

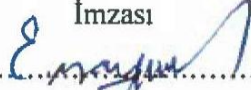
DANIŞMAN
Doç. Dr. Ersan ERSOY

HAZIRLAYAN
Muhammed Mirza ALTUN

Jürimiz 30.06.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği) ile başarılı bulunarak Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

İmzası

1. Doç. Dr. Ersan ERSOY (Danışman).....	
2. Prof. Dr. Taner TATAR	
3. Yrd. Doç. Dr. Ali Sırrı YILMAZ	
4.	
5.	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Unvan Ad Soyad
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Şefkat kahramanlarım anne ve babama...

ONUR SÖZÜ

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "*Ağ Toplumu Ve Kimlik*"adlı çalışmanın, tezin seçilme safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya' da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Muhammed Mirza ALTUN

30/06/2017

ÖZET

Çağımızda yaşanan değişim ve dönüşümler, toplumsal yapı ve ilişkilerde yeni bir tarihsel döneme işaret etmektedir. Enformasyon, internet ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, yeni toplumsal dönemin ağ toplumu olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Özellikle internetin etkisiyle ortaya çıkan gelişmeler, yerel ve küresel ölçekte önemli bir etkiye yol açmıştır. Zaman ve mekân kısıtlamasının ortadan kalkması sosyal ilişkilere, gündelik yaşamımıza yeni bir boyut kazandırmıştır. Bilhassa internetin bireyselleşmesi, sosyal medyanın etkin kullanılması, sosyal ağların vazgeçilmez hale gelmesi günümüz toplumlarını ağ toplumuna dönüştürmüştür. Bu nedenle toplumsal gelişmelerce belirlenen, şekillenen kimlik, ağ toplumundaki niteliklerden ve gelişmelerden etkilenmiştir. Kimlik, ağ toplumunun özelliklerine paralel olarak, farklı faktörlerin etkisiyle daha geniş bir çevrede ve daha çeşitli değerlere ve küresel anlamda oluşan kültürel öğelere bağlı olarak yeniden oluşmaya başlamıştır. Ağ üzerinde süren yaşamlarımız, kimliğimizi de dijital kimliklere dönüştürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ağ toplumu, Kimlik, İnternet, Sosyal medya, Sosyal ağlar

ABSTRACT

Changes and transformation in our living time, point out social structure and relations new historical term. Information, internet and developments in new communication technologies have caused, the new social period characterized as a network. Specially net-oriented developments have caused an effect on a local and global scale. Limitation of time place disappearing have brought a new dimension. Social relations our daily life. Specially, the individualization of the internet (net) the effective use of social media and social networks becoming indispensable cases have been transformed modern day. Society into the network society. For this reason, determination of social development formed identity, has been influenced by qualities and development. Identity network has been reoccurring depending on in larger environment and more various values in parallel with properties of the society and cultural elements that form globally. The lives that we have been leading on the network make our own identity digital as well.

Key Words: Society network, Identity, Internet, Social Media, Social networks

ÖNSÖZ

Her dönemin kendine özgü toplumsal koşulları bulunur. Bu yüzden her toplumsal dönemin farklı sosyolojik bir anlamı ve boyutu vardır. Özellikle de küresel ölçekte çok hızlı yaşanan gelişme ve değişimler karşısında birçok olgu da değişime ve dönüşüme uğramıştır. Kimlik de bu değişimden nasibini alan, insana özgü en önemli ve en temel yanımızı teşkil etmektedir. Kimlik, birey ve toplumların tanınmasına ve tanımlanmasına yardımcı olan bir olgudur. Bir toplum içinde yaşayan birey ve grupları bütüncül bir şekilde ifade edilmesine imkân veren kimlik olgusu sabit değil, zaman ve toplumsal koşullar karşısında değişme özeliğini göstermektedir.

Günümüzde de kimlikle alakalı önemli değişimler yaşanmaktadır. Aslında zamanımıza özgü bu değişimler, yeni bir dönemin kapısını da aralamıştır. Teknolojinin gelişmesi neticesinde internetin hayatımıza girmesi, dünyamızı şekillendirip ona yön vermesi, yeni dönemin en belirgin niteliklerinden biri haline gelmiştir. İnternet ile birlikte toplumsal yapılar bir ağ etrafında oluşmaya, örgütlenmeye başlamıştır. İnternet ve beraberinde yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler ve bunların yarattığı toplumsal etkiler, bugünkü toplumlara yönelik “ağ toplumu” nitelendirmesini anlamlı ve gerekli kılmıştır. Zira sosyal hayat içinde ilişkiler ve yaşam şekli ağ toplumunun baskın nitelikleri tarafından oluşturulmuştur. Kimlik olgusu da bu değişime paralel olarak tanımlanmaya, ifade edilmeye başlanmıştır.

Değişen ve dönüşen toplumsal koşulları dikkate alan bu çalışmada kimlik ve ağ toplumunun sosyolojik bir izahı yapılmaya çalışılmıştır. Güncelliğini koruyan, sürekli olarak konuşulan ve tartışılan kimlik olgusu ele alınmıştır. Toplumsal yapının tarihsel olarak yapısal dönüşümleri çerçevesinde kimliğin sosyolojik boyutu incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada öncelikle kimliğin sosyolojik izahı yapılmış; kimlik çeşitleri, kimliğin özellikleri ele alınmıştır. Ağ merkezli toplumsal hayatın nitelikleri açıklanarak, ağ toplumu kimlik ilişkisinin sosyolojik boyutları analiz edilmiştir. Neticede ağ toplumuna ait niteliklerle kimliğin dönüşümü ele alınarak çalışma sonlandırılmıştır.

Bu çalışma vesilesiyle; Öncelikle yüksek lisans eğitimim boyunca kendilerinden çok şey öğrendiğim anlayışlı, güler yüzlü, sabırlı davranan 'iyi ki buradayım' dedirten bölüm hocalarıma teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim sırasında odasını, kütüphanesini; yüreğini açan, tezin seçilmesinde, hazırlanmasındaki her aşamada

samimiyetini, sıcaklığını, sabrını esirgemeyen, motive eden, fikirleriyle yol gösteren, engin bilgi ve deneyimi ile ışık tutan, sadece akademik anlamda değil hayat üzerine de kendisinden çok Şey öğrendiğim, bende çok büyük emeği olan ve kendisini tanımaktan, kendisiyle çalışmaktan onur duyduğum tez hocam Doç. Dr. Ersan ERSOY'a teşekkür ederim. Tanıdığım günden beri dost sıfatına en çok yakışan, ailemin de bir parçası olan ve bu tezin hazırlanmasında teőviki, motivasyonu ve her türlü yardımının yanında eleőtiri ve takdirlerini de esirgemeyen, Bingl Üniversitesi İnkılap Tarih Okutmanı sevgili dostum Erhan TAŐ'a teşekkür ederim. Bütün hayatım boyunca seven, destek olan, maddi ve manevi anlamda her fedakarlığı yapan, kendilerinden hayata dair çok Şey öğrendiğim, beni ben yapan, ilk ğretmenlerim, gizli kahramanlarım, hayatımın köşe taşları ve yerleri asla doldurulamayan sevgili anne ve babama teşekkür ederim. Hayatımı anlamlandıran, değerli kılan, bende daima çok özel yerleri olan ve beni hep özel hissettiren, her an yanımda olan, eğitim hayatımda da çok önemli rolleri olan, can parçası, yürek yarısı, enis-i ruhum; ağabeyim Halil, kardeőlerim İsmail ve Muammer, ablam ve kız kardeőime teşekkür ederim. Ve ciğer parelerim; Yunus Emre, Yusuf, İrem, İkra Sude, Ömer Efe, Elif, Ali, Mehmet Mahir, minik Fatıma Zehra'ya ve ebeveynlerine varlıklarıyla bu dünyayı daha anlamlı, daha güzel ve daha yaşanabilir hale getirdikleri için teşekkür ederim. Ve de bu çalışma esnasında uygun bir ortamda çalıőmamı sağlayan, her türlü desteği ve yardımını eksik etmeyen, bu çalıőmadan dolayı kendisinden esirgemek durumunda kaldığım o en değerli zamanlar için anlayış gösteren, hep inanıp güvenen, en zor ve en güzel zamanlarda yanımda ve bu yolda hem dem olan, kadirőinas hayat arkadaőıma ve ailesine teşekkür ederim.

Malatya- 2017

M.Mirza ALTUN

KISALTMALAR

AB:Avrupa Birliği

ABD:Amerika Birleşik Devletleri

age: Adı geçen eser

agm: Adı geçen makale

Çev: Çeviren

Der:Derleyen

Edit: Editör

Haz:Hazırlayan

MÜİF.: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

S: Sayfa

Ss.: Sayfa Sayısı

TC: Türkiye Cumhuriyeti

İÜİF:İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Vb: Ve benzeri

Vd: Ve diğerleri

Vs:Vesaire

Yay:Yayın

YDÜ:Yakın Doğı Üniversitesi

Yy:Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	IX
İÇİNDEKİLER	X
GİRİŞ	1
1.KİMLİK KAVRAMININ İZAHİ	6
1.1.Kimlik Kavramının Tanımı	6
1.2.Kimliğin Özellikleri	11
1.2.1.Kimlik Toplumsaldır.....	12
1.2.3.Kimlik Bir İnşa Sürecidir	15
1.2.4.Kimlik Bir İhtiyaçtır.....	17
1.2.5.Kimlik Dinamiktir	19
1.2.6. Kimlik Benzerlik ve Farklılık Esasına Dayanır: Ben Ve Ötekinin Kimliğin Oluşumundaki Rolü	22
1.2.7.Kimlik Öznel Ve Nesnel Temele Dayalıdır	25
1.2.8.Kimlikler Çoğulcu Bir Niteliğe Sahiptir	27
1.3.Kimlik Çeşitleri.....	29
1.3.1.Bireysel Kimlik	29
1.3.2.Kolektif Ve Kültürel Kimlik	30
1.3.3.Sosyal Kimlik.....	32
1.3.4.Milli Kimlik	33
1.3.5.Etnik Kimlik.....	34
2. AĞ TOPLUMU.....	37
2.1.AĞ TOPLUMUNUN TARİHSEL ZEMİNİ.....	37
2.1.1.Geleneksel Toplum	37
2.1.1.1. Geleneksel Toplumlarda Toplumsal Yapı Ve Toplumsal İlişkiler.....	38
2.1.1.2. Geleneksel Toplumlarda Ekonomik Özellikler	43
2.1.1.3.Geleneksel Toplumlarda Toplumsal Örgütlenme	44
2.1.1.4. Geleneksel Toplumlarda Zaman Ve Mekân.....	45
2.1.2. Endüstri Toplumu.....	46

2.1.2.1.Endüstri Devrimi	46
2.1.2.2. Endüstri Toplamlarında Toplumsal Yapı Ve İlişkiler.....	49
2.1.2.3. Endüstri Toplumunun Ekonomik Özellikleri	52
2.1.2.4.Endüstri Toplamlarında Zaman Ve Mekânın Değişimi	53
2.1.3. Enformasyon Toplumu.....	55
2.1.3.1.Enformasyon Toplumuğun Tanımı	55
2.1.3.2. Enformasyon Toplumuğun Tarihçesi	55
2.1.3.3.Enformasyon Teknolojisi Devrimi.....	62
2.1.3.4.Enformasyon Toplumuğun Ekonomik Boyutu	65
2.1.3.4.1. Enformasyon Toplumunda Üretim Ve Tüketim İlişkileri	66
2.1.3.4.2. Yeni Ekonominin Örgütsel Mantığı: Ağ Kurumu	70
2.2.AĞ TOPLUMU KAVRAMININ TANIMI VE İZAHİ	73
2.2.1.Ağ Toplumuğun Tanımı	73
2.2.1.1.Ağ Nedir?	73
2.2.1.2.Ağ Toplumu	75
2.2.1.3.Ağ Ve Ağ Toplumu İlişkisi.....	80
2.2.2.Ağ Toplumuğun Omurgası: İnternet	81
3.AĞ TOPLUMU VE KİMLİK İLİŞKİSİNİN SOSYOLOJİK BOYUTLARI	84
3.1. Ağ Toplumunda Zaman, Mekân Ve Kimlik	85
3.2.Ağ Toplumunda Sanal Cemaatler Ve Kimlik	89
3.3.Ağ toplumunda Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya Ve Kimlik	97
3.4.Ağ Toplumuğun Yeni Sosyalleşme Biçimleri Ve Kimlik.....	104
SONUÇ	116

GİRİŞ

1960'tan sonrası yaşanan köklü değişiklikler ile birlikte enformasyonun üretimin hammaddesi olması, bilimsel bilgidaki birikim, teknolojik alanda art arda meydana gelen gelişmeler, toplumsal hayatı büyük oranda etkileyerek insanların iletişim şeklini, düşünüş biçimlerini, davranışlarını, sosyal ilişkilerini de değiştirmiştir. Özellikle internetin hayatın merkezine yerleşmesiyle beraber geleneksel ve endüstri toplumlarında görülen yaşam tarzları büsbütün değişime uğramıştır. Bahsedilen bu gelişmelerle beraber internetin küresel anlamda yaygınlaşması günümüz toplumlarını ağ toplumuna dönüştürmüştür. Günümüz toplumlarının ağ toplumuna dönüşmesi; ekonomi, siyaset, kültür, eğitim, aile, din vb. toplumsal yapıları ciddi anlamda etkilemesi ve bu etkilerin küresel çapta olması bireyin yaşamının ve özünün ifadesi olan kimliği de değiştirmiştir.

Aslında insanın en önemli ihtiyacını oluşturan kimlik, çok yönlü bir kavramdır. Bu kavram insanın yaşayış, düşünüş ve tüm değerlerini bütüncül bir şekilde ifade etmektedir. Toplumsal gelişme ve değişimlerden etkilenecek gelişen kimlik, değişen ve hep inşa halinde olan bir olgudur. Bu sebeple de kimlik ağ toplumunda önceki toplumsal dönemlere ve yapılara nazaran farklı bir yapıya bürünmüştür. Zaman ve mekân sınırlılıklarının ortadan kalkması, iletişimin ve sosyal ilişkilerin küresel ortamda yaşanabilmesi, kimliğin inşa edildiği ortamları üretmiştir. Dolayısıyla bu süreçte kimliğin tanımlama, açıklama ve değerlendirme kıstasları değişmiştir. Bu yüzden kimliğin ağ toplumu içerisinde yeniden ele alınıp yeni toplumsal koşullar altında incelenmesi gerekmektedir.

Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde kimliğin tanımı yapılarak, kimlikle ilgili çalışmalar ekseninde kimlik kavramının izahı yapılmıştır. Bu çerçevede kimliğin ne olduğunun, nasıl oluştuğunun daha iyi anlaşılması amacıyla kimlik türleri kısaca açıklanmıştır.

Kimlik, bireyin sahip olduğu özellikler ile içinde yaşadığı toplumun unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşturduğu değerler bütünü üzerine kuruludur. Kimlik aslında bu bileşke değerlerin bir ifadesidir. Bireyin kişisel temsillerinin tutarlı bir şekilde bütüncül bir uyumunun ifadesinin yansıması olarak kimlik, bireyin ait olduğu kültürün bilinciyle,

içinde bulunduğu toplumun bireyler arası ilişkilerinin bir yansımasıdır. Böylece kimlik sadece insanın sahip olduğu bireysel özellikleri yansıtmaz, aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun kurallarını, davranış biçimlerini de içerir. Yani kimlik, sosyal bir ortamda bireyler arası etkileşiminin sentezidir.

Ağ toplumu içerisinde sürekliliği olması hasebiyle kimlik, günümüzde farklı kriterler üzerinde mevcut değişimi yansıtır olmuştur. Öncelikle kimlik toplumsallık özelliği taşır. Her birey bir toplum içinde hayatını sürdürür. Toplumsallığından dolayı değişen koşullara paralel olarak bugün daha önceki toplumsal dönemlere kıyasla kimlikler sabit, yerel ve sınırlı özellikler karşısında değişken, esnek, küresel bir çerçevede oluşmaktadır. Böylece özgür doğası ön plana çıkan, farklılıkları bir arada yaşatmaya dayalı çoklu kimliklerin ağ toplumunda öne çıktığını görmekteyiz.

İkinci bölümde ağ toplumuna kadar toplumsal yapının farklı biçimlerinde ortaya çıkan önemli toplumsal olaylar ve sonuçları ele alınmıştır. Böylece hem ağ toplumundan önceki dönemler özetlenmiş hem de toplumsal dönemler arasında karşılaştırma yapma imkânı elde edilmiştir. Bu amaçla geleneksel ve endüstriyel toplumlar dönemindeki sosyal ilişkiler, ekonomik yapılar zaman ve mekân algıları incelenmiştir. Akabinde ağ toplumunu oluşturan koşullar ve gelişmeler ele alınmıştır.

Ağ toplumu, içinde yaşadığımız çağın nirengi noktasını oluşturan internet esaslı toplumdaki sosyal yapı ve ilişkileri ifade eder. Coğrafi zorunluluğun ortadan kalktığı eş zamanlı/zamansız ilişki biçimleri ve bunların oluşturduğu yaşam biçimidir. Ağ toplumu, pek çok ilişki biçiminin, rollerin, işlevlerin değişiminin gözlemlendiği, bu değişimi bir kültüre bir davranış kalıbına, yaşam biçimine dönüştüğü benzersiz bir toplumdur. Meydana gelen tüm gelişmeler gündelik yaşamımızı küresel yaygınlıkta ağ üzerinde, ağa bağlı bir şekilde sürdürmemize yol açmıştır. Ağ toplumunda dijital araçlar sayesinde iş, sağlık, alışveriş, eğlence, sohbet etme, arkadaş edinme vs. önceki toplumsal dönemlerden çok farklı bir temele oturmuştur. Aynı mekânı kullanma, aynı zamanda yaşama zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Daha önceki yaşama biçimlerimize alternatif bir yaşam biçimi doğmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise ağ toplumunda meydana gelen tüm gelişmeler ışığında kimlik ve ağ toplumu ilişkisinin boyutları ele alınmıştır. Ağ toplumunda zaman

ve mekânın önemini kaybettiği ilişkiler sanal ortamda gelişmeye başlamıştır. Kullanılan teknolojik cihazlar sayesinde insanlar yaşamlarını zaman ve mekânın dışına taşımıştır. Sanal cemaatlerle, klasik anlamdaki cemaat yapısının işlevini görmek, ortak paydayı oluşturan unsurları korumak ve örgütlenmek mümkün hale gelmiştir. Sosyal medya aracılığıyla coğrafi sınırları aşan toplumsal ilişkilerin olduğu yeni bir ortam oluşmuştur. Sosyal ağlar ile bireylerin sosyalleşmesini sağlayan yeni bir alan oluşmuştur. Bunlar da yaşam şeklini, alışkanlıkları, davranışları, kültürü etkilemiş ve değişime uğratmıştır. Bu sebeple kimlikte bunlara bağlı olarak yeniden inşa edilmiştir. Böylece bireyselleşmiş, çağın hızına paralel hızlı üretilen, hızlı tüketilen niteliklere sahip kimlikler inşa edilmeye başlanmıştır. Ağ toplumu dijital araçlar üzerinde yükselirken, dijital hayata dönen yaşamlarımız dijital bir kimliği kaçınılmaz kılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Kimlik insana ait en temel olgu olmakla birlikte, sosyal etkileşim ve iletişim biçimlerinin hızla geliştiği günümüz dünyasında, sosyal bilimlerde ve özellikle de sosyolojide ilgi uyandıran önemli konulardan birisidir. Bu açıdan kimlik, sosyal bilimlerin dünyasında küresel çapta üzerine yoğunlaşılacak, konuşulan, tartışılan bir alandır. Kimlik konusunun önemini hiç yitirmemesi, hatta giderek artırması aslında onun insan hayatındaki işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Zira kimlik insanın var olmasının bir temsilinin yanında kendisini nasıl tanımladığını, nerede konumlandığını ifade etmesine imkân veren tanımlayıcı yönüdür. Bu da varlığının önemli referanslarından biridir. Çünkü kimlik içinde bulunan zamanının yanında geçmiş ve gelecekle ilgili tasavvurlarımız, değerlendirmelerimizi de içermektedir.

Ağ toplumu dijital teknolojiyle sosyo-ekonomik ilişkilerin oluşturulduğu sürdürüldüğü ve daha önceki toplumsal dönemlere nazaran baş döndürücü bir hızla yaşandığı bir toplumdur. Temelinde internet ağlarının evde, sokakta, iş yerinde, tatilde, seyahatte kısaca yaşamın her anında vazgeçilmez olduğu bir toplumdur. Bu toplum, bilişim teknolojilerinin yediden yetmiş herkesin gündelik hayatında büyük bir yer edindiği toplumdur.

Kimlik tanımlanıp açıklanırken sürekli vurgulanan, onun temel özelliklerinden biri, insana has bir olgu olması hasebiyle durağan ve sabit olmamasıdır. Yani zamana ve toplumsal koşullara bağlı olarak kimlik de değişebilmektedir. Bu bağlamda kimlik ağ toplumunda yeniden şekillenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, ağ toplumunun dinamiklerini açıklamak, toplumların nasıl bir tarihsel süreçten geçtiğini ortaya koymak, ağ toplumunun bu dinamiklerinin toplumsal yapı ve sosyal ilişkilerde meydana getirdiği dönüşümü izah ederek kimliğe olan etkisini incelemektir. Aynı doğrultuda çalışmanın amacı, ağ toplumunda değişen temel unsurların hayatımızı nasıl etkilediği, neleri değiştirdiği ve bunların kimlikle münasebetinin nasıl ve ne yönde olduğunu izah etmeye çalışmaktır.

Araştırmanın Önemi

Kimlik öncelikli olarak sosyolojik, psikolojik, tarihsel yönleri bulunan dinamik bir olgudur. Bu dinamik olgu hem bireylerin hem de toplumların özünü yansıtan çok önemli bir yapıyı teşkil eder. Bu yapı sürekli bir oluş, daima bir inşa halindedir. İçinde bulunulan tarihsel ve toplumsal koşullara göre değişen gelişen bir yönü ve doğası vardır. Kimlik bir bireyin varlığının ifadesidir, bireyin kişisel özelliklerini, tutum ve davranışlarını, inanç ve değerlerinin adlandırılması olarak sadece insana özgüdür. Bu yüzden günümüzde bilgiye dayalı üretimin, teknolojik gelişmelerin, bilimsel bilginin ve internet merkezli iletişimin vb. etkisiyle günlük hayatın çok hızlı, esnek, bireyselleşmeye dayalı yaşanmasına paralel olarak, kimlik kavramının daha yoğun bir şekilde konuşulması, tartışılması büyük önem arz etmektedir.

Yaşanan hızlı değişim ve internet temelli hayat tarzı, çağımızı ağ toplumu olarak nitelendirmemize sebep olmuştur. Ağ toplumu; ekonomi, kültür, siyaset, iletişim, eğitim gibi alanların, zamanın ve mekânın öneminin azalması ile yeniden şekillenen toplumsal yapı ve ilişkilerin değişime uğradığı toplumdur. Ağ toplumu; enformasyonun, teknolojilerinin toplumu nasıl değiştirdiğinin, dönüştürdüğünün yansımasıdır. Dolayısıyla ağ toplumunda kimliğin yeniden tanımlanması, tartışılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Çünkü en başta kimliğin değerlendirildiği ölçüler ve kimliğin içinde olduğu toplumsal koşullar köklü bir değişime uğramıştır. Özellikle ağ toplumu konusunda Türkiye'de akademik çalışmaların sınırlı olması söz konusu değişiklikleri ele alıp

incelemeyi gerektirmiştir. Yaşanan toplumsal değişmelere bu açıdan bakmak önemli hale gelmiştir.

İşte bu çalışmanın önemi, ağ toplumu ve kimlik konusuna ışık tutarak Türkiye'de bu konudaki akademik çalışmaların eksikliğini gidermeye katkıda bulunmak, bu alandaki yapılacak olan çalışmalara öncülük etmek, bilimsel birikime katkı sağlamak noktasında ortaya çıkmaktadır. İçinde bulunduğumuz toplumsal koşulları, değişim ve dönüşümünün toplumsal yapıya ve ilişkilere yansımaları, bu yansımanın kimliği nasıl etkilediğini daha iyi kavramak ve değerlendirmek hususu bu çalışmayı önemli kılan bir başka unsurdur.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda literatür tarama tekniği kullanılmıştır. İlk olarak verilerin literatürden elde edilmesi hedeflenmiştir. Literatür taraması yapılmış kaynakların ana hatları belirlenmiştir. Veriler toplanırken kitap ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Söz konusu kaynakların bir kısmına internetten erişilerek zamandan tasarruf sağlanmıştır.

Bu çalışma yapılırken ağ toplumuna kadar olan önceki dönemlere ait tarihsel aşamalar kronolojik bir sıraya uygun olarak hazırlanmıştır. Konunun tarihsel süreci ortaya konurken, tarihsel dönemler arasında mukayeseye imkân tanıyarak toplumsal dönemler arasındaki benzerlik ve farklılıkların görülmesine imkân tanınmıştır. Böylece konunun daha iyi anlaşılmasına ve değerlendirilmesine çalışılmıştır.

AĞ TOPLUMU VE KİMLİK

1.KİMLİK KAVRAMININ İZAHİ

1.1.Kimlik Kavramının Tanımı

Kimlik, son yıllarda üzerinde sıkça konuşulan, özellikle sosyolojik, psikolojik ve tarihsel yönleri öne çıkan çok yönlü bir kavramdır. Bilişim çağının getirmiş olduğu karmaşık ilişkilerin de etkisiyle, kimliğe yönelik gün geçtikçe farklı değerlendirmeler ve yeni bakış açıları öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu konuda farklı tanımlamaların, yorumların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Kimlik kavramının çok boyutlu olması nedeniyle yapılan her izah ve tanım, öne sürülen her görüş, onun farklı bir yönüne açıklık getirmekte ve kimlik olgusunun daha bütüncül bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bölümde kimliğin tanımı yapılarak, kimliğin özellikleri ve kimlik türleri üzerinde durulacaktır. Böylece kimlik kavramı daha kapsayıcı ve daha kuşatıcı bir şekilde ele alınarak daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılacaktır.

Sosyal hayat, bir toplumda yaşayan insanların gelenek ve alışkanlıklarının etkisiyle, hayatlarını biçimlendirmesinin, diğer insanlarla kurduğu ilişkilerinin ve ortaya koyduğu eserlerin bütünüdür. Toplumlar hem maddi anlamda hem de manevi anlamda bir yaşama şekli geliştirirler. Bu yaşam şekli her toplumda değişik tutum ve değerleri beraberinde getirir. Toplumlar ve insanlar devamlı bir iletişim, etkileşim ve kaynaşma hâlinde oldukları için birbirlerini sürekli olarak etkilemişlerdir. Bu durum, toplumda meydana gelen her olaya ve olguya tesir etmiştir. Sosyal hayat içerisinde kimlikler de önemli bir yer tutar ve belirleyici rol oynarlar. Çünkü kimlikler, bireylerin ve toplumların varlığının, hayatının önemli bir parçasını oluştururlar.¹

Kimlik kavramını Bilgin, bir kişi ya da grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi ya da gruplar arasında konumlaması şeklinde tanımlamaktadır. Bilgin'e göre aslında kimlik bir resim ve bir adres olarak nitelenmektedir. Bu tanımda kimliğin iki önemli yönü dikkati çekmektedir. Burada tanımlananın birinci kısmı, kişi veya grubun kendi gözündeki resmine, ikinci kısmı ise diğer kişiler veya gruplar arasındaki yerine işaret etmektedir. Burada sözü edilen resim, dıştan bir fotoğraf gibi

¹Abdulkadir Çevik, Alper Ersaydî: *'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değişen Türk Kimliği Ve Günümüze Yansımaları'*, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 31, Sayı 288, s:70

objektif olarak çekilmiş veya bizim aynaya bakarak kendi hakkımızda oluşturduğumuz bir imaj değildir; bizim olduğumuza inandığımız kişiye (veya grup) diğerlerinin bize yüklediği kişiye (ya da grup) ait imajlar arası gerilimin ürünüdür; yani diğerleriyle etkileşim içerisinde oluşan bir resimdir. Adres ise geometrik ya da coğrafi bir mekân üstünde, koordinatlar dahili sisteminde saptanmış bir yere değil, psiko-sosyal bir yere işaret etmektedir. Kişi veya grubun adresi kendisini, kimlere yakın veya uzak görmesiyle ilgilidir.²

Kimlik, toplumsal hayatın içerisinde varlığını sürdüren birey ve grupların ifadesi olarak tanımlanabilir. Bireyin kendini nasıl tanımladığı ve kendisi dışındakiler tarafından nasıl tanındığının ortak bileşkesi olarak anlatılabilir. Sözlük tanımına göre kimlik bir bireyin kişilik özelliklerinin bütünüdür. Sözlüğün ikinci açıklaması kimliği bir kişi veya cismi belli eden kolektif karakteristik özellikler olarak açıklarken, üçüncü anlamı 'aynılık' olarak tanımlar. Latince kökenli olarak kimlik yani 'idem' veya 'identitas' sözcüğünün temeli kişinin geldiği köken anlamındadır.³

Maalouf, 'kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir.'⁴ sözü ile kimliği oluşturan dinamik ve pek çok ortak paydanın yanı sıra, onun kendi içinde özgün ve biricik yanına işaret eder. Toplum içinde, normlarla, değerlerle, statü ve rolleriyle bir anlam kazanan bireyin, benzer yönlerine dikkat çekilirken aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerin bu benzerlik içindeki bireysel farklılıkların ahenkli uyumuna da vurgu yapar. Bu doğrultuda kimlik, insanların özünü, kim olduğunu belirleyen benliğinin ayrılmaz parçası, öte yandan belli amaçlar doğrultusunda bilinçli olarak üretilen ve kullanılan araçlar olarak tanımlanmaktadır.⁵ Kimlik, hayat içinde insanla veya çevreyle olan münasebetler dahilinde ortaya çıkan, bireyin ve toplumun karakteristik özelliklerini ifade eden, hususiyetlerin bütünüdür.⁶ Bireyin kendisini, kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü ifade eder; bireyin kendisini toplumsal bir çevrede tanımlamasını ve konumlandırmasını içerir.⁷ Böylelikle kimlik kavramının toplumun sosyal sisteminin önemli bir unsuru olduğu ortaya çıkar.

² Nuri Bilgin: **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar, İzmir, 2007, s:11

³ Abdulkadir Çevik, Alper Ersaydı: **agm**, s:70

⁴ Amin Maalouf: **Ölümçül Kimlikler**, (Çev) Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, 2012, İstanbul, s:16

⁵ Nuran Hortaçsu: **Ben Sen Biz Hepimiz**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s:63

⁶ Ersan Ersoy: **'Kimlik Ve Değerler İlişkisinin Sosyolojik Boyutu'**, Prof. Dr. Halil Narman Armağanı (edit) Cemalettin Çopuroğlu, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elâzığ, 2005, s:223

⁷ Cemalettin Vatandaş: **Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu**, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul, 2004, s:16

Bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu; inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsama sahiptir kimlik⁸, aslında kişisel ve kolektif bir yapının, çeşitli biçimlerinin içinden(sübjektif) veya dışından tanımlanmasını ifade etmektedir.⁹

Kimlik, bireylerin, grupların, toplum ve toplulukların 'kimsiniz, kimlerdensiniz' sorusuna verilen cevaplardır. Bu sorulara cevap verirken kimliğin bir taraftan ortak paydasına, bir taraftan da kimliğin farklı yapısına cevap vermiş oluruz. Yani kimliğin benzerlikleri ve farklılıkları bir arada barındıran bir olgu olduğunu da vurgulamış oluruz. Verilen cevaplar yer, zaman, durum ve koşullara, çevrenin beklentilerine, olayların akışına göre değişebilir.¹⁰ Kimlik aynı zamanda insanın görünür olması ve kendisini görmesi ile ilişkili tanıma şuuru ve tanınma göstergesidir.¹¹ Bireyin toplum içerisinde fark edilmesi, kendisini fark ettirmek istemesinin yanında bu tanıma ve tanıtmanın bilinçli olması önemlidir. Bu tanıma ve tanıtma bir ihtiyacın, insan olmanın gereğidir.

Genel olarak ifade ettiğimiz bu tanımlarına paralel olarak kimlik, temelde insan açısından fenomenolojik ve ontolojik bir konudur. Bu haliyle kimlik sadece insana özgüdür. Her dönemde ve zamanda insanlar kendilerini daima bireysel ve kolektif olarak tanımlama ihtiyacında ve çabasında olmuşlardır. Bu çerçevede kimlik insanî iletişimin toplumsal yönüne vurgu yapan vazgeçilmez bir olgudur.¹² Dolayısıyla kimlik içinde çeşitli soruları barındıran bir kavramdır. Bu durumda soruların odak noktasında, 'bireyin kendisini ne olarak tanımladığı ve konumlandığı' ya da 'kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu' bulunur. Buradaki soruların özünde yatan şey ait olma ihtiyacıdır. Aitlik, kişinin özsaygısını yükseltebilmek adına önemli bir ihtiyaçtır. Bir gurup aidiyeti temelinde oluşan kimlikler, beraberinde bağlanmayı ve bütünleşmeyi getirir. Sosyal ilişkilerin devamlılığın sağlanmasında kimlik, bu anlamda insanları bir arada tutan bir sosyal bağ ve çimento özelliği gösteren bir nitelik taşır.¹³

⁸Sibel Karaduman: '*Modernizmden Post-modernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü*', Journal of Yasar University Cilt17, Sayı5,2010, s:2886

⁹Mustafa Çalık: **Millî Kimlik, Milliyet, Milliyetçilik**, Cedit Neşriyat, Ankara, 3. Baskı 2009, s:19

¹⁰ Bozkurt Güvenç: **Türk Kimliği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s:3-4

¹¹Taner Tatar: '*Farkın Tabiiğinden Farklılığın Yapaylığına Kimlik*', Türk Yurdu Dergisi, Cilt 31, Sayı 288, s:77

¹²Suavi Aydın: **Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**, Ankara, 2009, s:21

¹³Sibel Karaduman: **agm**, s:2887

Doğumla başlayan süreçte kimliği 'ben kimim?' sorusuna verilen cevapların anlamlı bir bütünü olarak kabul etmek mümkündür. Söz konusu cevapların merkezinde her ne kadar birey var ise de 'sen busun' hükmü ile ya da 'biz buyuz' belirlemesi ile ifadesini bulan etkileşim, kimliğin inşasında önemli bir rol oynar. Dolayısıyla kimliği bireyden ya da toplumdan soyutlayarak izah etmek mümkün değildir.¹⁴ Kimliğin temeli ben, biz ve öteki(ler) arasındaki karşıt ve diyalektik ilişkilerdir. 'Ben kimim?' sorusunun cevabı, kültürel toplumsal ve siyasal olarak bileşenleri ortak değer, inanç ve yaşantılardan doğan aynılık/benzerlik duygusunda, başkalarından, ötekilerden ayırır. Bu yönüyle kimlik yalnızca bireyselin/öznelliğin temeli olarak ele alınmaz; aynı zamanda toplumsal olguların anlaşılmasında tarihsel, siyasal ve kültürel bir araç sayılır. Kolektif bellek ve tarih, toplumsal aktörlerin birbirlerini yalnızca tekil olarak değil, tarihsel ve siyasal projelerin taşıyıcıları gibi tanımlarına imkân verirken, kültürel, toplumsal ve siyasal kimliklere de zemin hazırlar.¹⁵

Kimlik bir tanımdır, insanın hem toplumsal hem psikolojik hem de tarihsel anlamda kendisinin ne ve nerede olduğunu açıklamasıdır. Birey kimlik edindiğinde duruşunu ve bakışını da belirlemiş olur; yani katıldığı veya üyesi olduğu toplumsal ilişkiler ağında bir toplumsal özne olarak şekillenir. Kimlikler onları tanımlayan ve organize eden bir bütün olarak bireyin toplumla uygun bağının ne olduğunu da içerir. Bu aynı zamanda birey düzeyinde bir topluluğa ait olma ihtiyacını ortaya koymaktadır.¹⁶ Sosyal bir olgu ve dinamik bir süreç olan kimlik karşılıklı etkileşim yoluyla oluşur. Kimlik edinme sürecinde birey, psikolojik ve fiziksel güvenliğini sağlamak ve toplum tarafından kabul edilmek amacıyla yaşadığı toplumun davranış modellerini değer ve normlarını içselleştirmek ve pratiğe yansıtmak durumundadır. Bu yolla kimlik edinmek için ya başkasına göre tanımlaması ya da başkası tarafından algılandığı parametrelerle kendini özdeşleştirmesi gerekir. Sosyal kurgunun sürekli içselleştirme süreçleri, sosyal boyutta kimliğin inşasıyla sonuçlanır.¹⁷

¹⁴Taner Tatar: *'Kimlik: Ötekini Belirlemek Ya da Kendini Bilmek'*, Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 48, 2008, s:190

¹⁵Merih Zillioğlu: *'Kimliğin Kavramsal Serüveni'*, Sen Benim Kim Olduğumu Biliyormusun? (edit) Hülya U. Tanrıöver, Hil Yayınları, İstanbul, 2008, s:25

¹⁶Mehmet Karakaş: *Modernlik, Küreselleşme Ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni*, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, s:93

¹⁷Hüsamettin İnaç: *Ab'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Adres Yayınları, Ankara, 2005, s:15

Kimlik, aidiyetlerimizde doğar ve çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkar. İnsanlar birden fazla kimliğe sahip olabilir. Erkek-kadın, normal ya da eşcinsel, milliyetçi-çevreci, Britanyalı ya da Avrupalı. Bu liste dilediğimiz kadar uzatılabilir, dolayısıyla muhtemel aidiyetlerimiz de bu şekildedir. Böylelikle kimlik, bazı insanlarla nelerinizin ortak olduğuna ve sizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin cevapları içerir.¹⁸

Kimlikten söz ettiğimizde aslında belirli bir sürekliliğe, kapsayıcı bir birliğe ve kendini tanımaya vurgu yaparız. Her şeyden önce kendimizi, kimliğimizi tanımladığımızda, kendimize ait bir süreklilikten, kapsayıcılıktan ve kendimizi tanımamıza yönelik özelliklerden bahsetmiş oluruz.¹⁹ Birey kendini kimlik aracılığıyla tanımlar, konumlandırır. Ayrıca onun hangi değerler dünyasına ait olduğu kimliği ile açığa çıkar.²⁰ Kimlik ben ve diğeri ayrımında kurularak, orijinallik duygusunu pekiştirmek, diğerlerinin gözünde değerli olmak, toplumsal olarak tanınmak ve onay görmeyi de bünyesinde barındırmaktadır.²¹

Kimlik, insanın köklerini ele veren, dayanak noktalarını, reflekslerini açığa çıkaran, belli başlı duyarlılık ve hassasiyetlerinin içselleştirildiği potansiyel bir sermaye olarak görülebilir.²² Bu yönüyle kimlik en temel referans noktamızdır. Dünyayla, geçmişle, gelecekle ve diğer insanlarla ilişkilerimizi, durduğumuz bu noktadan düzenler ve değerlendiririz. Kimlik insanın en özel varoluş biçimidir. Soy, cinsiyet, tarih ve mekân gibi nesnel gibi görünen kategorilerle ilişik olmasının yanında, bu kategorilerin değerlendirildiği çerçevedeki değişmelere ve başkalarının bizimle ilgili algılarına bağlıdır. O sebeple kimliğin bireyin yaşadığı anı aşan genetik bir niteliği yoktur. Dış etkilere açıktır ve devamlı yapılanan bir karakteri vardır. Bu yüzden hangi nedenle üzeri örtülmüş olursa olsun, o nedenin içi birey, zaman ve mekâna göre başkalaştırıcı bir biçimle doldurulur, çünkü kimliğin böyle bir potansiyeli vardır. Kimlik değişmeye ve

¹⁸ Sibel Karaduman: *agm*, s:2887

¹⁹ Jorge Larraín: *İdeoloji Ve Kültürel Kimlik*, (Çev) Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s:197

²⁰ Charles Taylor, *'Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı', Çok Kültürcülük Tanınma Politikası*, (edit) Amy Gutmann, (Çev) Levent Köker, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005

²¹ Dilek İmançer: *'Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci Ve Televizyon'*, *Doğu Batı*, Sayı 233, 2003, s:234

²² Ramazan Kayan: *Vahyin Gölgesinde Kimlik İnşası*, Çıra Yayınları, İstanbul 2007, s:9

dönüşmeye açıktır. Genetik kodların aktarımı gibi kuşaktan kuşağa geçmek gibi kolaylaştırıcı bir niteliği yoktur.²³

Sonuç olarak kimlik, benzeşmenin yanında farklılaşmanın da bir göstergesidir. Kimlik farklı olmanın bir referansıdır. Farklılıkları bünyesinde barındıran kimlikler, sürekli olarak yenilenir ve farklı biçimde konumlandırılırlar. Kimlik arayışının arkasında farklılaşmaya neden olan, çatışan değerler de bulunur. Kişi kim olduğunu söyleyerek aynı zamanda ne olduğunu, neye inandığını ve ne istediğini de anlatmaya çalışır. Kimlik, zaman, mekân, tarih ve kültürün ötesine geçer. Değişik unsurların beslediği bir kaynağa bağlı olarak tarihleri vardır. Fakat tarihsel olan her şey gibi, sürekli dönüşüme maruz kalırlar. Sonsuza kadar kökleşmiş bir geçmişe sabitlenmiş olmaktan çok uzaktırlar; tarihin aktörleri tarafından belirlenirler ve bu süreçte oluşan unsurlara bağlıdırlar. Bu itibarla kimlikler, kendisini onunla tanımlayan, konumlayan durumlara verilen isimlerdir.²⁴

Kimlikle ilgili bu açıklamalardan sonra, aslında kimlikten bahsederken biz içinde yaşamış olduğumuz zaman ve mekân başta olmak üzere, tarihin sürekliliğine paralel olarak bireysel, toplumsal, etkenlerle çok yapı, girift, bir çok değişkene bağlı olarak oluşan ve değişime açık olan bir olguya işaret etmiş oluruz.

1.2.Kimliğin Özellikleri

Kimlik insana özgü tanımlayıcı bir yapı olmakla birlikte tek boyutlu ve durağan değildir. Bütün özelliği gösteren kimlik, sosyolojik açıdan analiz edilebilir ve özellikleri daha açık bir biçimde ortaya konulabilir. Özellikleri ifade edilirken aslında kimliğin işlevleri de ortaya çıkar. Bireyin hayatında kimliğin oynadığı rol daha da belirginleşir. Kimlik, büyük ya da küçük ayrı ayrı parçalardan oluşan bir bütündür. Her bir parça kimliğin önemli bir özelliğini yansıtır. Kimlik denilen olgu bu özelliklerden müteşekkildir. Kimliğin bu bileşenleri kimliği hem meydana getiren hem de anlamlı kılan unsurlardır. Dolayısıyla kimlik kavramını belirleyebilmek için onun bileşenlerini ve özelliklerini açıklamak gerekmektedir.

²³ Suavi Aydın: **Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine** ,s:9-10

²⁴ Mehmet Karakaş:age,s:97

1.2.1.Kimlik Toplumsaldır

Kimlik insana özgü bir kavramdır. Bu nedenle bireyin kendini tanımlaması ve toplumsal olarak tanınmak istemesi insani bir ihtiyaç olarak oluşmaktadır. Kimlik toplumsal bir olgudur ve toplumsal etkileşimlerin bir sonucudur. Kimliğin toplumsal yönü onu topluluk içerisinde var eder. Aslında cemaat veya cemiyet içerisinde bulunmayan bireyin kimliğinden bahsetmek de mümkün değildir. Bireyin yaşama alanı toplum olduğuna göre, içinde yaşadığı toplumun davranış modellerini ve değer yargılarını içselleştirmek zorundadır. İnsanın sosyal değerleri içselleştirmesi sosyal boyutta kimliğin inşasıyla sonuçlanır. Bu bağlamda da kimliğin toplumsal yönü, onun olmazsa olmaz boyutu olarak kabul edilmektedir.²⁵

Kimlik sosyal ortamdan bağımsız olarak düşünülemez. Sosyal ortam bir yandan kişinin nasıl bir kimliği benimseyeceğini veya kabul edeceğini belirlerken diğer taraftan belli kimliklere belli amaçlara yönelik farklı anlamlar yükleyerek anlamlarını değiştirmektedir.²⁶ Bireylerin kendilerine 'ben kimim?' ya da 'kimsiniz, kimlersiniz' sorularının kaynağı özellikle toplumsal dünyayı kabul ve yargılama biçimi olarak hayatına yansımaktadır. Bireyin kim olduğuna dair sorulan sorulara verilen cevaplar, her şeyden önce sosyal bir bağlam içinde oluşur. Kimliğimizi sarmalayan özellikler, toplumda yaşayan diğer bireylerle girdiğimiz sosyal ilişkiler ve etkileşimler içinde oluşan niteliklerdir.²⁷

Kimlik oluşumu tarihsel ve toplumsal şartları yansıtıcı çok yönlü bir süreçtir. Kimlik kültürel biçimde üretilmiş bir taslak olarak içinde bulunduğu tarihsel, toplumsal koşulları idrak etme biçimine göre davranışlar ve duygularıyla, bireyin farklı deneyimleri, tarihsel ve toplumsal koşullardan bağımsız olmaksızın, bireysel yaşamını düzenler.²⁸ Toplum yapısı içinde bireylerin sosyal davranışlarını belirleyen unsurlar (değerler, normlar, statüler, roller) kimlik belirleyicileri olarak sosyal kategorizasyona ait özelliklerle ilişki halindedir. Değerlerin kaynağının kültürde yer alması, mesleklerin aynı zamanda bir rol ve statüye denk gelmesi gibi. Bireyler, kadın ve erkek ya da farklı mesleklerden olmalarına göre ya da farklı kültürlerin mensubu olarak birbirlerini tanımlar ve sosyal hayat içerisinde konumlandırırlar.²⁹

²⁵Suavi Aydın: **Kimlik Sorunu İlkesellik Ve Türk Kimliği**, Öteki Yayınları,1998, s:14

²⁶Nuran Hortaçsu: **age**,s:63

²⁷Sibel Karaduman: **agm**,s:2886

²⁸Dilek İmançer: **agm**,s:235

²⁹Sibel Karaduman: **agm**,s:2887

Bütün kimlikler bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde oluşur ve insanların birbirlerini karşılıklı tanımaları gerekir. Kimlik bir nesne olarak değil 'bir simgeler ve ilişkiler sistemi' olarak düşünülmelidir. Herhangi bir failin kimliğini sürdürmesi tek ve belirli bir kimlik ile gerçekleşmez. Kimlik yeniden oluşum sürecidir. Öz tanımlama ve farklılığın onaylanması boyutları birbirleriyle devamlı iç içe geçer. Dolayısıyla 'kimlik kolektif eylemin dinamik, gelişmekte olan bir yönüdür.'³⁰ Asosyal ortamlarda kimlik olgusu oluşmadığı gibi asosyal varlıkların kimliklerinden de bahsedilemez. Kimlik süreci kişinin kendi kendine gerçekleştirdiği süreçler olmayıp, başkalarıyla beraber ya da başkalarına karşı, dolayısıyla sosyal bir çevrede oluşan süreçlerdir. Bu durumda tüm kimlik çeşitlerinin toplumsal olduğunu belli bir sosyal çevrenin ürünü olduğunu söyleyebiliriz.³¹

Bir toplum içerisinde yaşayan birey, fiziksel ve psikolojik güvenliğini sağlamak için yaşadığı toplumun davranış kalıplarını ve toplumsal değerlerini içselleştirmek durumundadır. Bu nedenle, temelde kimlik edinme ihtiyacı aslında insanın pek çok yönden zayıflığından kaynaklandığı da söylenebilir. İnsanın nerede ve nasıl yaşadığına bakılmaksızın, insanların diğer insanlarla bir arada yaşama ihtiyacı hasıl olmaktadır. Varlığın bir tanımı olan kimlik de bir toplumsal çevrede oluşmakta ve gelişmektedir. Toplumda bir arada yaşamının gereği olarak, topluma ait, değer ve norm gibi unsurların az ya da çok fakat sürekli olarak içselleştirilmesi, toplumsal boyutta kimliğin inşasıyla sonuçlanmaktadır.³² Kimliğin hem toplumsallaşmadan hem de aynı anda dışsal baskı ve etkilerden oluşması, birey ve toplumsal yapı arasındaki sentezin bir başka ifadesi olarak da görülebilir. Birey ne tümüyle edilgen ne de etkindir; hem etken hem de edilgendir. Toplumsal yapı tarafından belirlendiği kadar onu dönüşüme uğratan, belirleyendir.³³

³⁰David Morley ve KevinRobins:**Kimlik Mekânları**,(Çev),Emrahan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları,İstanbul,2.Basım,2011:74

³¹Ahmet Nuri Yurdusev: '**18. Ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği**',**Cumhuriyet, Demokrasi Ve Kimlik** (edit)Nuri Bilgin, Bağlam Yayınları,Ankara,11.Basım1997,s:102

³²Suavi Aydın: **Kimlik Sorunu İlkesellik Ve Türk Kimliği** , s:14

³³Mehmet Altunoğlu:**Kimliğin Modern İnşası, Modern Kimlik Politikaları Ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları**,Yayımlanış Doktora Tezi, 2009, s:109

1.2.2. Kimlik Tarihseldir

Kimliğin meydana gelişi, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında belirli bir tutarlılık ve birliğin tesisiyle mümkündür. Bu üç zaman boyutunun birbirinden kesin hatlarla kopuk olması durumunda toplum hafızasında bir düzen, devamlılık ve birlik hali meydana gelmeyecek ve onun kimliği de oluşamayacaktır. Tarih bu nedenle sosyalleşmenin, kimlik kazanmanın zorunlu bir şartı olmaktadır. Birey ve toplum bu hafıza ve hatırlama ile birbirine bağlanmakta ve etkileşim içine girmektedir.³⁴ Bir toplum, kendisini oluşturan bireylerin bir kimlik altında toplanmaları sayesinde ortaya çıkar. Bireylerin ortaklığı tarihi bir niteliğe de sahiptir. Toplum, benzerliğini ve tutarlılığını geçmişinden alır. Geçmiş, bir toplumun ayniyetinin tescilidir. Ortak bir geçmişin uzunluğu, o toplumun aynılığına şahitlik eden tanıkların çokluğunu gösterir. Toplum, mekân ve zaman içinde ortak bir kimlik ile süreklilik kazanır. Bu süreklilik kimliğin tarihsel niteliğini yansıtır.³⁵

Tarih, kimliğin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde önemli bir değişkendir. Geçmiş, şimdiye kimliği inşa ederken taşınır. Bu taşınmanın temel hedeflerinden biri kimliği inşa ederken, ona içerik kazandırmaktır. Geçmiş arkamızda kalan, geride bırakılan değil, tam tersine daha şimdiden her durumda önümüzde olandır. Çünkü geçmişle ilişki her zaman gelecek ile ilişkidir. Geçmiş eskinin ziyaret edildiği bir müzeden çok, imkânların barınağıdır. Geçmişle ilişki gelecek ile dolayımlanır, çünkü geçmişe dönmenin anlamı yeni bir gelecek aramaktır. Aynı şekilde, gelecek ile ilişki de geçmişle dolayımlanır; çünkü, gelecek imkânlar zaten elde olan imkânlara dayanmak suretiyle olabilirliklerinde öngörülebilirler.³⁶ Böylece kimliklerin en önemli özelliklerinden biri de kimliğin tarihsel sürekliliği olan bir süreç içinde vücut bulması, anlamlı hale gelmesidir.

Kimlik tarihsel bir süreçte oluşmaktadır. Bu da kimliğin tarihsel bir olgu olduğu anlamına gelmektedir. Kimliğin tarihselliği ve tarihsel bir unsur olması onun değişkenliğine neden olurken, toplumsal bir unsur olması da sürekliliğine yol açmakta ve değişmesine rağmen hep var olmasını sağlamaktadır. Kimliğin tarihsel oluşu, kimlik birimlerinin sadece tarihsel bir süreç içinde yer almaları anlamına gelmemektedir. Belli

³⁴Yücel Öztürk: '*Tarih Ve Kimlik*', *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2007, s:15

³⁵Yücel Öztürk: *agm*, s:11

³⁶Mustafa Altunoğlu: *age*, s:106

bir ortak kimlik biriminin bütünlüğü, kapsamı ve bireyler üzerindeki etkisi tarihi süreç içerisinde değişebilmektedir. Böylece tarihin akışı kimliğin dinamikliğiyle paralel devam etmektedir.³⁷

Kimlik zamanın ve mekânın kendine özgü şartlarına bağlı olarak şekillenen bir yapıdır. Bu kimlik bir taraftan süreklilik üzerine kurulurken öte yandan sürekliliğe ters düşmeyecek biçimde değişimle bağlantılıdır. Kimlikler doğal ve doğuştan olmanın yanında sosyal ve tarihsel düzlemde yeniden yoğrularak yorumlanır ve yapılandırılır. Kimlikler aynı zamanda tarihsel gelişim süreci içinde, kimliği oluşturan parametrelerden bazıları değerini kaybeder ve yerini başkasına bırakır. Böylece kimliğin tarihsel karakteri onu değişken ve sürekli kılmaktadır.³⁸Tarihte sosyal yapılanma şekillerine göre kimlik oluşumlarının da etkilendiği bilinmektedir. Toplumlar karmaşıktıkça ve çeşitlendikçe üzerimize giydiğimiz bir elbise gibi tanımlayabileceğimiz kimliklerimizin de değişken bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Bu durum kimliğin tarihsel niteliğinin, değişkenliği ile ilgilidir.³⁹

Tarihin akışına bağlı; sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ilişkilerin değişmesine uygun olarak, kimliklerin tanımı, anlamı, değeri ve sınırları değişikliğe uğrayabilir. Bu sebeple, insanoğlunun kimliklere yüklediği değer ve anlam da değişir ve değişmeye devam edecektir. Bu kimliğin tarihsel niteliğinin sonucudur. Tarihsel süreç yaşandıkça kimlik bu yaşantıdan nasibini alacaktır.⁴⁰

1.2.3.Kimlik Bir İnşa Sürecidir

Kimlikler bir anda meydana gelmez, yaşam boyunca oluşur ve değişir.⁴¹ Oluşumu ve değişimi birçok unsura bağlıdır. Zaman, mekân, kültür, eğitim, yaş, cinsiyet vb. birçok değişkene bağlı olarak meydana gelir ve sürekli değişmeye devam edebilir. Bu durum kimliğin dinamikliğine, tarihselliğine işaret eder. Soy, cinsiyet, tarih ve mekân gibi nesnel görünen kategorilerle ilişik olduğu söylenebilirse de aslında bu kategorilerin kuruluşu kendilik algımıza, bu kategorilerin değerlendirildiği çevredeki değişmelere ve başkalarının bizimle ilgili algılarına bağlıdır. O nedenle kimliğin insan

³⁷ Serdal Fidan: **age**,s:87

³⁸ Hüsamettin İnaç:**age**, s:19-20

³⁹ Sibel Karaduman: **agm**, s:2287

⁴⁰ Naci Bostancı: '*Kimlik Tartışması Hayatın Telaffuzu Üzerinden Yürümeli*', Türkiye Günlüğü, Sayı 83, 2005, s:53

⁴¹ Amin Maolouf: **age**, s:25

tekinin yaşadığı anı aşan 'genetik' bir niteliği yoktur. Dış etkilere açıktır ve devamlı yapılanan ve oluşum halinde bir karakteri, yapısı vardır.⁴²

Kimlik, hazır bulduğumuz ve değişmeyen bir şey değildir. Tarihsel ve toplumsal süreç içinde oluşmakla birlikte değişim ve dönüşüme açık bir yapıdır. Bilgin'e göre, sağduyu düşüncesi ya da popüler anlayış, kimliği doğal bir veri gibi görür. Kimliğin bir madde, bir nesne gibi bir öze sahip olduğunu düşünür. Ancak etnik ve cinsel kimlikler gibi, doğal olduğu düşünülenler de dâhil olmak üzere hiçbir kimliğin ontolojik özsel bir gerçekliği yoktur, tüm kimlikler bir inşa ürünüdür. Yani kimlikler kişiler veya guruplar arası ilişkilerde inşa ve hatta icat edilir. Bilgin, kimlik inşasının, geçmişe ait her şey silinerek boş bir levha üzerinde bireysel aktörlerin keyfi taleplerine göre gerçekleştirilen bir etkinlik anlamına gelmediğini vurgulamaktadır. Aksine kimlik olgusu, tarihsel bir nitelik taşır. Kimliklerin, bireylerin öznelliğiyle ilgili boyutlara sahip olması bununla zıtlık oluşturmaz çünkü bireyin kendisi de tarihsel bir inşa olarak görülebilir. Kimlik olgusunun, zaman ve mekâna aşkın, her türlü sosyal ve tarihsel bağlamdan bağımsız evrensel antropolojik bir geçerliğinden söz edilemez.⁴³

Kimliği sadece verili olarak kabul etmek onu değişmez ve sabit unsurlara bağlamaktır. Çünkü kimlik zaman içinde unsurları ya da bizihi bir bütün olarak ifadesi itibariyle değişmektedir. Bu gerçek, kimliğin inşa edildiği anlamına gelmektedir. Kimliğin inşa sürecinde ele alınması onun sürekli ve dinamik özelliğine binaendir. Bu özellik sürekli yeni tecrübelerle, yaşamayla ilgilidir. Her dem yenilenen bir süreç söz konusudur. En yeni bile bir süre sonra eskimektedir. Böylece kimlik hep bir inşa halindedir.⁴⁴ Kimliklerin inşası, tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üremeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızadan, kişisel fantezilerden, iktidar aygıtlarından ve dinî vahiylerden ilham alır. Ama bireyler, toplumsal gruplar, toplumlar bütün bu malzemeyi, içinde bulundukları toplumsal yapıya, zaman mekân çerçevesinden kaynaklanan toplumsal koşullara ve kültürel projelere göre işler, bütün bu malzemenin anlamını yeniden düzenler.⁴⁵

Diğer taraftan Karaduman da sosyal gerçekliği algılamada anlamlandırmada birer filtre görevi gördüğünü kolaylıkla söyleyebildiğimiz kimlik olgusunun, toplumsal

⁴² Suavi Aydın: *Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*, s:9-10

⁴³ Nuri Bilgin: *age*, s:35

⁴⁴ Taner Tatar: *'Farkın Tabîliğinden Farkcılığın Yapaylığına Kimlik'*, s:78

⁴⁵ Taner Tatar: *'Farkın Tabîliğinden Farkcılığın Yapaylığına Kimlik'*, s:77

bir inşa sürecine işaret eder. Ona göre kimliğin yapılanması uzun bir süreç olduğu kadar, inşaaya dayalı değişken de bir süreçtir.⁴⁶ Dolayısıyla bireysel ya da sosyal, tüm kimlikler inşa edilmiştir. Bu nedenle kimlikler esnek özellik göstermektedirler. Bir inşa ürünü olmaları öze ait gerçeklerinin olmamaları demektir; kimlikler tarihsel ve psiko-sosyal süreçlere bağımlıdır.⁴⁷ Kimlikler, kültürel, siyasi ve ideolojik bir inşa sürecinin ürünüdürler. Yani genel anlamda kimlik tarihi bir inşadır. Kaçınılmaz olarak kendisini bize dayatan doğal ve hazır bir kimlik yoktur. Bu bakımdan kimlik, her an yeniden kurulan ve inşa edilen dinamik bir yapıdır. Esasında o hayat boyu devam eden dinamik bir süreci kapsamaktadır.⁴⁸

Kimlikler, kültürel, siyasî veya ideolojik bir inşa, yani eninde sonunda tarihsel bir inşadır. Kaçınılmaz olarak kendisini bize dayatan bir kimlik yoktur. Bu bakımdan kimlik, her an yeniden kurulan ve inşa edilen dinamik bir yapıdır. Oluşumunda toplumsallaşma sürecinin hız kazandığı gençlik döneminin önemli bir etkisi bulunmakla birlikte, esasında o hayat boyu devam eden dinamik bir süreci kapsamaktadır. Birey kimliğini hayatı içerisinde geliştirebileceği gibi, ileriki yıllarda yaşayabileceği önemli bir etki ve olay sonucu kimliğini yeniden oluşturabilir ve değiştirebilir.⁴⁹ Mesela, öyle durumlar olur ki, sevindirici ya da üzücü bir olay, hatta hiç beklenmedik bir rastlantı kimlik duygumuzda binlerce yıllık bir mirasa bağlılığımızdan çok daha ağır basabilir.⁵⁰ Bu bakımdan geçmişte kim olduğumuzu, şimdi ve gelecekte kim olacağımızı sabit ve değişmez bir kalıp olarak ele almak mümkün değildir. Değişim sürecinde farklı nitelendirmelerle anılan dönemler vücut bulmaktadır. Bunlardan bir kısmı zamana bağlı olarak meydana gelmektedir. Diğer bir kısmı ise büyük değişimleri ifade etmektedir.⁵¹

1.2.4. Kimlik Bir İhtiyaçtır

Toplumsal bir varlık olarak, bütün toplumsal ilişkileri kurmak ve beşerî/tarihsel dünya içinde kendimizi bir yere koymak için kimliğe ihtiyacımız var. Bu ihtiyaç var olmanın, sosyal olmanın gereğidir ve yalnızca insana özgü bir durumdur. Bir toplum, bir kültür, bir değer ahengi içinde yaşayan birey doğal olarak diğerlerinden ayrı bir

⁴⁶ Sibel Karaduman: **agm**, s:2888

⁴⁷ Nuri Bilgin: **age**, s:301

⁴⁸ Yaşar Kaya: '*Kimlikler Yeniden Dağıtılırken: Milli Kimlikler*', Kürenin Halleri, (edit) Yaşar Kaya, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2007, s:197-8

⁴⁹ Taner Tatar: '*Kimlik: Ötekini Belirlemek Ya da Kendini Bilmek*', s:192

⁵⁰ Amin Maolouf: **age**, s:16

⁵¹ Taner Tatar: '*Kimlik: Ötekini Belirlemek Ya da Kendini Bilmek*', s:192

bütünlüğe sahip olur. Bu farklılığı göstermek hem de içinde yaşadığı toplumla bütünleşmek bir kimlik aracılığıyla mümkündür. Bu birey için yaşamsal bir gerekliliktir.⁵²

Kimlik bir gerekliliktir ve bir ihtiyacın sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç bireyin dünyasında çok önemli işlevleri yerine getirmektedir. Kimlik, kendini tanımlama ve toplum içinde belli bir sıfatla, toplumsal olarak tanınma işlevlerini içerisinde saklı tutarak hem insana özgü olan hem de temel insani bir ihtiyaç boyutları bulunan olgudur.⁵³ Hortaçsu'ya göre, kimlik sahibi olma ve bu kimliğe değer verme insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılar ve yaşamdan alınan doyumunu etkilemektedir. Bu ihtiyaçlar; kendine değer verme, başkalarından farklı olma veya belirginlik, zaman ve mekânda süreklilik, ait olma ya da başkalarına yakın hissetme ve onlardan kabul görme, yeterlik veya beceri ve kontrol duygusu ve yaşamın anlamı ve amacı olarak özetlenebilir.⁵⁴

Toplumsal yaşamın her döneminde benzeşme ve farklılaşma referansı olan, bireye ve topluluğa kategorik çerçeveler sunan kimlik, bir tanımlama referansı olarak işlev görmektedir. Bu anlamda sosyolojik ve psikolojik etkileşimlerde hem tek tek bireyler hem de topluluklar için bir ihtiyacın ifadesidir. Çünkü kimlik belirtme ve belirleme bir iktidar, aynı zamanda da tanımlama göstergesidir.⁵⁵ Kimliğimizle kim olduğumuzu söylerken aynı zamanda ne olduğumuzu, neye inandığımızı ve ne istediğimizi de anlatmaya çalışırız. Bu inançların, isteklerin ve ihtiyaçların, yalnızca farklı topluluklar arasında değil, bireyler arasında da tatmin edilmesi söz konusudur. Kim olduğumuz ve ne olmak istediğimiz ve ne olduğumuz temel ve derinden hissedilen sorunlar olması kimliğin ihtiyaç olduğunun başka bir göstergesidir.⁵⁶

Bilgin ise bu gereksinimi şu şekilde özetlemektedir:⁵⁷

-Varoluşsal gereklilik: Bu ihtiyaç diğerlerinin gözünde var olduğunu bulunduğu yerde bir yerinin olduğunu hissetmeyi ifade eder; diğerleri tarafından görülmek, dinlenmek, dikkat edilmek, ilgi görmek ihtiyacı olarak kendini gösterir.

-Bütünleşme gereği: Bu ihtiyaç bir gurubun üyesi olarak görülmeyi, bir topluluğun parçası olduğunu ve orada bir yere sahip olduğunu hissetmeyi ifade eder.

⁵² Suavi Aydın: **Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**,s:10

⁵³ Suavi Aydın: **Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**,s:15

⁵⁴ Nuran Hortaçsu: **age**,s:16-7

⁵⁵ Mehmet Karakaş: **age**,s:95

⁵⁶ Celalettin Vatandaş: **age**,s:20

⁵⁷ Nuri Bilgin: **age**,s:25-6

Kısaca dahil olma arzusunu gösterir. Diğerleriyle mesafesiz, yan yana olmayı içeren bir arzudur.

-*Takdir edilme gereği*: Kimlik ihtiyacının bu boyutu, diğerleri tarafından değer verilmeyi, takdir edilmeyi ifade eder. Burada diğerleri için bir kıymet ifade etme, yani diğerlerinin bireye tuttuğu aynada olumlu bir imaj ya da görüntüye sahip olma söz konusudur. Bu gereksinim nedeniyle, başkalarına yansıyan görüntümüzü ayarlamaya, kendimizi 'sosyal olarak arzulanan, kabul gören' bir görüntü altında sunmaya çalışırız.

-*Kontrol etme gereği*: Bu ihtiyaç, insanın kendisi ve çevresi üzerinde belirli bir denetleme gücü ve olanağına sahip olma arzusudur. Bu arzu onun, kendini özerk ve özgür bir özne olarak hissetmesiyle ilgilidir. Bu yerine gelmediğinde, kişinin diğerleri arasında bir aktör olmaktan çok seyirci olması yani olan bitene maruz kalması söz konusudur.

-*Bireyselleşme veya Farklılaşma gereği*: Bu ihtiyaç kişinin kendisini tekil, tek, biricik bir birey gibi görme arzusunu ifade eder. Bu arzu diğerlerinin içinde, kendi bireyselliğinde algılanma, birey olma eğilimini yansıtır. Burada bireyin kendini apayrı bir varlık gibi hissetmesi söz konusudur.

Kimlik insana özgü bir yapıdır. Bu özgünlük tanıma, tanımlama ve aidiyet çerçevesinde oluşur. Kendini tanımlama ve toplum içinde bir sıfatla toplumsal olarak tanınma bir taraftan insana has bir durumdur bir taraftan da insani bütünlük ihtiyacını karşılayan bir çerçevedir.⁵⁸ Kimlik var olmanın, insan olmanın doğal sonucudur. Bu nedenle insanlığın var oluşundan beri sürüp geldiğini söyleyebiliriz. Sadece geçmişten bugüne onun görünümü tartışılabilir. Bireyler kimliği, var olmanın hissedilmesi, hissettirilmesi, kendini görünür kılmanın en önemli aracı olarak görmektedir. Dolayısıyla kimliğin insanlar için her dönemde ve her yerde temel ihtiyaç olduğunu söylenebilir.

1.2.5. Kimlik Dinamiktir

Kimlikler basit birer donuk etiket değildir. İnsanların kimliklerine zamana ve ortama göre değişen psiko-sosyal yatırımları vardır. Bu yatırımların önemine göre, kimliklerde az ya da çok önem taşırlar. Bireylerin kendilerine ilişkin değerlendirmelerinde, durum ve koşullarında etkisi görünmektedir. Bu yönüyle kimlik

⁵⁸ Suavi Aydın: **Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**, s:10

kendimize ilişkin görüşümüzü yansıtan olgusal bir özellik taşımanın yanında dinamik ve değişkenlik göstermektedir.⁵⁹

Tarihte toplumsal yapılanma şekillerine, değişim ve gelişimlerine göre kimlik oluşumlarının da etkilendiği bilinmektedir. Toplumlar karmaşıklaştıkça ve çeşitlendikçe üzerimize giydiğimiz bir elbise gibi tanımlayabileceğimiz kimliklerimizin de değişkenlik arz ettiğini görmekteyiz. Bu değişken yapı, örneğin geleneksel toplumlarda bireyin dışında ve yaşadığı topluluğun aidiyetleriyle biçimlenirken, modern toplumlarda bireyselliğin ve bireysel aklın ön planda olduğu bir süreçteki etkilerle belirlenmektedir. Günümüzde ise kimliğin, aşırı parçalanmış, çoklu özellikler gösterdiği; geçişken ve çok çeşitli biçimlere ve karakteristiğe büründüğü görülmüştür.⁶⁰

Kimlik bir sürekliliğe sahiptir. Bu süreklilik bir çeşit sabit olma, aynı kalma durumu değildir. Kimliğin dinamik ve değişken bir yapısı vardır. Kimliğin bu özelliği ise hem insan olmanın hem de tarihsel sürecin bir sonucudur. İnsanın düşünebilen ve irade sahibi bir varlık olması, davranışlarına kendi iradesiyle yön verebilmesi ve bunun sonucu olarak değişime açık olması, sahip olduğu kimliğe de doğal olarak bir devingenlik katmaktadır.⁶¹ Bireyin veya toplumun yaşamı süresince değişmeyen hep sabit kalan bir olgu değil, değişkendir. Genellikle bireyin isteğiyle değişebilir; terk edilir veya içeriğinde değişikliğe gidilebilir. Biriciklik sabit kalmakla birlikte, ayrıntıda kalan değişiklikler her zaman yaşanabilir.⁶²

Kimliğin tarihîliği onu geçmişle olduğu kadar gelecekle de ilgili kılar. Çünkü kimlik aynı zamanda bir projedir. Bu yönüyle, kimlik, verili olana direnmenin, bir gelecek tasarımı ifadesidir. Geçmişle gelecek arasında salınan kimliğin şimdideki mevcudiyetinin zamana tâbiliği onun sürekli bir oluş olarak görülmesini gerektirir. Değişen zaman ve koşullar onun yeniden tanımlanmasını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Kimlik, bir sabit oluş ve durağanlık değildir; yenilenmedir, dönüşümdür; 'öz'le değil, 'süreç'le birlikte anılıyor olması onun dinamikliğine işaret etmektedir.⁶³ Bu da statik olmayan, bir sürekliliğe bağlı olarak değişen, yeniden oluşan kimliğin dinamik

⁵⁹Nuri Bilgin: **age**,s:302

⁶⁰Sibel Karaduman: **agm**,s:2887

⁶¹Ahmet Nuri Yurdusev: '*Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği*', Türkiye ve Avrupa: **Batılılaşma, Kalkınma, Demokrasi**, (der) Atila Eralp, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s: 23

⁶²Doğan Ergun: **Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016, s:20

⁶³Mustafa Altunoğlu: **age**, s:106-7

yönünü ifade eder. Kimlik, deneyimlerin ve öznel konumun farklı öğelerinden oluşur. Kimlikler asla sabit değildir, kompleks ve değişkenliklerine bağlı olarak sürekli yeniden konumlanır.⁶⁴

Bireyin kimliği doğum öncesinde ve sonrasında gelişen biyolojik temel üzerinde aile ve çevreyle etkileşimleri sonucu gelişir, olgunlaşır ve tutarlı bir kalıcılık ile devam eder. Bu kimlik yaşam boyu değişen koşullara bağlı olarak temel yapıdan pek ayrılmadan küçük değişimlere uğrayarak kendini yenileyebilir. Kimlik hiç değişmeyen katı bir yapı değildir. Temel bazı nitelikler değişmez olsa da zaman içinde oluşan değişik, etkileyici ve özellikle derin olaylar kimliğin bazı özelliklerinde değişime yol açabilir. Bu onun dinamik olmasından kaynaklanır.⁶⁵

Kimlik hem birey hem de toplumla alakalı olarak şekillenir. Bireyin doğumu ile başlayan süreçte kimlik, özgün tecrübelerle dinamik bir oluşum arz eder. Süreklilik içerisinde değişimle kimlik belirginleşirken, diğer insanlara hem ihtiyaç duyulur hem de zorunlu ilişki ve etkileşim kurulur. Söz konusu ilişki ve etkileşimin değiştiği bilinen bir gerçektir. Özellikle günümüzde kimliğin dinamik yapısı, farklı kimliklere mensup olan birey ve toplumların birbirleri ile olan ilişki ve etkileşimi geçmişe göre oldukça artmıştır.⁶⁶ Kimliklenme süreci çok yönlü, dinamik ve sürekli bir oluşumdur. Kimliklerin toplumsallığı ve başkalarıyla var olma durumu, insan grupların çoğulluğu, sosyal karşılaşmalar ve etkileşimler her zaman değişime, dönüşüme açık hale gelir.⁶⁷

Kimlik deneyimlerin ve öznel konumun farklı öğelerinden oluşur, ama eklemlendikleri zaman, özgün öğelerinin toplamından daha fazla bir şey haline gelir. Bununla birlikte içinde yaşanan toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal ilişkilerle geçmişin konjonktürünü ortaya çıkarır. Kimlikler çoğu zaman görüngülü imgeler üretimi sürecinde ortaya çıkar ve yeniden üretilir. Kimliklerin sosyolojik ve psikolojik yapılanmaları, her tür özcü ya da durağan, belirleyici etkenlere karşı çıkan devamlı bir süreçtir. Kimlikler kompleks ve değişkenliklerine bağlı olarak sürekli yeniden oluşurlar.⁶⁸

⁶⁴Mehmet Karakaş: **age**, s:78

⁶⁵Abdulkadir Çevik, Alper Ersaydı: **agm**, s:70

⁶⁶Taner Tatar: *'Farkın Tabîliğinden Farklılığın Yapaylığına Kimlik'*, s:83

⁶⁷A.Nuri Yurdusev: *'18. Ve 19.Yüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği'*, s:102

⁶⁸Mehmet Karakaş: **age**, s: 93

1.2.6. Kimlik Benzerlik ve Farklılık Esasına Dayanır: Ben Ve Ötekinin Kimliğin Oluşumundaki Rolü

İnsan toplulukları kendilerini, daima çeşitli farklılaştırıcı ve ayırmalayıcılarla ifade etme çabasında olmuşlardır. Bu çaba, bireylerin ve toplulukların farklılık ve benzerliklerini belirleyerek kategorik düzeyde bir konum kazanma bilincini ifade eder. Kategorik bir konumda bulunmak, bireyi ve topluluğu kendi ve öteki olarak belirleyebilme sınırlandırabilme zemini oluşturduğu için kimlik bilincinin de inşasını kolaylaştırmaktadır.⁶⁹

Birey kendini tanımlarken kendisiyle benzeşenlerden bir kimlik kategorisi oluşturduğunu, bunun da aynılıktan ve özdeşlikten kaynaklandığını, fakat öte yandan farkında olmadan bu tanım yapılırken kendinden farklı olanların da farklı bir kimlikte bütünleştirildiğini ve bu ikinci kimliğin de ayrılık karşılıklılık, başka bir ifade ile, kişinin kendini karşısındakine göre konumlandırmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁰ Nasıl ki iç dışa göre veya dış sayesinde var olabiliyorsa, 'biz' de onlar sayesinde var olabiliyor. Biz'in oluşturulması onların icadını gerektiriyor. Burada kimliğin, bir birey veya gurubun kendini diğerleri üzerinden tanımlamasından ve dolayısıyla diğerlerinin var olduğu bir alanda konumlanmasından kaynaklandığı söyleyebiliriz. Kimlik bu tanımlama ve konumlamaya eşlik ettiği kadar bunların sonucu da olan bir bilinç ve duyguyu ifade etmektedir.⁷¹

Kendimizin kendimiz olabilmesi için ötekinin gerekliliği, ötekinin kendiliğin varoluş koşulu olduğu anlamına gelmektedir 'Nasıl öz-bilinç sahibi varlık olarak insan benliğini en iyi biçimde diğer benliklerden farkıyla ortaya koyuyorsa, kültür blokları da kendi dışındaki diğer kültür bloklarından farklarıyla, ayrıldıkları noktalarla kendilerini ortaya koyarlar. Burada özen gösterilmesi gereken nokta, reddedilecek 'öteki'nin daima kimlikle birlikte bulunduğu ve 'öteki' ne ölçüde varsa ve belirginse kimliğin de o ölçüde belirginleştiğidir. Özetle, 'ben' ancak 'öteki' ile var olabilirim. Çünkü ben, o olmayanım. Bu durum hem bireysel hem de kolektif kimliklerde geçerlidir. Örneğin 'ben erkeğim' ifadesi 'kadın olmayan' olarak beni belirliyor ya da 'İngiliz'im ifadesi, Türk, Fransız vb. diğer tüm ulusal kimlikleri reddederek beni belirliyor.⁷² Dolayısıyla kimliğin

⁶⁹ Mehmet Karakaş: **age**, s: 94

⁷⁰ Hüsemattin İnaç: **age**, s:16

⁷¹ Nuri Bilgin: **age**, s:165

⁷² Ahmet Ulvi Türkbâğ: '**Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu**', *Doğu Batı*, Sayı 23, 2003, s:211

tanımlanmasında özne, öznenin belirlenmesinde ise öteki dayanak noktasıdır; öteki olmadan kimlik oluşmaz. Öteki sadece öznel ve anlık bir durum değil, aynı zamanda tarihsel bir sürekliliği de ifade eder.⁷³

Kimliğin temel bileşenlerinden biri olan aidiyet duygusu, *bizin* tanımlanmasında ortak noktaları belirlerken, diğer yandan *biz'im* dışımızdakileri den yani *ötekileri* de belirler. Kimlik inşasında önemli bir yeri olan *biz* ve onlar ayrımı, *bizden* olan, aynı ya da benzer olan olumlu özellikler, farklı olana da olumsuzluklar atfedilmesiyle yapılır. Bu tanımlamayla *biz* ve onlar –yani ötekiler- toplumsal yaşantımızda konumlandırılmış olurlar.⁷⁴ Yani öteki, kimliğin yapısal unsurudur. *Biz* ve ötekiler birlikte ve karşılıklı çatışma içinde var olurlar. Dış topluluk(*ötekiler*) iç topluluğun (*bizin*) kendi içinde dayanışma ve duygusal güvenliği sağlamak için sınır çizme gereksiniminden de oluşur.⁷⁵

Kimliğin sosyal olma özelliği aynı zamanda bize, onun başkalık (farklılık) olgusu ile birlikte var olduğunu gösterir. Öteki olmadan kimlik olmaz. Çünkü kimlik öteki ile tanımlanır. Kendisinin ötekisi olmayan hiçbir kültür ya da kültürel aidiyet yoktur. En temel de ben ve öteki olarak ifade edilen bu ayrım bütün aidiyet kategorilerinde mevcuttur. Mesela Türk olan bir kişi aynı zamanda Yunan, İngiliz, Fransız olamayan kişidir.⁷⁶ Kimlik içermenin olduğu kadar dışlanmanın da ürünüdür. Bu noktadan hareketle etnik grubu öbür gruplar açısından tanımlayan şey, araya konulmuş olan toplumsal sınırlardır. Bu yönüyle bakıldığında kimlik bellek süreçlerine bağlıdır. Herhangi bir grubun üyeleri kendilerini ortak geçmişlerine dayanarak tanımlarlar.⁷⁷ Bireysel ve sosyal faktörler kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynamakla birlikte, bu oluşumda etkisi olan bir diğer faktör de 'öteki'dir. Kişi başkalarının aynasında kendisini fark eder. Bu yüzden öteki olmaksızın kimlik oluşması mümkün değildir. Bu durum birey ve toplum için oldukça işlevseldir. Birey ve toplum kendi kapasitelerini ve durumlarını başkalarını irdeleyerek anlarlar.⁷⁸

⁷³ Doğan Ergun: **age**, s:19

⁷⁴ Sibel Karaduman: **agm**, s:2888

⁷⁵ Cevat Özyurt: **Küreselleşme Sürecinde Kimlik Ve Farklılaşma**, Açılım Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s:184

⁷⁶ A.Nuri Yurdusev: **'18.Ve 19.Yüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği'**, s:102

⁷⁷ David Morley ve Kevin Robins: **age**, s:74

⁷⁸ Yaşar Kaya: **age**, s:196-197

Kimliği aynı zamanda toplumsal iletişim ve etkileşim süreçlerinin ürünleri olarak değerlendirmek gerekir. Bu yüzden kimlik birinin, bir diğerinden farklılığı ifade eder. Bu anlamda kimliğin ortaya çıkma sürecinde, kimliğe karşıt olarak oluşturulan bir ötekini öne çıkartma zorunluluğu vardır. Ve kimlik karşıtlık ilişkileri içinde ne olduğuna göre değil ne olmadığına göre tanımlanır, kurulur, sabitlenir. Bu yüzden kimliğin üyeleri birbirine benzemekten çok topluluk dışındakilerle olan farklılıkları bakımından benzerlik taşımaktadırlar.⁷⁹

Kimlikler ben ve ötekinin yani benzer ve farklılığının çerçevesinde şekillenir. Ben ve ötekinin işlevleri şöyle özetlenebilir:⁸⁰

-*Kimliksel İşlev*; Ötekileştirme her şeyden önce kimliğimizi tanımlamayı ve korumayı sağlamaktadır. Zira öteki negatif tanımlama yoluyla (ne olmadığımız belirtmek) yani bir şeye karşıt olarak kimliğimizi kavramamızı ve hissetmemizi kolaylaştırır. Diğerleriyle farklılığımızı artırmak, farksızlaşma kaygımızı gidermekte ve kimlik kaybını önlemektedir.

-*Yansıtmayla rahatlatma ya da kimliğimizi yüceltme işlevi*; Kendi kötülüklerimizden arınma, ötekinin varlığının önemli bir işlevidir. Ötekine projeksiyon mekanizmasıyla yüklenen olumsuz nitelikler, her şeyden önce, bu niteliklerin bizim dışımızda konumlanmasını, dolayısıyla kendimizi rahatlamayı sağlamaktadır. Öteki, yansıttığı ya da bizim gözümüzde temsil ettiği nitelikler vasıtasıyla kendimizden memnuniyetimize katkıda bulunmaktadır.

-Ötekini meşruluk dışına atarak meşruluk kazanma; bu ötekileştirmenin bir diğer önemli işlevidir. Bu sayede, diğerlerine karşı olumsuz hatta düşmanca yaklaşımımı, bir 'kötülüğe düşmanlık' ifade ettiğinden, sağduyu bakımından haklılık kazandırmaktadır. Geçmiş olayları, farklı yönde yorumlayarak kolektif belleğin kimliğimize uygun bir yönde işlemesi mümkün olmaktadır.

-*Sosyal düzeni koruma işlevi*; Ötekileştirme, mevcut sosyal düzeni bizatihi kendi özelliklerinde beğenmekten ziyade, bu düzenin kötülüklerini ötekilere yükleyerek korumayı sağlamaktadır.

⁷⁹ Burak Erdenir: **Avrupa Kimliği**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s:30

⁸⁰ Nuri Bilgin: **age**, s:197-8

1.2.7. Kimlik Öznel Ve Nesnel Temele Dayalıdır

Kimlikler öznel ve nesnel özelliğe sahiptir. Etnik grup, ulus, medeniyet, aile gibi kimlikler doğal kimliklerdir. Bu tür kimlikler bireyin doğuşundan itibaren içinde yaşadığı çevre tarafından sosyalleşme süreci ile verilir. Bir de bireyin kendi tercihleriyle edindiği, öznel olan kimlikler vardır; öğrencilik, esnafılık, annelik, babalık gibi. Öte yandan hiçbir toplumsal kimlik bireyler üzerinde mutlak egemen değildir. İnsanlar her zaman yeni kimlikler edinebilirler. Çağın gereklerine uygun olarak kimlikler, yeni biçimler alabilirler. İçinde yaşanan toplumun dinamikleri değişebileceği gibi, bireysel anlamda da değişim mümkündür.⁸¹ Öznel kimliklerde gönüllülük ve tercih esastır. Din değiştirme buna örnek olarak verilebilir. Herhangi bir dine mensup olan birey hayatının herhangi bir döneminde bağlı olduğu dini bırakarak yeni bir dine girebilir.⁸²

Kimlik oluşumu ve gelişimi itibarıyla bir taraftan nesnel olduğu diğer taraftan öznel olduğu düşüncesinden hareketle anlatılır. Nesnel olarak görülen kimlikte birey fail değildir. Kimlik bireyin doğumu ile birlikte hazır olarak bulunur ve bu yönüyle kimlik doğal olarak vardır. Birey içinde doğduğu toplum tarafından şekillendirilir. Şekillendirme için gerekli olan her şey mevcuttur. Birey söz konusu var olanların içinde vardır. Toplum denilen üretici ve düzenleyici mekanizma bireyi oluşturur ve kendi varlığında var eder. Bu bakış açısıyla kimlik, toplumun zorunluluğu ile mümkündür. Yani kimliği mümkün kılan toplumdur ki o, kimlikten önce vardır.⁸³ Kazanılan kimlik öznel kimliktir, tercih edilmiş, inisiyatif alınan kimliktir. Öznel kimlik, öznenin kendi kimliğini tercih etme özgürlüğünün olmasını, kendi kararlarını alabilmesini, kendine dair algısının, değerlendirmesinin ve yorumunun yapısal belirleyenlerden özerkliğini ifade eder. Bunun yanında, bireyin kimliğini tercih etme özgürlüğü özneyi önceleyen bir yapı tarafından kısıtlanır. Nesnel kimlik bu türden bir kısıtlanmaya karşılık gelir. Nesnel kimlik 'gayri iradi ortaklıklar/birlikler' tarafından belirlenlenir. Bireyin kendisini nasıl tasavvur ettiğinden bağımsız olarak dışsal belirleyiciler tarafından nasıl değerlendirildiğidir. Ulus, ülke, sosyal sınıf, cinsiyet, kültür, ahlaki değerler, din, vb., her biri özneyi ve onun tercihlerini önceler.⁸⁴

⁸¹A.Nuri Yurdusev: '*18. Ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği*', s:103

⁸²Hüsamettin İnaç: *age*, s:21

⁸³Taner Tatar: '*Farkın Tabiiliğinden Farklılığın Yapaylığına Kimlik*', s:78

⁸⁴Mustafa Altunoğlu: *age*, s:109

Öznel ve nesnel olan arasında kolaylıkla bir ayrım yapılabilir gibi görünse de gerçekte ayrılması güç bir biçimde iç içe geçmişlerdir. Nesnel olanı öznel olandan tümüyle bağımsızlaştıramayız. Nesnel olanda öznel olan her zaman içerilir. Nesnel ve öznel olan birey/kolektif esasında aynı anda yeniden inşa edilir. İnsan dünyaya geldiğinde nesnel bir gerçeklikle yüz yüze gelir. Ama, aynı anda, nesnel olanı dönüştürmeye de başlar. Nesnel olana bir sabite/değişmezlik atfedilmez; o da zamansaldır, zamana tabidir; değişir. Nesnel olandaki değişimin faillerinden biri de 'özne'dir. Meselâ 'milli kimlik' nesnel bir kimlik olarak ele alınacak olursa; dünyaya geldiğinde birey bir milli kimliğin içinde doğar. Ona milli kimliği aileden başlayarak sosyalleşme sürecinde sunulur. Bu yönüyle, milli kimlik, dışsal, nesnel ve verilidir; ama tüm kimlikler gibi o da zamana, değişime tabidir, değişmez değildir. Milli kimlik, bir faile ya da failler çokluğuna ihtiyaç duyar. İşte tam da bu ihtiyaç ondaki öznel boyuta işaret eder. Öte yandan, yapılan bütün öznel tercihler verilmişlikler arasından yapılyordur. Seçimler, ancak, kendilerine önceden verilmişlikler arasından yapılabilir. O halde kimlik, nesnel olandaki özneli ve öznel olandaki nesnel arasındaki ilişkiden doğar. Neticede, kimlik öznel ve nesnel boyutların diyalektik ilişkisinin tezahürüdür.⁸⁵

Nesnel kimlikler insanlara doğduğu günden itibaren içinde yaşadıkları toplumsal çevre tarafından kazandırılmaktadır. İnsanlar neredeyse verili kimlikleriyle birlikte doğmaktadır. İnsanların içinde yaşadıkları toplumsal çevrede kendi tercihleri ile edindikleri kimliklere ise öznel kimlikler denilmektedir. Bireylerin öznel kimliklerini iradi olarak seçme ve değiştirme yeteneği bulunmaktadır. Aslında verili kimliklerde kazanılmış kimlikler gibi zaman içerisinde değişmektedir. Ancak verili kimlikler çok yavaş ve asırlar tutan süreler içinde değiştiği için değişmiyormuş gibi görünmektedirler.⁸⁶

Öznel kimlik, bireyin kendi kimliğini kurma sürecindeki etken boyutudur. Buna mukabil, nesnel kimlik, bireyin kendisine dışsal belirlenmişlikleri esasında edilgenliğini temsil eder. Kimlik bu iki boyut –öznel ve nesnel- arasındaki diyalektik ilişkinin birleşme noktasındaki uğraktır. Nesnel ve öznel boyut bireyin bütün hayatına içre, onun tüm yüklemelerine sızan bir gerçekliktir. Yani her ikisi de kimliğin olmazsa olmazı, vazgeçilmez boyutudur.⁸⁷ Hülasa kimliği oluşturan en önemli özelliklerinden biri de

⁸⁵ Mustafa Altunoğlu: **age**, s:109

⁸⁶Serdal Fidan: **age**, s:88

⁸⁷ Mustafa Altunoğlu: **age**, s:109

onun hem öznel hem de nesnel boyutudur. Bu hem akıllı hem de toplumsal bir varlık olmasının doğal sonucudur. Tek başına bir değere sahip olan bireyler toplum içerisinde hem varlığını daha anlamlı ve yaşanabilir hale getirir hem de topluma değer katar, toplumu ahenkli hale getirir. Bu da kimliğin öznel ve nesnel boyutunu ortaya çıkarır.

1.2.8.Kimlikler Çoğulcu Bir Niteliğe Sahiptir

Her insanın kimliği, bir çok ögenin birleşiminden oluşur. Elbette insanların büyük çoğunluğu için dinsel bir geleneğe bağlılık söz konusudur; bir ulusa, etnik ya da dilsel bir gruba, az ya da çok geniş bir aileye, bir mesleğe, bir kuruma, belli bir sosyal çevreye vb. yönelik bir takım aidiyet duyguları bulunur. İnsan bir eyalete, bir köye, bir mahalleye, bir kabileye, bir spor takımına, ya da meslek kuruluşuna, bir arkadaş grubuna, bir sendikaya, bir işletmeye, bir partiye, bir derneğe, bir cemaate, aynı tutkuları, aynı cinsel tercihleri, aynı fiziksel özürleri paylaşan, ya da aynı zararlı etkilere maruz kalan bir topluluğa ait olduğunu hissedebilir.⁸⁸

Kimliğin tarihsel perspektifi, sürekliliği, değişim ve dönüşüme tabi oluşu, onun çoğulcu karakterini pekiştirir. Çoğulculuğun temel dayanaklarını şunlar oluşturur: Birincisi, tarihtir ve tarihsel gelişim sürecinde bir insan gurubu farklı iklim ve coğrafyalarda farklı değer sistemlerini ve anlayışları kendi bünyesinde eriterek yeni sentezler oluşturur. İkincisi sosyal yapıdır. Birbiriyle bütünleşmiş, birbiriyle kapsamlı ilişkiler içinde olan ama analizi farklılıklar üzerinden yürütebilecek değişikliklere gebedir. Üçüncüsü ise insanoğlunun kimlik oluşturucu kapasitesidir ki farklı karakterde, farklı anlayışta insanların ortak bilinçle bir araya gelmesiyle vücut bulur.⁸⁹

Aile, kabile, etnik grup, topluluk, ülke, vatan, ulus, sınıf gibi çoğulcu kimliklerin kazanımı sosyal süreçlerde kurgulanır. Bu kurgu ifadesini üç kimlik kategorisinde bulur: Birincisi insanı insan yapan ve insan olmayandan ayırt eden temel özelliklerdir ki, tüm insanlar tarafından hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın 'evrensel kimlik' olarak kabul edildiği varsayımına dayanır. İkinci kategori ' grup kimliği' olup, bazı insanların bazı ortak değerleri ortak yaşamışlıklar çerçevesinde paylaşarak içselleştirdikleri sistemdir. Üçüncü kategori ise, 'bireysel kimlikler' olup bireylerin

⁸⁸ Amin Maolouf: **age**, s:16

⁸⁹ Hüsamettin İnaç: **age**, s:18-9

içinde yaşadığı toplumsal değerlerden farklı olarak kendi ilgi, ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda şekillenen tercihlere bağlı olarak oluşturdukları algılayışlar bütünüdür.⁹⁰

Aidiyetin çok yönlülüğü, sürekliliği, dinamikliği çoklu kimliklere işaret eder. Yani bir bireyin sahip olabileceği birden fazla aidiyeti vardır. Bu aileden en geniş toplumlara kadar uzanabilir. Bireyin bireysel aidiyeti ve mensup olduğu diğer aidiyetler karşılıklı bir etkileşim süreci içindedirler ve birbirini tamamlama durumundadırlar. Dolayısıyla bir birey birden fazla kimliğe sahip olabilir. Örneğin birey Müslüman, Türk vb. kimliklerine sahip olabilir. Bu çoğul aidiyetler çoğul kimlikleri doğurur. Ancak bu farklı aidiyetler içinde yaşanan toplum içinde bir uyumu barındırır.⁹¹

Sosyalleşmenin insanın diğer insanlarla bağını kuran, onlarla paylaştığı kültürdür ve birliktelik algısı, aynı kültürü paylaşan insanlar arasındaki uyum kimlik harcı sayesinde sağlanmaktadır. Kimlik bu bakımdan kültüre bitişiktir; ondan ayrı değildir. Fakat toplumsallığın sınırları genişledikçe, hem kimlik algıları çeşitlenmekte, farklılaşmakta hem de çoğalmaktadır. Böylesine genişleyen ya da karmaşıklaşan toplumsal kategorilerde insanların içerden kendilerine ve çevrelerine atfettikleri kimlik(ler)değişmekte ve aidiyet kategorileri de çoğaldıklarından bir den çok kimlik ortaya çıkmaktadır.⁹²

Yeni yönelimlere muhatap olan insan bireysel ve toplumsal çerçevede çok kimlikli olabilmektedir. Çünkü toplumsal yaşamın gündelik akışı içinde kimlikler sürekli olarak yeniden şekillenmektedir. Bireyin yaşamının çok yönlü olması gerek bireysel farklılıklar gerekse toplum içindeki konumu çoklu kimliklere sahip olmasına sebep olmaktadır. Bu çoklu kimlikler bireysel ve toplumsal açıdan kuşatıcı ve uyumlu bir bütünlüğü yansıtmaktadır.⁹³

⁹⁰ Hüsamettin İnaç: *age*, s:19

⁹¹ A.Nuri Yurdusev: *'18.Ve 19.Yüzyıllarda Avrupa'da Türk Kimliği'*, s:102-3

⁹²Suavi Aydın: *Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*, s:18

⁹³Mehmet Karakaş: *age*, s:96

1.3.Kimlik Çeşitleri

1.3.1.Bireysel Kimlik

Kimlik, zaman içinde süreklilik gösteren bir bilinçlilik halidir. Kişinin zaman içinde bilinçli olarak gerçekleştirdiği etki ve tepkilerinin toplamı onun bireysel kimliğini ortaya koyar. Bireyin, sürekliliği olan, yapıp ettiklerinin bilinçli bir şekilde sergilenmesi onun kimliğini oluşturan yanlarındandır.⁹⁴

Bireysel kimlik, insanın kendisine ilişkin temsillerinin bütünüdür. Bireysel kimlik duygusu bir birlik ya da tutarlılık duygusu içerir. Zaman içerisinde süreklilik ve aynı oluş duygularını içerir.⁹⁵ Bu çerçevede bireysel kimlik, bireyin kendine özgü özelliklerinin bütünü olarak değerlendirilebilir. Bunlar içerisinde bireyi diğerlerinden ayıran zevkleri, ilgileri, kendine has niteliklerin tamamı bulunmaktadır. Yani bireysel kimlik, toplum içerisinde onu biricik yapan özelliklerdir. Böylece bireysel kimlik, bireyin kişisel olarak, ayrı ve diğerlerine benzemeyen, kendine has yapısı, özgünlüğüne vurgu yapmaktadır.

Ben kimim, nasıl var olmak istiyorum, ne türden bir yaşam sürmeliyim? sorularına verdiğimiz yanıtlardan oluşan bireysel kimliğimiz, bireysel özelliklerimizi, yaşımızı, cinsiyetimizi, fiziksel/zihinsel/gelişimsel yeterliliğimizi ve sahip olduklarımızı kapsamaktadır. Başkalarının gözünde bizi 'o' yapan, sürekliliğimizi oluşturan, biricik kılan duygusal, zihinsel, ahlaki özelliklerimiz ile bireysel kimliğimiz, kendi yolunda yürüyor olma yaşantımızı sergileme iddiamızdır. Bizi diğerlerinden yeterince farklı ve yeterince uzak tutarak 'biricik' kılmaktadır.⁹⁶ Bireysel kimlik, insanı diğerlerinden ayıran fakat yine büyük ölçüde sosyal olarak şekillenmiş şahsî nitelikleri ifade etmektedir.⁹⁷ Bireysel kimlikle aslında bireyin varlığının tek başına bir anlamı olan aynı zamanda kendine has özelliklere sahip olan ancak gerçek kişiliğini bulmak varlığını sürdürmek için başkalarına ihtiyaç duyan, diğerleriyle yaşama zorunluluğuna işaret edilmektedir.

Bireysel kimlik isim, dış görünüş gibi ayırt edici işaretler, kişinin yaşam öyküsünün ve özelliklerinin bilgisinden oluşur. Ötekinin bakış açısı birey için çok önemli olduğundan ve ilişkilerinde kendisine değer verilmesini hedeflediğinden birey

⁹⁴Yücel Öztürk: **agm**, s: 9

⁹⁵ Nuri Bilgin:**age**,s:214

⁹⁶Süheyla Ünal: **'Ötekinin Aynasındaki Yüzler', Kürenin Halleri**, (edit)Yaşar Kaya, Doğu Kütüphanesi,İstanbul, 200, s:184

⁹⁷ Mehmet C. Birkök: **Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu**,Yayımlanmış Doktora Tezi,İstanbul,1994,s:73

karşısındakinin beklediği gibi davranır, konuşur, giyinir, kısaca istenen yüzü oluşturmaya çalışır. Toplumsal yaşam herkesin bir rolü oynadığı tiyatro gibidir ve toplumsal ritüeller kişiye kendini sahneleme olanağı verir. Bu yüzü korumak kişisel kimliğin sürekli olarak duruma göre biçimlenmesine yol açar.⁹⁸ Kimlik birey açısından ele alındığında, bireyin zaman ve mekân üzerindeki aksiyonunda bir birlik ve devamlılık ifade edecektir. Zaman ve mekân içinde sürekli hareket ve faaliyet içinde olan birey, farklı durum ve şartlarda gösterdiği tepkilerinde bir tutarlılığa, sürekliliğe, birliğe, muhtaçtır. İşte bireysel kimlik birey açısından bu tutarlılığı bu sürekliliği yansıtır. Kişiyi çokluk içinde birliğe kavuşturan kilit yapıyı ifade eder.⁹⁹

Bütün bunlardan hareketle bireysel kimliğin özellikleri şöyle özetlenebilir: bireysel kimliğin, zamansal bir boyutu vardır, bir birlik ve tutarlılık duygusu içerir, zaman içinde hep aynı olduğu fikri ve süreklilik duygusu verir, çok çeşitli açılardan mensubiyetlerle(aile, meslek, yaş, cinsiyet vb.) oluşan kimliklerin bileşkesinde dinamik bir bütündür. Ben ve başkası ayırımından itibaren, özerkliği kendini ortaya koymayı içerir. Birey, kendinin farkına vardıkça, özerkleştikçe, biriciklik, kendi kendine benzeme duygusu gelişir. Eylem ve eser verdikçe gelişir ve pekişir. Böylelikle kişisel kimlik bireyde bir değer ve tanımlayıcı bir yapı olarak yerleşir.¹⁰⁰

1.3.2.Kolektif ve Kültürel Kimlik

Kolektif kimlik, belirli bir insan grubunun kendi hakkındaki bilinci ve duygusuyla ilişkilidir; topluluğun kendine özgü niteliklere sahip olduğu ve biricikliği yönündeki bilinci ve aidiyet duygusudur. Kolektif kimlikte geçmişe dönük bir yan vardır; çünkü kolektif kimlik birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve ilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, bir başka deyişle kolektif bellekten hareketle inşa edilir. İçinde yaşanan toplumsal kültürel ve ekonomik ilişkilerle geçmişin konjonktürünü ortaya çıkarır.¹⁰¹ Kolektif kimlik, sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi olarak nitelendirilebilir. Bu kimlik, sınırları belli bir alanda belli bir kültürel topluluk tarafından taşınan kimlik olarak sınırlandırılabilir ya da genişletilebilir. Kolektif kimlikte genellikle bir farklılaşma

⁹⁸Merih Zıllıoğlu: **age**, s:25

⁹⁹ Yücel Öztürk: **agm**, s: 10

¹⁰⁰ Nevzat Kösoğlu: **Türk Kimliği Ve Türk Dünyası**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, 1998, s:102

¹⁰¹ Nuri Bilgin: **Kolektif Kimlikler**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995, s:60-2

eğilimi vardır, çünkü diğerine karşıtlık içinde, bir diğerlerinden farkını ortaya koyma, vurgulama talebi olarak nitelendirilebilir. Bir grup bireyin, kendilerini tanımak ve ilgileri mekânları, sosyal ilişkileri grup halinde işlenebilen, yönetilen, doğrulanabilen bir grup oluşturmak için geliştirdikleri bir eğilimdir. Kolektif kimlik bir süreci yansıtır. Bir topluluğun kimliği diğer topluluklarla ilişki içerisinde ve zamanla değişir. Hiçbir topluluk tek başına zaman ve mekân dışı bir ontolojik kimliğe sahip değildir.¹⁰²

Burada kimlik topluluğa ve topluluğun değerlerine aidiyet konusunda ortak ve sürekli bilince dayanmaktadır. Bunun gerçekleşmesi ise ortak bir inanç sistemi ve bütünlük düşüncesiyle gerçekleşir. Bu da bireylerin kendilerini kolektif kimlikle özdeşleştirmeleri anlamına gelir.¹⁰³ Kültürel kimliği oluşturan değerle kültürün daha çok manevi boyutunu oluşturur. Birey doğuştan itibaren içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini özümseyerek kişiliğini oluşturur. Bu kişilik kültür tarafından şekillendirildiği için edinilen kimlik de kolektiftir.¹⁰⁴

Kolektif kimlik ihtiyacı, toplumsal yapı ve örgütlenmelerle, çevresel norm ve değerlerle, dünyanın ve çağın havasıyla ilişkili olarak gelişen ve yaşanan bir ihtiyaçtır. Kimliklerin bu bağlamsal özelliği, birey ve grupların kimliklerinde bir değişkenlik olarak yansırken, öte yandan kimliklerde bir çeşitlenmeye yol açmakta ve kimlikler bir çoklu-birlik olarak görünmektedir.¹⁰⁵ Kolektif kimliğin özellikleri; grup üyeleri tarafından öznel olarak algılanması ve yaşanması, diğerleriyle karşıtlık içinde ve onlardan farklılık olarak tanımlanması, gruba aidiyet bilincinden kaynaklanması, olumsuz ve olumlu nitelikleri içeren değişik bir temsiller sistemi içinde kavranması, tutarlı bir fikirler sistemi ya da ideoloji içermesi olarak sıralanabilir.¹⁰⁶

Dolayısıyla ortak dili konuşan, aynı değer, inanç ve kanaatleri paylaşan; ortak bir geçmişi ve geçmişten süregelen kültürü paylaşan topluluklar/topluluklar, kendilerini diğer topluluk/topluluklardan ayıran özelliklere sahip olmanın gereği pek çok konuda aynı paydada buluşmanın sonucu olarak ortak bir kimlik meydana gelir. Bu kimlik kolektif/kültürel kimlik olarak adlandırılır.

¹⁰² Nuri Bilgin: **Kimlik İnşası**, s:13

¹⁰³ Burak Erdenir: **age**, s:29

¹⁰⁴ Serdal Fidan: **age**, s:78

¹⁰⁵ Nuri Bilgin: **Kimlik İnşası**, s:14

¹⁰⁶ Nuri Bilgin: **Kolektif Kimlikler**, s:61

1.3.3.Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik, kimliğin kişiler arası düzeydeki ifadesidir. Sosyal kimlik benliğimizin, belirli bir sosyal gruba ait olduğumuz hakkındaki bilgi veya bilincimize dayanan kısmıdır. Bu bilinç veya bilgiler söz konusu gruba aidiyete ilişkin birtakım duygular ve değer atıflarıyla birlikte bulunur. Sosyal kimlik bireylerin kendilerini bir grubun üyesi olarak kategorilendirmesiyle ilişkilidir.¹⁰⁷

Kimliğin kişiler arası düzeyi, sosyal kimlik olarak tanımlanmaktadır. Sosyodemografik karakterlere (erkeklik, Afro-Amerikan gibi), grup/kurumsal üyeliklere (futbol takımı tutmak, kilise mensubiyeti gibi), sosyal rollere (babalık, avukatlık gibi), kişiliğin sosyal tiplerine (entelektüellik, liderlik gibi), olaylara bakış açısını gösteren kişilik ve karakter özelliklerine (iyimser, dikkatli olmak gibi) atıfta bulunan sosyal kimlikler, ben kimim ya da biz kimiz sorularının cevabını verir. Kişinin sosyal kimliği, kişiler arası iletişimde kişinin sosyal kategorisini öne çıkararak ve bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğu yüzüdür.¹⁰⁸

Sosyal kimlik, bireyle alakalı objektif ve sübjektif özellikleri bir araya getirir. Bir bütünlük içeren sosyal kimlik, biz bilincini ifade eder. Bir topluma ait anlamlar, değerler, duygular ve heyecanlara atıfta bulunurlar. Kimliğin toplumsal yönü onun olmazsa olmaz boyutudur. Bu nedenle sosyal kimliği bireyin toplumsal olarak inşa edilmiş boyutu olarak anlayabiliriz.¹⁰⁹Sosyal kimlik, insanlar arası etkileşim içinde sergilenen bir yapı olarak da görülebilir. Sosyal kimlik kişinin gerçekte sahip olduğu kategori ve özellikleri yansıtan bir kimlik ya da kişinin kendi durumuna, varlığına ilişkin sübjektif duygularını ve izlenimlerini yansıtan bir kimliktir.¹¹⁰

Aynı zamanda sosyal kimlik, ferдин hangi sosyal kategoriye veya bu tür işlevlere sahip herhangi bir organizasyon veya gruba ait olduğunu ifade eder.¹¹¹Sosyal kimlik, bireyin kendisini bir sosyal çevre veya bir sosyal guruba göre tanımlaması ve konumlamasını ifade eder. Buna göre sosyal kimlik aslında sosyal yapının bireydeki yansımasıdır.¹¹²Bu yönüyle sosyal kimlik bireyin benlik algısının bir sosyal gruba ya da

¹⁰⁷ Nuri Bilgin: **Kimlik İnşası**,s:16

¹⁰⁸ Sibel Karaduman: **agm**,s:2887

¹⁰⁹ Suavi Aydın: **Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**,s:17

¹¹⁰ Nuri Bilgin: **Kimlik İnşası**,s:16

¹¹¹ Mehmet C. Birkök: **age**,s:72-3

¹¹²Nuri Bilgin: **Kolektif Kimlikler** ,s:53

guruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır.¹¹³

1.3.4.Milli Kimlik

Milli kimlik bütün yan kimliklerin birleşmesi sonucu, toplumun bütün bireylerinin aynı inanç ve değerler sisteminde birlikteliğini ifade etmesidir.¹¹⁴ Milli kimlik, milli kültürün ferdî ve içtimaî planda ortaya çıkan üslubudur; kişiyi ve toplumu farklılaştıran, en yakınlarından başlayarak diğer benzerlerinden ayıran özellikleridir. Bu farklılıklar en geniş ifadesi ile yaşama biçimindeki özellikler, kendine-kişiyi ve topluma-mahsus oluşlardır. Bu bağlamda millet olmuş her şahsiyetli toplumun varlığa, dünyaya, hayata, eşyaya bakış tarzı, düşünce-varlığı kavramlaştırma-biçimi, bütün hayat tezahürleri içinde duyuş biçimi-bütün hayat tezahürlerine karşı-tavır ve davranış biçimi farklı olur. Bu anlamda her kültür, zaruri olarak milli olur, farklı olur, başkalarından ayırt edilebilir ve nihayetinde, kimlik, milli kimlik olur.¹¹⁵ Milli kimlik hem tarih içerisinde ve hem de tarih vasıtasıyla milli coğrafyada esas olarak dil, inanç ve hafıza üzerinden inşa edilen bir olgudur. Milli kimlik, başı geçmişte gömülü, kolları ve ayakları şimdiki zamanda hareket edebilen, ölüsü ve dirisi zaman zaman birbirine karışabilen yahut birbiriyle yer değişebilen organik bir varlıktır.¹¹⁶

Organik bir varlık olarak millî kimlik, tarihî tekâmül içinde millî kültür unsurlarının şekillendirdiği kimlik tipidir.¹¹⁷ Dolayısıyla milli kimlik, bir millete mensubiyetin özellikleridir; o kişiyi başka milletlere mensup olanlardan ayıran, onu farklılaştıran kültürel özellikleridir. Bu farklılıklar en geniş ifadesi ile yaşanan biçimindeki özellikler, kendine, kişiyi ve topluma özgü oluşlardır.¹¹⁸ Milli kültür bir milletin sahip olduğu varsayılan bütün tutum ve davranış tarzlarını, düşünüş ve yaşayış biçimini, dilini maddi ve tinsel dünya ile kurduğu kendine özgü ilişki biçimini potasında

¹¹³Erhan Akyazı: '*Kültürel Kimlik Farkındalığı Yaratmada Sosyal Ağların Rolü: Manav Türkleri Üzerine Bir Araştırma*', Sosyal Medya Akademi (edit) Tolga Kara, Ebru Özgen, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s:177

¹¹⁴ Orhan Türkdoğan: *Niçin Milletleşme-Milli Kimliğin Yükselişi*, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, 1996, s:164

¹¹⁵ Nevzat Kösoğlu: *age*, s:19

¹¹⁶ Mustafa Çalık: *age*, s:19

¹¹⁷ Mehmet C.Birkök: *age*, s:81

¹¹⁸ Mehmet C.Birkök: *age*, s:83

toplayan bir bütün gibi düşünülmektedir. Bu öyle bir bütündür ki, tasavvur edildiği şekle göre ahenkli olması, öyle kolay kolay değişmemesi beklenir. Zira bu bütün millete rengini kimliğini vermektedir.¹¹⁹ Millî kimliğin en önemli unsuru 'tabîî bağ'dır. Tabîî bağ, tarihi süreçte yüzyıllara dayanan bir oluşumdur. Toprağın vatan haline gelmesi, milletin üzerinde yükseldiği zemini oluşturması bakımından önemlidir. Yani kimliğin boy verdiği ve sergilendiği alanı oluşturur. Yaşanan ortak tecrübeler, toprağı vatan kılar. Böylece milli kimliğin oluştuğu zemin meydana gelir.¹²⁰

Millî kimlik, yaygın kimlik tipinden ayrılmaktadır. Millî karakterin ürettiği birimlik unsuru yaygın kimlik olabilir. Ancak, bunun tersi her zaman için doğru olmayabilir. Bir kimlik unsuru ne kadar yaygın olursa olsun, millî karakter veya kültür tarafından kendine has bir şekilde millileştirilmedikçe millî kimlik unsuru olarak kabul edilemez.¹²¹ Diğer taraftan Birkök, milli kimliği oluşturan kültür olduğunu bunun da millet tarafından oluşturulmuş değerler bütününden oluşması gerektiğini vurgular. Ayrıca milli kimlik için bir kriteri milli karakter olarak belirler ve bunu şöyle açıklar: Milli kimlik, millî karakter kavramıyla sağlanmaktadır. Buna göre millî karakterin sergilendiği veya bu karakterin ürettiği kimlik tipi millî kimliktir.

Milli kimlik birbiriyle ilişkili etnik, kültürel, ekonomik ve yasal-siyasal bir çok unsurdan oluşan karmaşık ve çok boyutlu bir yapıdır. Hem oluşum sürecindeki özellikleri açısından hem de kendisini kabul ettirdikten sonraki işlevleri açısından önemli bir görevi yerine getirmektedir. Milli kimliğin yerine getirdiği en önemli işlevlerinden biri, topluma özgü değerleri tanımlayan ve o toplumun gelenek ve adetlerini yansıtmasıdır. Bunun yanında bireyin kendini milli kimliğiyle tanımlayarak 'ben' haline gelmesi de milli kimliğin yerine getirdiği önemli işlevlerinden biridir.¹²²

1.3.5.Etnik Kimlik

Etnik kimlik, toplumun veya egemen kesimlerin bir azınlık grup ya da topluluğa yüklediği bir kimlik türüdür.¹²³ Etnik kimlik, dil, din ve kültürel gibi temel değerlerin farklılaşmasını ifade eden kimlik türüdür.¹²⁴ Bireyin içinde yaşadığı toplumdaki yaygın

¹¹⁹ Suavi Aydın: **Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**, s:11

¹²⁰ Taner Tatar: **'Kimlik: Ötekini Belirlemek Ya da Kendini Bilmek** ,s:82

¹²¹ Mehmet C.Birkök: **age**, s:82-3

¹²² Mehmet Karakaş: **age**, s:107

¹²³ Nuri Bilgin:**Kolektif Kimlikler**,s:63

¹²⁴ Orhan Türkdoğan: **Etnik Sosyoloji**,Timaş Yayınları, İstanbul,1997, s:11

kültür unsurlarından farklı olarak, orijinal bir kültürel sistemin özelliklerini yapı itibarıyla taşıması ile ortaya çıkan kimlik türüdür. Milli kimlik zayıfladıkça etnik kimlik önem kazanır. Bir toplumsal grubu diğerlerinden farklılaştıran nesnel faktörler dizisine göndermede bulunur.¹²⁵ Bu doğrultuda aslında etnik kimlik, belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden, farklılaştıran bir aidiyet duygusudur. Bu duygu, topluluk üyelerinin kendilerini belirli bir 'biz'in mensupları olarak, 'onlar' dan farklılıklarını vurgulayarak kendi içlerinde birleştirmekte, diğerlerinden ise farklılaştırmaktadır.¹²⁶Etnik özellikler, kültürel entegrasyonu sağlanamadığı, kültürler arası mesafenin olduğu toplum yapılarında görülebilecek potansiyel bir sosyal tabakalaşma unsurudur. Etnik kimlik, temelde başta dil ve dini inanç olmak üzere, töre, gelenek, ortak sosyal değerler gibi kültürel öğelerin belirlediği bir olgudur.¹²⁷

Etnik kimlik, kendi başına ve ezeli bir şey değildir. Etnik kimlik, modern bir devlet yapısı çerçevesinde ileri sürülmüş bir kimliktir. Gerek onu talep eden grubun gözünde, gerekse böyle bir kimliğin var olduğunun başkaları tarafından tanınması yoluyla, sürekli olarak yeniden biçimlenen bir kimliktir.¹²⁸ Aslında tümüyle homojen bir toplumsal yapıya rastlamak oldukça zordur. Sosyal yapı çeşitli türlerde sosyal tabakalaşmadan, veya onu meydana getiren, birbirinden farklı niteliklere sahip alt gruplardan oluşmaktadır. Ancak, sosyal grupların hepsinde de toplumun tümünde görülebilecek, ortak sosyal değerler, ortak amaçlar, ortak bir geçmiş, halihazırda da devam etmekte olan tarihî süreç içinde mevcuttur. Toplumsal bütünlüğü meydana getiren bu gibi temel unsurlardan uzaklaştıkça, etnik farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu da etnik kimliği ortaya çıkarmaktadır.¹²⁹

Kimliğin geleneksel toplumlardan günümüz toplumlara kadar pek çok değişime uğradığı, bugünkü kimlik yapısıyla geleneksel dönemdeki kimlik yapılarının bir olmadığı açıktır. Bu durum kimliğin hem zaman ve koşullara, toplumlara göre değiştiğini, hem de statik olmayıp aynı kalıp özellikleri göstermediği ve bu yüzden dinamik olduğunu ifade eder. Bu durumda kimliğin hem toplumsallığı hem de dinamikliğine bağlı olarak yeniden inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında

¹²⁵ Mehmet Karakaş: age,s:110-11

¹²⁶ Nuri Bilgin: Kolektif Kimlikler, s:65

¹²⁷ Erhan Akyazı: **age**,s:178

¹²⁸ Taner Tatar: **agm**, s:81

¹²⁹ Mehmet C. Birkök: **age**,s:113-4

kimliğin geleneksel toplumdan post-modern döneme kadar varlığını sürdürmesi, onun insanın red edilemez ve ertelenemez temel bir ihtiyacı olduğunu bize göstermektedir. Böyle bir ihtiyaç tarihsel süreçten geçen, ondan bağımsız gelişmeyen bir ihtiyaçtır. Bu tarihsel niteliğin neticesinde meydana gelen kimlik, bir yandan doğuştan elimizde (verili unsurlar) olmayan unsurları barındırırken öte yandan bize bağlı, bizim çabamızla (kazanılmış unsurlar) oluşan unsurların bir araya gelmesiyle teşekkül etmektedir.

2. AĞ TOPLUMU

2.1.AĞ TOPLUMUNUN TARİHSEL ZEMİNİ

Tarihsel süreç içinde toplumlar birçok aşamadan geçmiştir. Tarihsel koşullara bağlı olarak köklü ve derin değişikliklere yol açan olaylar toplumların siyasi, ekonomik, kültürel vb. pek çok yönden değişmesine yol açmıştır. Toplumsal yapılar ve ilişkiler, bir önceki dönemlere göre farklılaşmış, yeni bir şekle bürünmüştür. Onları değiştiren toplumsal yapının araçlarında ve işleyişindeki önemli ve belirgin farklılaşmalardır.

Toplumsal sınıflandırmalar mutlak bir ayrışma anlamına gelmemektedir. Başka bir ifadeyle her üretim aşamasını tek faktörlü üretim yapıldığı şeklinde değerlendirmek mümkün değildir. Hangi üretim faktörü hasılaya diğerlerine kıyasla daha fazla katma değer katıyorsa, toplumsal yapı ve üretim şekli ona göre şekillenmekte ve adlandırılmaktadır. Öte yandan dünya üzerinde tarım toplumunun, endüstri toplumunun, ağ toplumunun eş zamanlı olabileceğini belirtmek gerekir. Yani bir toplumun tamamı homojen bir biçimde aynı toplumsal yapıya sahip olmayabilir. Geçmişten bugüne toplumsal yapılar en genel anlamda şu şekilde sınıflandırılabilir;¹³⁰ Genel olarak tarımla uğraşan, Geleneksel Toplumlar, fabrikasyon üretimi yapan, Endüstri Toplumları, bilgi, İletişim ve teknoloji temeline dayanan, Ağ toplumlarıdır.

İşte bu bölümde geleneksel toplumlardan itibaren tarihsel şartlara bağlı olarak ortaya çıkan gelişmelerin toplumlar üzerindeki etkisini ve ortaya çıkan sonuçlarını (konumuz açısından önemli gördüğümüz başlıkları kısaca ele almaya çalışacağız. Böylece ağ toplumunun temelinde yatan değişiklikleri ve gelişmeleri daha iyi anlama ve çözümleme imkânına sahip olacağız.

2.1.1.Geleneksel Toplum

Geleneksel toplum en genel anlamıyla, geleneğin ve geleneksel değerlerin hakim olduğu ve bunların bireysel ve toplumsal hayatın merkezinde bulunduğu toplum biçimi olarak tanımlanabilir.¹³¹ Geleneksel toplumların hayatı doğal bir şekilde doğal

¹³⁰ Mehmet Karagül: **Dünya Ekonomisi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s:220

¹³¹ Ersan Ersoy: **Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012, s:202

bir ortamda doğada gerçekleşmiştir. Doğal ortamda birey, doğa ile doğrudan doğruya ilişki içinde bulunmuştur. İnsan fiziki çevrenin gereklerine ve baskılarına uyum sağlayarak yaşamını sürdürmüştür. Geleneksel toplumlarda bu toplumlara özgü sosyal yapılar ile karşılaşmaktayız. Hayatın önemli bir kısmı aile bölge ve ulus içinde tamamlanmaktadır. Birey toplumsal hayatın önemli işlevlerine katılarak 'biz' duygusuna sahip olmaktadır. Yer in ve yurdun önemi çok büyüktür. Uzak mesafeler arasındaki ilişkiler asgari düzeydedir. Geleneksel toplumlarda kişiler arasındaki ilişkiler çok daha yoğundur. Herkes birbirini tanır ve sık sık karşılaşır. Bu toplumlarda kişiler birbirlerinden çok az soyutlanmışlardır, sürekli bir ilişki içerisindeyler. Fakat bu ilişkiler dar bir çerçevede gerçekleşmektedir. Toplumsal hayat gelenek ve göreneklerle sürekli kontrol altında bulunmaktadır. Bağımsız bir yaşam sürdürme duygusu, kişinin toplum dışına itilmesine neden olur.¹³²

2.1.1.1. Geleneksel Toplumlar da Toplumsal Yapı ve Toplumsal İlişkiler

Geleneksel toplum, yüz yüze ilişkilerin egemen olduğu, ortak toplumsal değer ve alışkanlıkların hâkim olduğu, kan bağıının baskın olduğu toplumlardır. Tarıma dayalı ekonomi, akrabalık başta olmak üzere sık dokulu toplumsal ilişkiler, toplumsal düzeninin önemli nedenleri arasındadır. Ekonominin kendine yeten yapısı toplumun başka toplumlara ihtiyaç duymayan kapalı yapısını oluşturur. Bireyin yerine cemaatin(topluluğun) âli menfaatleri hakimdir. Kısaca birey yok cemaat vardır. Bu durum ortak yaşama biçimi ve değerlere olduğu kadar siyasal ve toplumsal örgütlenmenin tüm boyutlarına kadar nüfuz etmiştir. İtaat, sadakat, himaye geleneksel toplumların en önemli ve geçerli değerleri arasındadır.¹³³

Geleneksel toplumlar, üyeleri pek değişmeyen, belli amaçlara yönelmiş, üyeler arasındaki ilişkiler daha çok duygusal temele dayanan, yüz yüze ve içtenlikli ilişkilerin hakim olduğu, yaygın ve kendi amaçları için desteklenen ilişkilere sahip toplumlardır. Bu tür toplumlarda bireyler birbirini çok yakından ve tüm yönleriyle tanımaktadır. Üyeler arasındaki ilişkiler kapsamlı ve içtenliklidir. Üyeleri yaşamlarının tüm yönleriyle

¹³² Önal Sayın: **Sosyolojiye Giriş**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1994, İzmir, s:98-103

¹³³ İsmail Doğan: **Sosyoloji**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012, s:74-75

sosyal ilişkilerin güçlü ve etkili toplumsal denetimi altındadırlar. Burada gruplar küçük ve kişiseldir.¹³⁴

Geleneksel toplumun ortak paydası benzerliktir. Bu toplumda bireyler birbirinden pek az farklıdırlar. Aynı topluluğun üyeleri aynı duyguları hissettikleri için ve aynı değerlere katıldıkları için birbirlerine benzerler; bireyin ayrı bir kişiliği yoktur. Birey kendisine benzeyen öteki kişilerle birleşerek bir toplumsal varlık meydana getirir ve kendisi de bu toplumsal varlığın bir parçası olur. Bireyler henüz ciddi şekilde farklılaşmadığı için toplum tutarlıdır. Bireycilik nispeten düşüktür ve hala mülkiyet topluluğun ortak malıdır; özel mülkiyet modern anlamda henüz oluşmamıştır. Birbirine benzeyen birey ve gruplar arasında tam bir birleşme ve uyum vardır.¹³⁵

Toplumsal yapının ortaya koymuş olduğu bu kişilik biçiminden sapmalar hoş karşılanmamaktadır. Toplumun istediği istikamette beklenen davranışları sergileyenler, toplum tarafından olumlu karşılanıp kişilik bütünleşmesi sağlanırken, toplumun beklemediği davranışları sergileyenler toplumsal vicdana dokunduğu oranda tepkiyle karşılanmaktadır.¹³⁶ Geleneksel toplumlarda bireyler arasında gereksinim, davranış, kanaat ve duygu benzerliği vardır. Söz konusu benzerlikler bireyleri bir arada yaşamaya sevk eder. Birey adeta grubun malıdır.¹³⁷

Geleneksel toplumlarda insanlar diğerleriyle ortak özelliğe sahiptir. Herkesin bilincinde miktar ve yoğunluk olarak ortak duygular egemendir. Bu tür toplumlarda bireyler düşünce ve ahlak açısından homojendir. Uzmanlaşma yoktur. Ortaklaşa düşünce ve inançların toplamı anlamına gelen kolektif bilincin varlığı ve egemenliği ön plandadır.¹³⁸ Dolayısıyla aynı toplumun ortalama yurttaşlarının ortak inançları ve duyguları, kendine ait bir hayata sahip belirli bir sistem oluşturur; bu sistem kolektif veya ortak bilinç/vicdan olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle geleneksel toplumlarda bireysel bilincin kayb olduğu kolektif bilinç hakimdir. Bu ortak bilinç, bireylerin bulunduğu özel koşullardan bağımsız olarak bulunur, bireyler geçicidir, o kalır.

¹³⁴ Sami Güven: **Toplumbilim**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s:154

¹³⁵ Nevzat Güldiken: **Çalışma Sosyoloji**, Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s:58

¹³⁶ Ersan Ersoy: **age**, s:202-3

¹³⁷ Sezgin Kızılcıkel: **Sosyoloji Teorileri 1**, Mimoza Yayıncılık, Konya, 1992, s:108

¹³⁸ Sezgin Kızılcıkel: **age**, s:108

Kuşaktan kuşağa değişmez, tam tersine kuşakları birbirine bağlar. Bu toplumda toplumun ruhsal tipi söz konusu ortak bilinçtir.¹³⁹

Bu tür toplumlarda hiyerarşik olarak dışsal eşitsizlikler temelli adalet anlayışı hakimdir. Bireyin doğduğu çevre ve aileden gelen ayrıcalıklar ya da eşitsizlikler söz konusudur. Özel mülkiyet miras yoluyla aktarılmaktadır. Bireyler kendine özgü nitelik ya da vasıflarla değil soy ilişkilerine göre değerlendirilmektedir. Toplumsal ve maddi kayıp ya da kazançlar, ödül ya da cezalar içinde bulundukları statüye, sosyal gruba göre belirlenir. Onların doğal ve zorunlu ortamları doğdukları ortamlardır. Her bireyin yerini belirleyen toplumsal fonksiyonları değil kan bağıdır.¹⁴⁰

Geleneksel toplumlarda bireylerin toplumsal değer ve normlara uymasını sağlayan herhangi yazılı bir kural yoktur. Toplumsal düzen, din, örf, adet, ahlak kuralları çerçevesinde sağlanırken, bireyin karşı çıkması halinde ise bu değerlere göre cezalandırma ve toplumdan dışlanma ile karşılaşılır. Geleneksel toplumlarda ortak bilinç bireysel bilinçlere egemen olduğundan, varlığın büyük bir kısmı toplumsal zorlayıcılar ve yasaklarla yönetilir. Bu yasak ve zorlamalar grup üyelerinin çoğunluğu için söz konusudur ve kökeni birey değil gruptur. Birey bu yasaklama ya da zorlamaya boyun eğdir.¹⁴¹

Sosyal kontrol vasıtalarının kuvvetli olduğu böyle bir toplumda, sosyal ilişkilere hedef tayin eden değerler nesilden nesile önemli farklılaşmalar görülmeden geçer. Bu yönüyle değerler, toplum içerisinde sosyal hayatın odağında yer almaktadır ve bireylerin benimseyeceği değerler hazır olarak ona sunulmaktadır. Sunulan değerler ise yine toplum tarafından sıkı bir denetim ile kontrol edilmektedir.¹⁴²

Geleneksel toplumlarda hâkim olan küçük gruplar, bireyin davranışını sınırlandırır. Yazılı ve sözlü olarak ifade edilmeyen ancak ilişkilerin kendinde bulunan davranışsal yaptırımlar informel norm olarak tanımlanır. Bu yaptırımlar gülme, alaya alma, kınama, aşağılama, dedikodu yapma ya da grup dışına itilme gibi toplumsal ifade biçimlerini kapsar. Informel normlar bireylerin beklentilerinde ortaya çıkar. Dolayısıyla

¹³⁹ Doğan Ergun: **Yüz Soruda Sosyoloji El Kitabı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s:56

¹⁴⁰ Emile Durkheim: **Toplumsal İş Bölümü**, Cem Yayınevi, (Çev)Özer Ozankaya, 2006, s:221

¹⁴¹ Nevzat Güldiken: **age**, s:60

¹⁴² Ersan Ersoy: **age**, s:202

bir sosyal ilişkide birey tüm sosyal davranışlarını, diğer üyelerin beklentilerine göre düzenlemek durumundadır. Çünkü geleneksel toplumlarda bireyin bir gruba üyeliği kısmî olmayıp bireyin bütün yaşantısını kuşatmaktadır. Diğer bir deyişle bireyin yaşamını yalnızca belirli bir yönüyle değil bütün yönleriyle denetim altında tutmaktadır. Başka seçeneklerin bulunmadığı durumlarda toplumun baskısının etkinliği arttığından, birey küçük bir etkileşme durumundaki informel normlara uymaya daha çok zorlanmaktadır. Böylece informel normlar bireye daha az hareket alanı tanımaktadır. Yüz yüze ilişkilerin olduğu geleneksel toplumlarda bireyin çevresinin birey üzerindeki gözlemleri giderek sosyal bir kontrole dönüşür; birey bu kontrolü üzerinde baskı olarak algılamaya başlar. Birey ve toplum arasındaki bu yakın ilişki birbirine benzeyen kapalı ve homojen bir toplum oluşturur.¹⁴³

Geleneksel toplumda ilişkiler senli benli, yüz yüze, samimi ve sürekli. Birbirlerini çok iyi tanıyan bireyler, birbirlerine günlük etkileşimleriyle akrabalık ve arkadaşlık bağlarıyla bağlıdır. Bireyler normlar üzerinde tam bir anlaşmaya varırlar. Genelde herkes var olan normları benimser.¹⁴⁴ Geleneksel toplumlarda toplumsal kontrol doğrudan doğruya sağlanmakta ve hemen uygulanmaktadır. Çünkü toplumsal evren çok sınırlıdır ve bütün üyeler birbirlerini tanırlar. Sınırlı bir toplulukta, herkes herkes tarafından kontrol edilir.¹⁴⁵

Hukuk açısından geleneksel toplumlara bakıldığında suç ortak paydası yüksek olan bu tip toplumlarda toplumun vicdanını yaraladığından, toplumun üyeleri kendi inanç ve değerlerini korumak bir arada olma duygusunu yaşamak için, suç işleyenlere şiddetli bir tepki verirler. Bu toplumlarda verilen cezalar ortak bilincin bir belirtisidir.¹⁴⁶ Burada cezanın işlevi ve anlamı korkutmak ya da caydırmak değildir. Cezanın işlevi ortak bilinci doyuma ulaştırmaktır. Çünkü bu topluluğun üyelerinden birinin yaptığı bir hareketle yaralanmıştır. Suçlunun cezalandırılması herkesin duygularına sunulan bir onarımdır. Cezanın asıl gayesi suçluya değil, dürüst insanlar bütününe bir güven sağlamaktır.¹⁴⁷ Ayrıca böyle toplumlarda bireyin işlediği herhangi bir suç çabucak

¹⁴³ İsmail Doğan: **age**, s:313-4

¹⁴⁴ Sezgin Kızılcılık: **Sosyoloji Teorileri 2**, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994, s:73

¹⁴⁵ Önal Sayın: **age**, s:101

¹⁴⁶ Sezgin Kızılcılık: **Sosyoloji Teorileri**, s:109

¹⁴⁷ Raymond Aron: **Sosyoloji Düşüncenin Evreleri**, (Çev) Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994, s:230

kolektif bir mahiyete bürünebilir. Özellikle başka gruplarla olan ilişkilerde birey grubu da temsil ettiğinden dolayı, bireyin işlediği herhangi bir suç tüm gruba mal edilir. Böylelikle gruplar topluluklar arası sorunlar baş gösterir, çatışmalar kan davasına döner.

Sosyal hareketlilik açısından ise geleneksel toplumlarda yatay hareketlilik söz konusudur. Bu tür hareketlilik bireyde belirgin bir gelir ve prestij farkı oluşturmeyen hareketlilik tipidir. Kişinin bulunduğu toplumsal sınıfın, statünün, sosyo-ekonomik durumunda bir değişiklik olmaz. Yatay toplumsal hareketlilik aynı toplumsal tabaka mevki ya da statü içinde kalan yukarı doğru hareketliliğin olmamasını içermektedir. Yatay toplumsal hareketlilikte bireylerin, ailelerin toplumsal grupların yaşam biçimlerinde, dünya görüşlerinde çeşitli farklılaşmalar, yükselmeler ya da düşmeler mümkün değildir.¹⁴⁸ Geleneksel toplumda bireylerin statüsü, bireylerin başarısından ziyade, bireylere atfedilir. Yani bireylerin statüsü, ne yaptığına göre değil kim olduğuna göre belirlenir. Ayrıca toplulukta sosyal ve coğrafi olarak az bir hareketlilik vardır.¹⁴⁹ Bu toplumlarda belli bir hiyerarşik düzen bulunmaktadır. Toplumdaki bireyler biz duygusuyla hareket ederler ve statüleri yaşlarına, soylarına, bağlı bulundukları gruba göre tayin edilirler. Geleneksel toplumlar akılcı boyutlarında bile düzene tâbi olma ya da arzunun ve bireyselliğin silinmesine ilişkin ahlaklara çağrıda bulunurlar. Böyle toplumlarda hareketliliği sınırlandıran, tecrit olma endişesi ve bağımlılık duygusudur.¹⁵⁰

Geleneksel toplumlarda dışa kapalı bir özellik taşıyan cemaat hayatı, bireyin bir tür sosyal yanını kapsadığından, birey ilişkilerinde zorlayıcı ve bağışlayıcı etkiler altında kalır. Nispeten küçük bir grup görünümünün olduğu böyle toplumlarda birbirini şahsen tanıma son derece yüksektir. Bu durumda kurulan ilişkiler de şahsi ilişkilerdir. Bireysellik gelişmediğinden bireylerde tabii uyma, itaat etme kültürü hakimdir. Bireylerin çalıştıkları alanlar, mesleki farklılık ve iş bölümü gelişmediğinden ciddi bir farklılık göstermez. Bireyler sosyal hayatın gerektirdiği ihtiyaçları yerine getirirken birçok işi kendileri yapmak zorunda olduklarından sosyal ilişkilerin çok yönlü gelişmesi mümkün olmamıştır. Dar bir çevrede daha samimi daha sıcak ilişkiler söz konusudur.¹⁵¹

¹⁴⁸ Sami Güven: **Toplumbilim**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s:192

¹⁴⁹ Sezgin Kızılcıkel: **Sosyoloji Teorileri 2**, s:73

¹⁵⁰ Ali Akdoğan: **Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s:36

¹⁵¹ Mustafa E. Erkal: **Sosyoloji**, Der Yayınevi, İstanbul, 2006, 186-7

2.1.1.2. Geleneksel Toplumlarda Ekonomik Özellikler

Geleneksel toplumlarda ekonomi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. Bireyler ve toplumlar arasında henüz iş bölümüne gidilmemiş olduğu için mal değişimi (mal mübadelesi) henüz çok sınırlıdır. Bu durum aynı toplum için olduğu gibi uluslararası düzeyde de böyledir. Üretim henüz bireyseldir, küçük birimlerce ve kendi tüketimleri için yapılmaktadır. Bu durum genel üretim düzeyinin statik bir düzeyde kalmasına yol açmıştır. Bu toplumlardaki ekonomik özelliklerden biri verimin çok düşük olmasıdır. Kullanılan üretim faktörlerinin düzeyi ve yine teknolojik düzey çok sınırlı ve geridir. Kullanılan enerji ise fiziksel güce dayalıdır.¹⁵²

Geleneksel toplumların ekonomik yapıları basittir. Çünkü bu toplumun üyelerinin gereksinimlerini tatmin etme biçimi, doğanın doğrudan doğruya sağladığı mallar ve bu malların çok az bir dönüşüme uğratılmasıyla gerçekleşebilmektedir. Tarım, hayvancılık, balıkçılık, el sanatları vb. alanlar geleneksel toplumların başlıca uğraş alanlarıdır. Ekonomide enerji farklı üretim etkinliklerinde basit, ilkel kullanım söz konusudur. Hayvan, rüzgâr, su ve kas gücü geleneksel toplumların enerji kaynağıdır. Kullanılan teknolojik aletler bu paralelde yine basit aletlerdir.¹⁵³ Üretimde emeğin yerini alabilecek başkaca bir güç, teknoloji ve enerji yoktur. Bu üretim ilişkilerini değiştirecek ölçüde, üretim güçlerinin ilerlemesi, gelişmesi söz konusu değildir. O nedenle, üretim biçimi ve onun belirlediği toplum düzeninin değişmesi zordur.¹⁵⁴

Geleneksel toplumların ekonomisinde bir durgunluk hakimdir. Verimin düşük olması sonucu bireylerin satın alma güçleri, birikim ve yatırımların düşük kalması kişi başına verimin düşük olmasına yol açmıştır. Böylece bireyler tüketebileceği kadar veya bunun biraz üzerinde üretim yapmaktadır. Toplumda kapalı bir ekonomik düzen hakim olduğu için para kullanımı da henüz sınırlıdır. Çünkü para değişim aracı olmasına rağmen mal değişimi çok sınırlıdır. Böyle bir toplumda paranın işlevi çok düşüktür. Daha yüksek bir doğal nüfus artış hızının doğuracağı büyük nüfus varlığını taşıyabilecek düzeyde değildir. Ekonomide toplam üretimin tamamına yakın tarımsal üretim hâkim

¹⁵² Nazif Kuyucuklu: **İktisadi Olaylar Tarihi**, Güray Matbaası, İstanbul, 1985, s:28

¹⁵³ Önal Sayın: **age**, s:99-101

¹⁵⁴ Sami Güven: **Toplumbilim**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s:116

olmakla birlikte sanayi ile uğraşan küçük bir zanaatkar sınıfı da vardır. Fakat bu alandaki üretim çok sınırlıdır. Üretim birimleri yani işletmelerde, egemen olan üretim faktörü el emeğidir. Bu işletmeler önceleri ev sanayi biçiminde, daha sonraları da ekonomik yaşamadaki gelişmelere göre daha büyük olan atölye biçiminde örgütlenmiştir. Bu meslekler de statik yapıdadır ve genellikle babadan oğula geçmektedir.¹⁵⁵

Geleneksel toplumlarda iş bölümü çok düşük düzeydedir. Bu toplumlarda iş bölümü yaş ve cinsiyet temeline dayalıdır. İş bölümü genellikle aile boyutunda gerçekleşir. Belirli görevler erkeklere aittir, diğerleri de kadınlara aittir. Çocuk ve yaşlılar ise daha basit ve yorucu olmayan etkinliklerde bulunurlar. İlkel teknoloji ve basit bir iş bölümü sadece beşeri bir işin düşük verimliliğine imkân verir. Buradan da geleneksel toplumun niteliği olan 'geçim ekonomisi' olarak adlandırılan sonuç çıkar. Bu ekonomi tipinde, toplum, varlığı ve korunması için ihtiyaç duyduğu kaçınılmaz malları üretir, kısa bir dönem için üretim fazlasını biriktirip sağlar.¹⁵⁶

2.1.1.3. Geleneksel Toplumlarda Toplumsal Örgütlenme

Geleneksel toplumların örgütlenmesi iki eksen üzerinde gerçekleşir. Bunlar: Arkadaşlık ve yaş gruplarıdır. Akrabalık evlenme sonucu oluşan kan ve tanışıklık bağları üzerine kurulmaktadır. Bu bağlar farklı yaştaki kişiler arasındaki ilişkilerin karmaşık bir örüntüsünü oluşturur. Bu ilişkiler resmi olmayan norm ve kurallar, ödev ve zorunluluklar üzerine oturmuştur. Belli bir akrabalık grubuna ait olan birey bu grup içindeki kişilere belirli ölçülerde saygı ve sevgi göstermek zorundadır.¹⁵⁷

Geleneksel toplumlarda akrabalık çok önemli işlevleri yerine getirmektedir. Akrabalık her üyenin toplumsal kimliğini ve kişiliğini vermektedir. Birey akrabalık sistemi içinde işgal ettiği yer sayesinde toplumla bütünleşir. Akrabalık, üyeler arasında oluşturduğu çok sayıdaki zorunluluklar nedeniyle karşılıklı bağımlılık ve yardımlaşmanın geniş bir örgüsünü oluşturmaktadır. İhtiyaç anında akrabaların yardımı hesaba katılır. Bütün geleneksel toplumlarda akrabalık toplumsal örgütlenmenin iskeletini oluşturur. Topluluğun ortak yaşamı, akrabalık etrafında örgütlenmektedir.

¹⁵⁵ Nazif Kuyucuklu: **age**,s:29-30

¹⁵⁶ Sami Güven: **age**,s:116

¹⁵⁷ Önal Sayın: **age**, s:100

Geleneksel toplumlarda akrabalık, toplumsal farklılaşmanın temel etkeni olmakla birlikte aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin de önemli bir unsurudur.¹⁵⁸

2.1.1.4. Geleneksel Toplumlarda Zaman Ve Mekân

Endüstri öncesi toplumda gündelik zaman ya da yıllık sezonlar, doğrudan zamanın belirlenebildiği bir tekil mekân ya da yer ile ilişkilendirilirdi. Bu, çoğu zaman, günlük zamanın bitirilmesi gereken işlere göre belirlendiği tarımsal hayatın ritmi üzerine kurulmuştu. Zamanı farklı bir biçimde mekanik saate ne ihtiyaç vardı ne de (ihtiyaç olmamasına binaen) bunun için yeterli teknoloji mevcuttu.¹⁵⁹

Geleneksel toplumlar için zamanın hesaplanması anlamında takvim oldukça önemlidir. Fakat bu toplumlarda takvimin önemi zamanın mekânla bağlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Örneğin bu toplumlarda tarımla uğraşan bir birey için geçimi tarımdan sağlandığı için doğayla daima yakın ilişki içindedir. Birey için zaman duygusu bu nedenle periyodik ve lokal bir nitelik taşıyan mevsimlerle yakından ilişkilidir. Başka bir deyişle birey zamanı kendi mekansal sınırları içindeki doğa olayları ile belirlemektedir. Zamanın, mekânsal niteliklerce belirlenmesi, evrensel bir ölçüde bir zaman tanımlanması gerektirmez. Tam aksine onu mekâna sıkı sıkıya bağlar.¹⁶⁰

İnsanlar arası gelişen sosyal diyalog ile toplumsal evren sınırlanmış, kişiler birbirlerinin denetleyici mekanizmaları halini almıştır. Geleneksel toplumun her üyesi, içinde bulunduğu topluma bütünüyle koşulsuz olarak aittir. Geleneksel toplumlarda örgütlenme biçimi sıkı sıkıya bağlı iç içe geçmiş şekilde düğümlenmiştir. Bağlar ise norm ve gelenekler ile hak-ödev ve zorunluluklar üzerine var olduğu söylenen kan ve akrabalık bağları üzerinden tanımlanmaktadır. Toplumun iskeleti sayılan akrabalık toplumda nasıl davranılması gerektiğini belli davranış kalıplarıyla sunmaktadır. Kişilerin yerini içinde bulundukları akrabalık ilişkileri tayin etmektedir. Siyasal iktidarlar, aile büyüğü olarak nitelenen kişiler üzerinden yürütülmektedir. Tüm bu sıkı denetim mekanizması ve iç içe geçmişlik baz alınacak olursa, geleneksel toplumlarda hareket alanını seçme şansının az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısı ile

¹⁵⁸ Önal Sayın: **age**, s:100-1

¹⁵⁹ Kemal İnal: **Sosyoloji**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2008, s:47

¹⁶⁰ Ali Esgin: **Anthony Giddens Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008, s:429

geleneksel toplumlar önceden biçilmiş ve dayatılmış rollerle nedeniyle sosyal hareketliliği kısıtlı olan toplumlardır. Bu özellik aslında gelenekselin (en) belirgin özelliği, din vurgusu ve bunun bir yansıması olan cemaat kültüründen ileri gelmektedir. Yani bugün modern toplumlarda olduğu gibi, toplumsal yaşam kategorilendirilmemiş, dikey ve/veya yatay hareketlere imkân sağlanmamıştır. Kişiler tercihleri doğrultusunda bir yaşam sürdürmeyi talep etme hakkına sahip değillerdir. İçinde doğup, büyüdüleri cemaatin biçtiği ve gerektirdiği şekilde davranmaktadırlar. Tercih edenler ise, toplumun dışına itilerek dışlanmakta, soyutlanmaktadırlar¹⁶¹

2.1.2. Endüstri Toplumu

2.1.2.1. Endüstri Devrimi

Endüstri toplumu uzunca bir süreçte ortaya çıkan toplumsal ve tarihsel değişim ve dönüşümlerin bir sonucudur. Endüstri toplumunun doğması ise ilk önce Batıda endüstri devriminin gerçekleşmesiyle olmuştur.

Endüstri devriminin oluşmasında etkili olan nedenlerden biri tarımsal üretimin verimlilik artışı yoluyla ticarileşebilmesi ve elde edilen artı ürünün (ihtiyaç fazlası ürün) tarım dışındaki sektörlerde istihdam edilen insanlar tarafından kullanılabilmesidir. İkincisi geçimlik ekonomide kendi ürününü ailesi ile birlikte tüketen bireyin ücretli işçi biçimine dönüşmesidir. Böylece bireysel emek toplumsallaşırken, aynı zamanda emeğin pazarda alınıp satılması gündeme gelmiştir. Üçüncüsü, üretim için gerekli olan kaynakların ve üretilen malların satılacağı pazarların oluşmuş olmasıdır. Dördüncüsü devrime gelene kadar ticaret yoluyla biriken ve devrim esnasında sabit sermaye olarak işlem gören sermayenin birikmesidir. Beşinci olarak Teknoloji ve bilgi ile birlikte gelişen alet(makine)yapma ve yapılan bu aletlerin verimliliği artıracak ya da maliyetleri düşürecek biçimde üretime uyarlanma sürecinin gerçekleşmesidir. Son olarak daha önceki gelişmeleri de kapsayan ve soyutluk gösteren, düşünce yapısının, dini ve hukuksal yapısının, siyasi ve ekonomik zenginleşmeye karşı olan algılarının dönüşüm geçirmesidir.¹⁶²

¹⁶¹Reyhan Önal:**Modern Cemaatleşmeler ve Türkiye Örneği**,Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul,2009,s:18-19

¹⁶² A.Mesud Küçükcalay:**Dünya İktisat Tarihi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2014,s:433-4

Endüstri çağından önce el işçiliği küçük sanat biçiminden öteye geçmiyordu. İnsanın teknik alanda gösterebildiği başarı düzeyi sınırlıydı. Endüstri çağında artık insan önce bir şeyi isteyip, sonra onu gerçekleştirecek aracı bulmaz. Önce genel bir güç(enerji)bulur; bu güç, organik bir ölçüye bağlıdır. İnsan artık bir şeyi yapabilme gücü var olduğu için yapmak ister. Eski teknikte ise insanın kaygısı yapmak istediği şeyi yapabilmektir.¹⁶³

Endüstri devriminin belirlediği en önemli dönüşüm, önceki çağın küçük zanaat ve atölye üretiminin yerine, yeni teknik ve makinelerle donatılmış (fabrika üretimini) getirerek bu eski üretim biçimlerini ve üretim ilişkilerini değiştirmesidir. Bunun anlamı yeni bir toplum düzeninin ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Bu yeni üretim biçimi, insanlığın gelişiminin yeni ve daha yüksek bir aşamasını ifade etmektedir.¹⁶⁴ Endüstri devriminin en önemli tetikleyicisi tekniktir. Geleneksel topluma nazaran tekniğin anlamı büsbütün değişmiştir. Teknik denilince fayda değil güç anlaşılmaya başlanmıştır. İnsan artık alet yapan (homo faber) olarak doğadaki madde ve kuvvetleri kullanmakla kalmıyor, organik ölçüyü aşacak şekilde doğayı, doğadaki güç kaynaklarını kullanıyordu. Kısaca endüstri çağının büyük teknik devriminin doğuşuna ön ayak olan makine şekli, iş ve alet makinesi değil *güç* makinesi olmuştur.¹⁶⁵

Bu dönemde makinenin ve buhar gücünün üretime koşulması sonucunda, büyük fabrika sanayi doğmuştur. Yeni buluşlarla, çağdaş sanayi tekniği olağanüstü bir hızla gelişmiş ve her yeni teknoloji eskisini çok kısa bir süre içinde geçersiz kılmıştır. Makineler çoğalmış, iş bölümü gelişmiş ve sanayi üretimi hızla artmıştır. Makineli üretim, bu devrimi yaşayan ülkelerde ekonominin üretme gücünü o zamana kadar görülmemiş ölçüde artırmıştır. Üretimde makinecilik çağı başlamıştır.¹⁶⁶ Endüstri devrimi ve çağdaş sanayi yaşamı, daha önceki döneme göre büyük üretim birimlerinin, büyük örgütlerin ve büyük sanayi merkezleriyle, büyük kentlerin oluşmasına yol açmıştır. Bu büyük birimlerde yer alan kitleleri oluşturan bireyler, birbirleriyle benzer

¹⁶³ Hans Freyer: **Sanayi Çağı**, Doğu Batı Yayınları, (Çev)Bedia Akarsu,Hüseyin Batuhan Ankara,2014,s:10

¹⁶⁴ Sami Güven: **age**,s:118

¹⁶⁵ Hans Freyer: **age**,s:11-12

¹⁶⁶ Sami Güven: **age**,s:118

durumda olduklarını görerek yeni dayanışma ve toplumsal örgütlenme biçimlerini geliştirme gereği duymuşlardır.¹⁶⁷

Geleneksel toplumlarda teknik aygıtlar (cihazlar) çalışma tarzları, aygıtlar arasındaki büyüklükleri hayatın içinde tek başına kalıyor; bütünü ile hayat son derece basit bir teknikle sürüp gidiyordu. İnsanın teknik alanda en üstün başarı düzeyi, ancak tek bir alanda toplanıyor, ama hiçbir zaman hayatın bütününe yayılmıyordu. Endüstri devrimi ile ortaya çıkan teknik ise yaşamın bütün alanlarına, özellikle günlük ihtiyaçlar alanına, her gün kullandığımız eşyaya, çalışma tarzlarına işlemekte böylelikle bütün yaşam biçimimizi belirlemeye başlamıştır.¹⁶⁸

Endüstri toplumu üretim, tüketim, toplumsal sınıflar, meslekler, piyasalar, dünyaya bakış tarzlarıyla birçok yönden kendinde önceki geleneksel toplumlardan farklı özellikler sergilemektedirler. Geleneksel toplumlarda ihtiyaç için gerçekleştirilen üretim artık kâr için yapılır hale gelmiştir. Dolayısıyla ihtiyaç fazlası üretilen ürünler ticarete konu olduğundan ticaret sektörü ve piyasalar gelişmiştir. Dağınık ve küçük ölçekli olan işletmelerin yerini büyük işçi kitlelerinin çalıştığı fabrikalar almış ve o ana kadar hiç görülmeyen işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Üretimin bant üstüne çıkmasıyla, seri ve kitlesel üretime geçilmiştir. Bu da bir yandan hammadde teminini bir yandan da pazarlama sorununu ortaya çıkarmıştır. Kitlesel üretime geçilmesiyle birlikte enerji ihtiyacı artmıştır. Üretimde mekanizasyon, otomasyon, standartlaşma ve pazara yönelik üretim başlamıştır.¹⁶⁹

Endüstri devrimi aile içi üretimi büyük ölçüde etkilemiştir. Makineler basit el araçlarının yerini almıştır. El tezgâhları ve eğirme makineleri su veya buhar, kol gücünün ve hayvan enerjisinin yerini almıştır. Su gücüne dayalı endüstri yerini buhar gücüne bırakmıştır. Daha sonra demir ve kömür enerjisi endüstrileşmenin asıl enerji kaynağı olmasını sağlamıştır. Bu dönemin temel ayırıcı özelliği makine kullanımının yaygınlaşması sonucu büyük fabrikaların ortaya çıkmasıdır. Böylece tarım işçileri fabrikalarda eşya üreten nüfusa doğru düzenli bir geçiş yaşanmıştır. Bilimsel buluşlar ve bunların üretime uygulanması, devletlerce uygulanmaya başlanmıştır. Böylece varlıklı

¹⁶⁷ Sami Güven: **age**,s:127

¹⁶⁸ Hans Freyer: **age**,s:36

¹⁶⁹ Mehmet Karagül: **age**,s:221

kuruluşların imkânları, doğal kaynaklar ve bilimin iş birliği sonucu yeni ve seri halde üretime katkı yaptı. Temel hammadde ve enerji kaynaklarında da değişiklikler oldu. Elektrik teknolojisindeki gelişmeler, kimya sanayinin doğuşu, kömür ve demirin yanında petrol ve kimyasal maddelerin ortaya çıkışı çok önemli gelişmeler yaşandı. Günümüzde bile kullanılan içten yanmalı motor, telefon, mikrofön, telsiz, gramofön, lamba, araba lastiği, bisiklet, daktilo, ucuz gazete kâğıdı gibi yenilikler endüstri devriminin bu döneminde ortaya çıkan ürünleridir. Demir endüstri devriminin birinci döneminde önemli bir etken iken ikinci aşamada yerini bütünüyle çeliğe bırakmıştır. Bu devrin en açık özelliği üretimde görölmüştür. Daha fazla mekanik gücü, daha fazla hammadde, daha fazla üretilmiş mal, daha fazla ulaşım, endüstri ve ticaret süreçlerini beraberinde getiriştir. Daha sonra söz konusu gelişmelere çelik makine parçaları, kimyasal madde ve elektrik gücü eklenmiştir. Son aşamada ise otomobiller devreye girmiştir.¹⁷⁰

2.1.2.2. Endüstri Toplamlarında Toplumsal Yapı Ve İlişkiler

Endüstri toplamları sosyal ilişkilerde belli amaçlara yönelen, üyeleri değışken olan, bireyler arasındaki ilişkiler duygusal temele dayanmayan, belirli alanları kapsayan ve yazılı kuralların egemen olduğu toplamlardır. Bireyler yaşamlarının tüm yönleriyle değil, yalnızca belirli ve sınırlı bir yanıyla ilgilidirler. Burada resmi ve sınırlı ilişkilerden dolayı bireyler arasındaki karşılıklı hak ve yükümlölükler yazılı normlara bağlanmıştır. Burada sosyal ilişkiler birer amaç değil araç olarak kullanılmaktadır. Oluşturulan gruplar büyük ve gayrı şahsidir.¹⁷¹

Sosyal yapının farklılaşması, iş bölümünün mesleki ve teknik özellikler taşıması, bireyleri kendi dışındaki birey ve sosyal çevreyle yakın ilişkiler kurmasına neden olmuştur. Geleneksel toplamlardan farklı olarak ilişkilerde hareket noktası şahsi değil resmi ve mesafelidir. Birbirini hiç tanımayan bireyler farklı işlevleri yerine getirmek için bir araya gelirler. Endüstri toplamlarının hayatında standartlaşmış ve şekilci davranışlar geçerlidir. Geleneksel toplamların aksine tabii çevre beşeri çevre halini aldığından sosyal ilişkiler yoğun olarak ve çok yönlü olarak yaşanır. Daha önce

¹⁷⁰ İlker Parasız: **İktisat Tarihi**, Ezgi Kitabevi, Bursa , 2014, s:130-2

¹⁷¹ Sami Güven: **age**, s:154

toplumda yazılı olmayan hukuk anlayışı yerini yazılı hukuk anlayışına bıraktığından sosyal ilişkiler hukuk kurallarına göre düzenlenir. Endüstri toplumlarından itibaren bireyin sayı ve nicelik unsuru olarak sosyal ilişkiler ağına girdiği görülür. Sosyal ilişkiler daha karmaşık bir nitelik kazanır.¹⁷²

Bireyler farklı görevler üstlendikleri için farklılaşırlar. Bunun yanında bireysel irade bağımsızlaşıp gelişirken, toplu irade de o ölçüde etkinliğini kaybeder. Burada sözleşmeye dayalı ilişkiler egemendir. Bütünün yaşamasını sağlayan dayanışma ve uzmanlaşma sonucu bireyler arası farklılaşma ortaya çıkmıştır. Her birey diğerinin gördüğü işe muhtaç haline gelmiştir, böylece insanlar birbirlerini tamamlarlar. Farklılaşma yolu ile bütünleşme ön plana çıkmıştır.¹⁷³

Sanayi örgütlenmesinin esas toplum modeli olan endüstri toplumunu üretim ilişkilerine dayalı bir ekonomik yapı belirler. O nedenle yüz yüze (informal) ilişkiler yerine sözleşmeye dayalı (formal) ilişkiler egemendir. Sosyal ilişkilerin farklı yaşama biçimi ve alışkanlıklara özgü genel geçer formatı ve davranış kalıpları vardır. Ortak beğeni düzey ve formatı genellikle moda kalıbıyla kitleleri homojen bir yaşam tarzına yönlendirir. Uzmanlığın ve iş bölümünün esas alındığı endüstri toplumu iş bölümünün başkalarının uzmanlığına ve işgücüne duyduğu ihtiyaç nedeniyle mümkün oldukça dışa açık bir yapı oluşmuştur.¹⁷⁴

Endüstri toplumunda bireyler geleneksel toplumun aksine aralarındaki sözleşmeyle birbirlerine bağlı olduklarından, endüstri toplumları formel ve rasyonel olarak çalışan birliklerin nispeten daha karmaşık bir ağıdır. Bireyler birliklere, birliklerin belirli hedeflere ulaşmalarını sağlayabilecek yararlı birer araç olduklarını düşündükleri sürece girmektedirler. Dolayısıyla endüstri toplumunda ilişkiler bireylerin araç-amaç bağına ilişkin çıkarlarına, planlarına dayanmaktadır. Bireysel ve yapay ilişkiler daha belirgindir.¹⁷⁵

Sosyal hareketlilik açısından dikey hareketlilik söz konusudur. Birey bulunduğu toplumsal sınıfın, statünün, sosyo-ekonomik durumunun üstüne yükselebilir

¹⁷² Mustafa E.Erkal: **age**, s:186-7

¹⁷³ Sezgin Kızılcıkelik: **Sosyoloji Teorileri 1**,s:109

¹⁷⁴ İsmail Doğan: **age**,s:75

¹⁷⁵ Sezgin Kızılcıkelik: **Sosyoloji Teorileri 2**, s:73-4

ya da aşağısına düşebilir. Dikey toplumsal hareketlilik farklı toplumsal tabaka mevki ya da statü içinde kalmayan hareketliliği içermektedir. Dikey toplumsal hareketlilikte bireylerin, ailelerin toplumsal grupların yaşam biçimlerinde, dünya görüşlerinde çeşitli farklılaşmalar, yükselmeler ya da düşmeler mümkündür.¹⁷⁶

Endüstri toplumlarında sanayinin gelişmesine bağlı olarak geleneksel topluma nazaran karmaşık, gelişmiş ve açık davranış kalıpları hakimdir. İlişkiler kurumsallaşmış ve standartlaşmış davranış kalıpları tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Bu standartlar bireylerin birbirlerine karşı hak ve yükümlülüklerinin yanı sıra kurumlar karşısındaki hak ve ödevlerini de belirlemektedir. Kanun ve giderek evrenselleşen hukuk kuralları toplumun normlarını oluşturur. Formel normlar olarak adlandırılan bu normlar eylemlerin niteliklerine ilişkin sınırlara sahiptir. Bu sınırlar ancak eylemleri yasaklar ya da emreder; yasağın ya da emrin niteliği ile ilgilidir. Bu bakımdan formel normlar sınırları belirlenmiş eylemlerin dışında bireyin toplumsal davranışlarını denetlemezler. Formel normlar bireye öngörülen sınırlar dışında toplumsal alanda geniş bir manevra alanı sunarlar.¹⁷⁷

Dolayısıyla toplumsal düzen, din, örf, adet, ahlak kurallarından ziyade hukuk kuralları ile sağlanmaktadır. Bireyin karşı çıkması, toplumsal düzene uymaması halinde rasyonel olarak düzenlenmiş herkese eşit mesafede olan hukuk kuralları sınırları içerisinde bir yaptırım, ceza ile karşı karşıya kalırlar. Endüstri toplumu sosyal adaleti ve fırsat eşitliğini zorunlu kılar, aksi halde toplumsal süreç devam etmez. Geleneksel toplumlara oranla toplumsal ve maddi ödüllerin dağılımını düzenleyen yeni ahlaki düzene uygun tek ilke içsel eşitsizlikler ilkesi, yani yetenek ve kapasitesinin farklı düzeylerdeki dağılımıdır. Bireyler artık soy ilişkilerine göre değil, kendilerini adadıkları toplumsal etkinliğin özel niteliğine göre bir araya gelmektedirler. Onların doğal ve zorunlu ortamları, doğdukları ortam değil meslek ortamıdır. Her bireyin yerini belirleyen, kan bağı değil toplumda yerine getirdiği işlevidir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Sami Güven: **age**,s:192

¹⁷⁷ İsmail Doğan: **age**,s:314

¹⁷⁸ Emile Durkheim: **age**,s:221

2.1.2.3. Endüstri Toplumunun Ekonomik Özellikleri

Endüstri toplumlarının temel nitelikleri ekonomiktir. Bu toplumlara endüstri toplumu dememizin nedeni endüstrinin çok önemli olmasından kaynaklanır. Endüstri toplumu sürekli yeni işler, yeni uzmanlıklar yeni roller meydana getirmektedir. Bu durumda bireyler babalarının yerine getirdiklerinden farklı toplumsal rolleri öğrenmektedirler.¹⁷⁹ Endüstri toplumunda iş bölümünün ve iş yapısının değişmesi bu toplumu niteleyen önemli bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Geleneksel toplum içinde aile ürettiğini tüketiyordu. Endüstri toplumunda ise aile, genel olarak sadece bir tüketim birimidir. Bu toplum içinde çalışanlar bilmedikleri pazarlar için üretim yapmaktadırlar. Bu toplumun önemli niteliklerinden biri de işyerlerinin ve konutların birbirlerinden ayrılmasıdır. Yani aile ve işyerleri birbirinden ayrılmıştır. Ayrıca endüstri toplumunda tüketim ihtiyaçlarının giderek artması ve çeşitlenmeye başlaması dikkat çekicidir. Temel gereksinimler çeşitlenerek entelektüel, estetik ve tinsel gereksinimlerde yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Endüstri toplumunda birey ve doğa arasına bir seri makine, karmaşık teknik bilgi, üretilmiş, dönüştürülmüş, uyumu sağlanmış nesneleri koymaktadır. Bu ortamda insan doğaya bağlı olmaktan çıkmıştır; daha çok doğayı kendi gereksinimlerine, isteklerine arzularına, ihtiraslarına boyun eğdirme eğilimindedir.¹⁸⁰

Endüstri toplumlarının ekonomilerinde çok ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:¹⁸¹Endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan önemli değişikliklerden biri verimlilik ve üretim artışıdır. Verimlilik ve üretim artışı neredeyse ekonominin bütün sektörlerinde kendini göstermiştir. Tarım ve ticari yapının bütün alanlarında çıkmış ve kârlar artmıştır. Bu artışın ortaya çıkmasında, teknolojik yenilikler ve yeni enerji kaynaklarının bulunması ile artan enerji arzı başta olmak üzere, yeni üretim biçimlerinin hayata geçirilmesinin toplumsal, hukukî ve siyasal dönüşümlerin etkisi olmuştur. Endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan en önemli değişikliklerden biri de ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmasıdır. Geleneksel toplumlardaki üretilen milli gelirin büyüme eğilimi daha çok iklim gibi dışsal koşullar tarafından belirleniyordu ve durağan bir ekonomi asıl, büyüme ise geçici bir durumdu. Endüstri devrimi ile beraber ekonomik büyüme süreklilik kazanmıştır. Artık asıl olan

¹⁷⁹ Önal Sayın: **age**, s:97-8

¹⁸⁰ Önal Sayın: **age**, s:104-5

¹⁸¹ A.Mesud Küçükcalay : **age**, s:458-461

ekonominin büyümesi olmuş; durgunluk ya da geriye gitme ise geçici olmaya başlamıştır.

Endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan önemli değişikliklerden bir başkası ise, ekonomik yapı içindeki sanayinin payı ve sanayide istihdam edilenlerin payları artarken, tarımın ve tarımda istihdam edilenlerin oranının azalmaya başlamasıdır. Endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan en önemli değişikliklerden bir başkası da makinelerin üretime adaptasyonu ile birlikte ortaya çıkan seri üretime, yani kitle üretimine geçiştir. Kitle üretimi, taşımacılıktaki yenilikler ve diğerleriyle bir araya geldiğinde üretim maliyetlerinin düşürülmesine katkıda bulunmuştur.

Endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan önemli değişikliklerden bir başkası, önceki dönemlerin tarım ve el imalatı üzerine kurulmuş bulunan ekonomileri canlanmaya ve çeşitlilik kazanmaya başlamıştır. Makineleşme ile birlikte yeni üretim ve istihdam alanları devreye girdi. İnşaat, ulaştırma, ticarî taşımacılık, bankacılık, finans ve üretimin yönlendirilmesi gibi alanlarda yeni istihdam alanları doğdu. Böylece tüketim kalıpları yeni bir dönemin ve toplumsal yapının habercisi olmuştur.

Endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan en önemli değişikliklerden biri de sermaye birikiminin artması ve bu artışın süreklilik kazanmasıdır. Geleneksel toplumlarda oluşturulamayan sabit döner sermaye ile para sermaye anlamındaki birikim, endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu gelişme özellikle bankacılık ve finans sektörünü tetiklemiştir. Geleneksel toplumdaki durağan ve sıfır toplam ekonomi algısına dayanan yapısı, fazlalık elde etmeye ve bu fazlalıkların kullanılmasına imkân sağlayan bir ekonomik yapıya doğru değişmiştir.

2.1.2.4. Endüstri Topluluklarında Zaman Ve Mekânın Değişimi

Endüstriyel yaşam biçimi ile zamanı mekanik olarak hesaplayan ve zamanı evrenselleştirmenin ilk adımı olan saatin icadı zamanı mekândan ayırmaya başlamıştır. Saat zamanın dilimlenmesine imkân tanıyan ve zamanı nicelleştiren bir ölçü olmaya başlamıştır. Saat kullanımının yayılmaya başlaması, zamanın doğa olayları ya da mekânsal unsurlarca değil, giderek evrenselleşmesine başlayan unsurlarca belirlenmeye başlamıştır. Ayrıca takvimin dünya ölçeğinde kullanılmasına yol açan gelişmeler

zamanı mekândan ayıran başka bir nitelik olmaya başlamıştır. Zaman algısının değişmesi, mekânla olan ilişkimizin anlamının değişmesinin temelini oluşturmuştur.¹⁸²

Geleneksel toplumlarda değişikliğe uğrayan ve endüstri toplumlarında bariz hale gelen değişiklikler şu şekilde özetlenebilir: Üretimde usta-kalfa-çırak ilişkilerini düzenlemiş, şahsi, gayri resmi, örf ve âdetlere dayalı ilişkiler, büyük çapta yerlerini gayri şahsi, objektif, resmî, yazılı hukuka uygun ilişkilere bırakmaya başlamıştır. Endüstri devrimi ile kitle üretimine geçilirken, insan emeği yerine makine ve teknolojinin gerektirdiği fikir emeği ön plana çıkmaya başlamıştır. Fabrika sanayinin gelişmesi, üretim, tüketim, yönetim finansman, mevzuat ve pazarlama ilişkilerinde köklü değişikliklerin temeli atılmıştır. Büyük toprak mülkiyeti önemini yitirmiş, sermaye ve müteşebbis tip önem kazanmaya başlamıştır. Mesleki farklılaşmanın artışı ile iş bölümü gelişmiş, Batının ikili sınıf yapıları sarsılmıştır. Artan orta sınıflaşma sosyal tabakalaşma piramidine çoğulcu ve kademeli bir farklılaşmayı sağlamanın zeminini oluşturmuştur. Eski orta sınıflara (esnaf, küçük çiftçi, zanaatkar vb.) ilaveten yeni orta sınıfların (işletme yöneticileri, müdürler, muhasebeciler, teknik elemanlar, aydınlar vb.) doğuşu gerçekleşmiştir. Demokratik ve hür düşüncenin, hoş görünün toplumdaki etkinleşmesini sağlamaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeyi ve yenilenmeyi başlatmış vasıflı emeğe talebi artırmıştır. Katı mülkiyet anlayışının yumuşamasına ve sosyal adalete dayalı mülkiyet anlayışının ve sosyal devlet anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Sosyal değişmelerin hızı artmış, toplumların yapısı dinamik bir niteliğe bürünmüştür. Coğrafi ve mesleki hareketlilik artmıştır. Meslekteki mevkii bakımından nüfus kademelenmiştir.¹⁸³ Endüstrileşme ile birlikte kitlesel üretime dayalı endüstriyel komplekslerde, eğitim seviyesinde ve şehirleşmede artış, büyü ve dinin gerilemesi, düşünce ve hareketlerin rasyonelleşmesi, teknolojik yenilikler, iş kollarının farklılaşması, yeni mesleklerin ortaya çıkışı bireylerin hem sosyal bir hareketliliği yaşamasını hem de kabiliyetlerinin bu sürece uyum sağlamasını gerekli kılmıştır.¹⁸⁴ Geleneksel toplumlar bireylerin değerlerinin içselleştirilmesini vicdanda sağlayarak, onların vicdani bir sorumluluk yüklemekteyken, endüstri toplumlarında bireylere çoğu

¹⁸² Ali Esgin: **age**,s:430

¹⁸³ Mustafa E.Erkali: **age**, s:45-46

¹⁸⁴ Ersan Ersoy: **age**,s:204

zaman içselleştiremedikleri ama uymak mecburiyetinde oldukları kurallar konulmuş ve sınırlar çizilmiştir.¹⁸⁵

2.1.3. Enformasyon Toplumu

2.1.3.1. Enformasyon Toplumunun Tanımı

Enformasyon toplumu kavramı, toplumsal ilişkiler içinde bilginin belirleyici bir konuma ulaştığını vurgulamak açısından tarihsel bir süreci tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Bilgi ve enformasyon, üretim süreçleri belli bir düzeyde bilgi ve enformasyon işlemeyi gerektirdiği için, bütün toplumsal gelişme tarzları için önemli bir unsurdur. Enformasyon toplumu olarak adlandırılan şey, üretimin temel kaynağını bilginin kendisinin ve etkinliğinin oluşturmasının yanı sıra, toplumsal ve kültürel süreçlerin de vazgeçilmez bir biçimde yeni teknolojilere ve enformasyona bağımlı olmuştur. Enformasyon toplumu yaklaşımı, insanlık tarihinin yeni bir evresini müjdelemektedir. Bu, bir önceki tarihsel evredeki değerlerin, toplumsal düzenlemelerin ve üretim biçimlerinin kırılması anlamına gelmektedir. Bu kırılma temel olarak iletişim teknolojilerine yaslanmakta ve o güne kadar var olan ekonomik, kültürel, siyasal örgütlenmeye yol açan iktidar ilişkileri ve çatışmaların yön değiştireceğine işaret etmektedir. Enformasyon toplumu yaklaşımı temel olarak, ekonomik, siyasal ve kültürel alandaki değişimleri konu edinmektedir.¹⁸⁶

Endüstri sonrası toplum modelinde ekonomik büyüme de bilgiye egemen olmaktan geçmektedir. Endüstrileşmenin ardından yeni bir toplum modeli ortaya çıkmaktadır ki bu toplum bilginin çevresinde örgütlenmiş, toplumsal kontrolü amaçlayan, yeniliklerin yada değişimin yönetiminde ve yönlendirilmesinde etkin bir toplumdur.¹⁸⁷

2.1.3.2. Enformasyon Toplumunun Tarihçesi

Modernleşme kuramlarıyla ilişkilendirilen enformasyon toplumu kavramının ortaya çıkışı, 2.dünya savaşının hemen sonrasına rastlamaktadır. Kavram, özellikle dile getirilmeye başlanan ve 1960'larda yoğunlaşarak devam eden tartışmalar içerisinde,

¹⁸⁵ Ersan Ersoy: **age**,s:207

¹⁸⁶ Nilüfer Timisi: **Yeni İletişim teknolojileri Ve Demokrasi**, Dost Kitabevi, Ankara,2003,s:88-9

¹⁸⁷ Nurcan Törenli: **Enformasyon Toplumu Ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye**, Bilim Ve Sanat Yayınları,Ankara,2004,s:31-2

endüstri sonrası topluma geçilmekte olduğu düşünülen ya da sanayi toplumundan farklı olduğu öne sürülen yeni bir toplumsal yapıyı tanımlamak amacıyla kullanılır. Enformasyon toplumu olarak isimlendirilen dönemin özelliği, maddi ürünlerin üretimine dayalı bir sistemden enformasyonu merkez alan bir sisteme doğru toplumun dönüşümüdür. Üretimin temel kaynağını enformasyonun oluşturmasının yanı sıra, toplumsal ve kültürel süreçlerin de vazgeçilmez bir biçimde yeni teknolojilere ve enformasyona bağımlı oluşudur.¹⁸⁸

Enformasyon Toplumu kavramı ilk olarak ABD'li iktisatçı Fritz Machlup'un *The Production and Distribution of Knowledge in The United States - ABD'de Bilginin Üretimi ve Değişimi* adlı araştırmasıyla ortaya konmuştur. Machlup bu araştırmasında hızla yeni bir topluma doğru gidilmekte olduğunu ve bunun, tıpkı tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş gibi tarihsel bir ilerleme anlamına geldiğini öne sürmüştür. Ona göre insanlığın gelişmesi ve ilerlemesi için yararlı olan bilgiye dayalı bu yeni toplumda en önemli değer yine bilgi olacak ve bilgiye sahip olanlar her türlü ekonomik ve siyasi gücü de elinde bulunduracaktır. 1970'de büyük ölçüde ABD'de kuruluşuna tanık olduğumuz enformasyon teknolojileri çevresinde örgütlenmiş yeni teknolojik paradigma Amerikan toplumunun, küresel ekonomi ve dünya jeopolitiğiyle etkileşim içinde yeni bir üretim, iletişim, yönetim ve yaşama biçimi olarak somutlaşan özgül bir parçası olmuştur. Machlup'un öncü çalışmasından 15 yıl sonra toplum bilimci Mark Uri Porat 1977 yılında çıkan 'Enformasyon ekonomisi' adlı çalışmasında enformasyon sektörünün ABD ekonomisindeki önemini ortaya çıkarmıştır.¹⁸⁹

Bu süreçte söz konusu yapısal dönüşümün bazı ülke politikalarında dahi ortaya konduğunu görmek mümkündür. Özellikle yetmişli yılların başından başlayarak yeni teknolojilere ayak uydurabilmek için Japonya'nın oluşturduğu strateji büyük endüstriyel ülkelerin dikkatini çekmiştir. 1971 yılında Japan Computer Usage Development Institute (JACUDI) tarafından hazırlanan tasarı 'enformasyon toplumunu' (Jôhôshakai) Japonya'nın 2000 yılı için ulusal amacı olarak saptar. Bu tasarıdan gelecekteki toplumun ana hatları doğar; devletin veri merkez bankası, uzaktan erişimli tıbbi sistemler; akılcı programlanmış ve işletilen bilişimsel bir akıl durumunu geliştirebilecek bir öğretim sistemi, çevre kirliliğine karşı önlem alan ve çevre kirliliği ile savaşım sistemi ve

¹⁸⁸ Celalettin Aktaş: **Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye**, Selçuk İletişim Dergisi, Cilt 4, Sayı 4, 2007, s:182

¹⁸⁹ Haluk Geray: **İletişim ve Teknoloji**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2003, s:118

işçilerin yeniden eğitimi için bir merkezi barındıran gelecekteki enformasyon toplumunu tanımlamıştır. Arka planda bilgisayar kent modeli vardır: trafik akışlarının otomatikleştirilmiş yöntemiyle bir demiryolu ağı ve bilgisayarlarca yönetilen iki kişilik taşıtlar, görevlisi yokmuş gibi görünen ve manyetik kartlarla ödeme yapılan hipermarketler, bilgisayarla ayarlanan sıcaklık düzenine sahip tümüyle kablo döşenmiş ve ev terminalleriyle donanmış bir kenttir bu.¹⁹⁰

Enformasyon toplumunu pek çok düşünür farklı isimlerle ele alsa da temelde aynı sürece işaret etmiş, yaşanan dönüşüm gelişmeleri farklı şekillerde görmüşlerdir. Buradan itibaren enformasyon toplumuna ilişkin bazı düşünürlerin bakış açılarını ve değerlendirmelerini inceleyerek konuya daha fazla açıklık getirmeye çalışmakta fayda vardır.

McLuhan 1963 yılında yazmış olduğu 'küresel köy', 'iletişim ve enformasyon çağı', adlı eserlerinde, elektrik çağı olarak nitelediği yeni bir toplumsal yapıyı müjdelir. Bu toplumsal yapı daha önceki 'mekanik çağı' dünyadan silmektedir. Bu sürece yol açan teknoloji elektriktir. McLuhan'ın düşüncesinde özellikle telekomünikasyon çok önemli bir yer tutar. Telgrafın icadıyla başlayan daha önceki toplumsal yapının aksine insan-insan ilişkilerini tıpkı küçük bir köydeki gibi yeniden kurar. Telgraftan sonra gelen telefon, bilgisayar gibi araçlar enformasyonu daha hızlı taşıyan iletişim teknolojileri elektrik çağını daha da ileri götürür. Elektrik çağında bilincin teknolojik olarak simülasyonu sonucu 'bilme' süreci kolektif olarak tüm insanlara ulaşacaktır. İnsanın bütün işi, refahı oluşturacak olan enformasyon hareketliliği sonucu, öğrenmek ve bilmek ve serbestçe ulaşabildiği enformasyonu toplamak olacaktır. McLuhan enformasyon toplamayı insanların 'altın çağ'ındaki ilkel toplumlardaki besin toplayıcılığa benzetmektedir.¹⁹¹

Daniel Bell 1960'da *The End of Ideology*'yi yayınlar. On üç yıl sonra ise *The Coming of Post-Industrial Society*'yi yayımladığı eserinde sanayi sonrası topluma işaret ederek bu toplumun ideolojiden yoksun beş katlı dönüşüme bağlı bir toplum ön görüşünde bulunur. Bu beş katın unsurları; Temel ekonomik bileşenin yer değiştirmesi (üretim ekonomisinden hizmet ekonomisine geçiş), işlerin yapısında kayma (profesyonel ve teknik sınıfın üstünlüğü), yeniliğin ve kamu politikalarının

¹⁹⁰ Armand Mattelart: **Bilgi Toplumunun Tarihi**, (Çev.) Halime Yücel Altınal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s:78

¹⁹¹ Haluk Geray: **age**, s:118

oluşturulmasının kaynağı olarak kuramsal bilginin önem kazandığı yeni bir merkezilik; geleceği ön görerek aydınlatma zorunluluğu ile karar alımına yönelik yeni bir düşünsel teknolojinin gelişmesidir Bell endüstri toplumunun mal üretimine dayanan bir toplum olmasına bağlı olarak, endüstri sonrası toplumun da *enformasyon toplumunda* vücut bulmasına ulaşır. Bilgisayar ve iletişim sektöründeki yeni teknik gelişmeler vasıtasıyla Bell, enformasyonun endüstri sonrası toplumunu adlandırdığını söyler. Ona göre endüstri sonrası toplumu üreten ve sağlamlaştıran enformasyondur.¹⁹²

Bell'in çözümlemelerinde genel olarak bilgi başat önemdedir. Bilgi yada enformasyon stratejik bir kaynak haline gelmektedir ve sanayi sonrası toplumun dönüştürücü ögesidir. Enerji kaynakları ve makine teknolojilerini birleştirip bir araya getirerek sanayi toplumunu dönüştüren öge haline gelmiştir.¹⁹³ Enformasyonun önemini ve köklü etkisini Bell şu şekilde ifade etmektedir. 'Nasıl endüstri toplumu mal üretimine dayanan bir toplum idiye, sanayi sonrası toplum da enformasyon toplumudur.'¹⁹⁴

Bell'in tanımladığı bu yeni toplum; enformasyonu edinme, işlemiden geçirme ve dağıtma konusundaki yeni metotlarıyla tanımlanmakta ve adlandırılmaktadır. Bu kapsamda Bell'in endüstri sonrası toplum fikri, büyümenin ve değer kaynağı doğrultusunda gelecekteki toplumun en önemli görünümü olarak kuramsal bilgiyi ön plana çıkarır. Bell, daha sonraki yazılarında kuramsal bilgiyi daha kesin bir biçimde yeni enformasyon teknolojisinin gelişimiyle ve bu teknolojinin toplumun her sektörüne uygulanma potansiyeliyle özdeşleştirmeye başlamıştır.¹⁹⁵

Bell kapitalist toplumun tıkanmakta olan işleyişine siyasal boyutu da kapsayacak şekilde yeni bir açılım getirmeyi amaçlamaktadır. 'Bilgi iletişim teknolojilerinin endüstri sonrası toplumdaki planlama ve yönetim tekniklerinde ortaya çıkan gereksinimlere yanıt vermektedir. Endüstri sonrası makinenin yerini alacak 'entelektüel teknoloji' sanayi toplumunda üretim ilişkilerinin iki temel değişkeni sermaye ile emeğin yerini alacağı öngörülen bilgiye zemin hazırlamaktadır.' Dolayısıyla emek-değer yerine bilgi-değer kuramı inşa edilerek emek devre dışı bırakılmakta; bilgi emeğin değil kaynağın değeri olarak görülmektedir.¹⁹⁶

¹⁹² Armand Mattelart: *age*,s:61-2

¹⁹³ Nurcan Törenli: *age*,s:31-2

¹⁹⁴ KrishanKumar:**Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma**, (Çev)Mehmet Küçük,Dost Kitapevi Yayınları,Ankara,2013,s:22

¹⁹⁵ Krishan Kumar: *age*,s:15

¹⁹⁶ Nurcan Törenli: *age*,s:33

Enformasyon toplumu kavramının ilk kullananlardan biri olan Yoneji Masuda da endüstri toplumuna karşıt olarak enformasyon toplumu kavramını ön plana çıkarmış ve bu çabasını 'computer' ve 'utopia' kelimelerini bir araya getirmek suretiyle oluşturduğu 'computopia' kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Masuda enformasyon toplumu görüşünü sanayi toplumunun karşısında ayırt edici özellikler kurarak oluşturur. Yoneji Masuda enformasyon toplumunda enformasyon şebekeleri ve veri bankalarından, enformasyon üretiminin çekirdek örgütlenmesinde enformasyon hizmeti veren kurumların, toplumsal simge olarak fabrikanın yerini alacağını; enformasyon hizmeti veren kurumların, temel bir altyapı özelliği üstlenerek ekonominin yapısında bilgi sermayesinin, maddi sermaye karşısında üstünlük sağlayacağını savunur.¹⁹⁷

Masuda, enformasyon ağını, çok sayıda insan arasında geniş bir alanda telefon ya da telgraf ağları ile enformasyon aktarılması olarak tanımlamakta ve bu ağı, bilgisayarlar vasıtasıyla diğer ağlarla birleşerek büyüdüğünü böylece 'yaşayan bir beden ya da organizmaya' benzediğini vurgulamaktadır. Masuda'ya göre enformasyon toplumu, endüstri toplumu ile karşılaştırıldığında tümüyle farklı bir değerler sistemine ve ekonomik yapıya sahiptir.¹⁹⁸

Masuda enformasyon toplumunu sanayi toplumunun aksine maddi değerler üzerine değil enformasyon değerleri eksenine üzerine işleyeceğini, küresel bir yapıya dönüşeceğini, sinerjik ilke çerçevesinde yeni bir topluma dönüşeceğini, bu sinerjik toplum, toplumun bütünü tarafından oluşturulan ortak hedefleri, bireylerin ve grupların eşgüdüm ve tamamlayıcı yollarla gerçekleştirmesiyle ortaya çıkacağını, maddi malların tersine, enformasyon tüketilince kaybolmayacağını, var olan enformasyona yenilerinin eklenmesiyle birikeceğini ve katlanacağını savunur.¹⁹⁹

Toffler'e göre de insanlık tarihi üç büyük değişim dalgası yaşamıştır. Birinci değişiklik dalgası 'tarım devrimi, ikinci değişiklik dalgası 'endüstri devrimi' ve üçüncü değişiklik dalgası 'endüstri sonrası devrim' uygarlık dönüşümlerini ifade eder. Toffler' e göre diğer iki dalga daha uzun sürmesine mukabil üçüncü dalganın birkaç on yılda tamamlanmasının oldukça yüksek olasılık olduğunu ve bizlerin üçüncü dalganın tam etkisini kendi yaşam sürelerimizde görebileceğimizi vurgulayarak bilgi ve iletişim

¹⁹⁷ Krishan Kumar: **age**, s:26

¹⁹⁸ Cihan Dura, Hayriye Atik: **Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi Ve Türkiye**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002, s:51

¹⁹⁹ Haluk Geray: **İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları**, 1. Basım, Ütopya Yayınları, Ankara, 2003, s:120-1

teknolojilerindeki hızlı değişimin yansımalarını ve toplumdaki değişimlerin çağdaş boyutunu gözler önüne sermiştir.²⁰⁰

Alvin Toffler yaşanan değişimi üçüncü dalga olarak nitelendirirken yeni toplum düşüncelerini şöyle açıklar. Üçüncü dalga uygarlığında bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, insanlar arasında iletişimi sağlayan araçların çeşitliliğini arttırarak, tarihte ilk kez makinenin makineyle haberleşmesini ve daha şaşırtıcı olanın ise insanla akıllı çevresi arasındaki haberleşmeyi sağlayan güçlü iletişim araçlarını ortaya çıkarmasıdır.²⁰¹

Alvin Toffler sanayi sonrası oluşan yeni toplumun pek çok açıdan farklılık arz edeceğine dikkat çekmek için şunları ifade etmektedir: Üçüncü Dalga yeni bir yaşam tarzını da beraberinde getiriyor. Bu yaşam tarzı, çeşitli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına, eski fabrika düzenini etkisiz hale getiren üretim süreçlerine, yeni bir aile yapısına 'elektronik ev' denebilecek yeni bir kuruma ve gelecekteki –eskisinden tepeden tırnağa farklı-okul ve kurum yapılarına dayanıyor. Ortaya çıkan uygarlık, bizim için yeni davranış kalıplarını belirliyor ve bizi standartlaşmadan, senkronizasyondan, merkezi birimlerden ve yönetim şekillerinden, enerji, para ve gücün tek elde toplanması durumundan uzaklaştırıyor.²⁰²

Toffler, iletişim teknolojilerindeki yapısal dönüşüm üzerinde durarak; enformasyon toplumunu teknolojinin sonucu olarak görür. Toffler, “hane merkezli toplum” (home centered society) ya da “elektronik köşk” (electronic cottoge) gibi kavramları öne çıkarırken aslında günümüzde toplumsal uğraşların insanların iş dışı zamanlarını geçirdikleri yerlere taşınmış olduğunu vurgular. Üçüncü dalga uygarlığında, hanede yuvanın nitelik değiştirdiğini, genişlemiş bir elektronik aile haline geldiğimizi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin çok sayıda insanın evinde çalışmasına imkân sağlayarak aile ve topluluk bağlarını güçlendirdiğini, 'elektronik köşk'ün çocuklar da dahil olmak üzere bir arada çalışan bir aile tipini meydana getirebileceğini öne sürmektedir.²⁰³

Enformasyon toplumuna geçişe damgasını vuran bilgisayar teknolojisidir. John Naisbitt'in 'Megatrends' (büyük yönelimler) isimli eserinde, 'makineleşme endüstri

²⁰⁰ Alvin Toffler: **Üçüncü Dalga**, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008, s:16

²⁰¹ Celalettin Aktaş: **agm**, s:182

²⁰² Alvin Toffler: **age**, s:48

²⁰³ Celalettin Aktaş: **agm**, s:182

devrimi açısından neyi ifade ediyorsa, bilgisayar teknolojisi de enformasyon çağı açısından onu ifade eder' diyerek, bilgisayar teknolojisinin enformasyon toplumu açısından önemini vurgular. Bilgisayar teknolojisi uzmanı Amerikalı Herbert Simon'ın da belirttiği gibi, 'bilgisayar, enformasyonu manipüle etme, dönüştürme ve böylelikle daha önceleri yalnızca insan beyni tarafından gerçekleştirilebilir olan işlevleri insan müdahalesine gerek bırakmaksızın otomatik olarak yerine getirme kapasitesi açısından benzersizdir.'²⁰⁴ Naisbitt yaşanan değişim sürecini şu şekilde ifade eder: Uyduların, televizyonun, fiber optik kablunun ve mikro elektronik bilgisayarın bileşimi, dünyayı birleşik bir bilgi ağı halinde iç içe geçirdi. Bu bileşim enformasyon akışını çökertti. Şimdi tarihte ilk kez hakikaten küresel bir ekonomimiz var çünkü tarihte ilk kez yerküre üzerinde anında paylaşılan bir bilgi var.²⁰⁵

Ağ toplumuna temel teşkil eden enformasyon toplumu kavramı Castells'in görüşleri içerisinde daha geniş ve daha önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden enformasyon toplumu ile ilgili Castells'in görüşlerine yer vermek gerekir. Castells'in enformasyon toplumu ile ilgili görüşlerinin merkezinde teknoloji ilk sırada yer alır. Castell yeni toplumu oluşturan temel dönüştürücü dinamik gücü teknolojiadaki hızlı değişme ve ilerlemelere bağlar.

Castell'e göre enformasyon teknolojisi devrimi ekonomi, toplum ve kültürün maddi temellerinde bir kesintiye sebep olan, en azından 18. yy sanayi devrimi boyutunda tarihsel bir olaydır. Teknolojik devrimler, yeni ürünler ortaya çıkarmanın yanı sıra, sürece odaklanmışlardır. Diğer yandan, başka devrimlerin tersine, bu günkü devrimde yaşadığımız dönüşümün çekirdeği, bilgi işleme ve iletişim teknolojilerine denk düşer. Endüstri toplumunun gerisindeki kilit unsur, enerjinin dağıtımı ve üretimi olduğundan, daha önceki sanayi devrimleri için buhar makinesinden elektriğe, fosil yakıtlara, hatta nükleer enerjiye uzanana bir yelpazede yeni enerji kaynakları ne demekse, bu devrim için de enformasyon teknolojileri o demektir. Enformasyon teknolojileri, 1970'lerin ortasıyla 1990'ların ortasında, yirmi yıldan kısa bir süre içinde yerküreye ışık hızıyla yayıldı; bu yayılmayla birlikte bu teknolojik devrimin bir özelliği olan bir mantık

²⁰⁴ Celalettin Aktaş: '*Bir İletişim Aracı Olarak İnternetin Topluma Etkileri*', **Medya Üzerine Çalışmalar** (der) Gülbuğ Erol, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s:183

²⁰⁵ Krishan Kumar: **age**, s:22

sergilemiştir: ürettiği teknolojileri kendi gelişimi için kullanarak, tüm dünyayı enformasyon teknolojisiyle birleştirmiştir.²⁰⁶

Çağımız endüstri toplumu ciddi bir değişim ve dönüşümü yaşamaktadır. Bu değişim ve dönüşüm esas olarak enformasyon temelli bir süreçtir. Dolayısıyla oluşan yeni toplum çok çeşitli şekilde adlandırılmıştır. İsimlendirme nasıl olursa olsun hepsinin de ortak paydası yeni toplumun enformasyon üzerine bina edilmesidir. Manuel Castells'in ağ toplumunu da internet ve iletişim teknolojileri ile birlikte enformasyon toplumunun bir söylemi olarak kabul etmek gerekir. Ağ toplumundan bahsetmemiz için öncelikle onu oluşturan önemli öğelerden, onu oluşturan süreçten bahsetmek gerekir.

2.1.3.3.Enformasyon Teknolojisi Devrimi

Ağ toplumunda teknolojisiz bir hayatı düşünmek de yaşamak da mümkün değildir. Bu toplumda hayatın her safhasında teknolojik araçları kullanmak günlük hayatın bir rutini haline gelmiştir. Öyle ki teknoloji hayatımızı idame ettirmenin bir aracı olmaktan çıkmış adeta bizi ona bağımlı hale getirmiştir. Özellikle bilgisayar ve internet teknolojilerinin oluşturmuş olduğu ağlar bütün insanlığı birbirine bağlamıştır. Bu açıdan ağ toplumuna enformasyon teknolojisinin etkilerini dikkate alarak bakmak gerekmektedir.

Bilimsel bilginin, şeyleri yeniden üretilebilir bir biçimde yapmanın yollarını belirlemek için kullanılması olarak anlayan Castells, enformasyon teknolojilerine mikro-elektronik, bilgisayarlar (makine ve yazılım), telekomünikasyon/yayıncılık ve opto-elektronik gibi birbirlerine yaklaşan teknolojiler dizisini kastettiğini ifade eder.²⁰⁷ Böylece bilgisayar teknolojilerinin oluşturduğu ağlar bireylere ve kurumlara yoğun bilgi paylaşımının yaşandığı eş zamanlı iletişim imkânı vermektedir. Noktalar arası hızlı iletişim, sınırsız bilgi paylaşımı, hızlı erişim gibi unsurların bir araya gelmesi noktalar arası kontrolü kolaylaştırmış, kurumlar, uluslararası düzeyde daha hızlı ve güçlü bir

²⁰⁶ Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013,s: 42

²⁰⁷ Manuel Castells: **age**,s: 38

şekilde örgütlenerek bu yeni durumu ağ ekonomisi ya da dijital ekonomi olarak ifade edilmeye başlanmasına yol açmıştır.²⁰⁸

Castells, 20.yy sonlarında gerçekleşen büyük teknolojik atılımın yanı sıra mevcut teknolojik dönüşüm süreci, enformasyonun üretildiği, biriktirildiği, bulunduğu, işlendiği aktarıldığı ortak dijital dil sayesinde teknolojik alanlar arasında bir ortak düzlem oluşturarak genişledi ve dolayısıyla artık dijitalleşen bir dünyada yaşadığımızı söyler.²⁰⁹ Yanı sıra bilgisayarlar, iletişim sistemleri ve genetik kodlama, insan zihninin çoğaltıcısı ve uzantısıdır. İnsan beyni ve makinelerin giderek bütünleşmesi, doğma, yaşama, çalışma, öğrenme, üretme, tüketme, hayal etme, yaşama yada ölme biçimlerimizi radikal olarak dönüştürmektedir diyen Castells'in altını çizdiği şey hayatın her alanının teknolojik yeniden yapılanma içinde giderek etkilenmesidir.²¹⁰

İletişim teknolojilerinin modern toplumlardaki rolünü ortaya koymayı hedefleyen düşünürlerden biri James Carey'dir. 'O toplumsal biçimlenmenin hikayesi, iletişimin biçimlenmesinin hikayesidir.' diyerek iletişim araçlarının dünyayı oluşturduğunu, dünyaya bir mevcudiyet kazandırdığını aynı zamanda insanın benliğini de şekillendirdiğini ileri sürmektedir. James Carey kitle iletişim teknolojilerini hâkim kurumların değerlerin ve yaşam biçimlerinin kutsandığı toplulukçu bir ritüel olarak ifade etmektedir.²¹¹

Castells'e göre bugünkü teknolojik devrimin ayırt edici özelliği, bilginin enformasyonun, bilgi üretimine, bilgi iletme /işleme aygıtlarına uygulanması, yenilik ile yeniliğin uygulanması arasında, ikisinin birbirlerini beslediği bir zincir oluşturması sadece bugünün ayırt edici özelliği değil, aynı zamanda dominant baskın olma özelliğidir de. Teknoloji, onun kullanıcıları tarafından benimsenip yeniden tanımlanırken yayılması teknolojinin gücünü sonsuzca artırırken, tarihte ilk kez insan aklı yalnızca üretim sürecinin belirleyici unsuru olmakla kalmamış, doğrudan bir üretim gücü olmuştur. Yeni enformasyon teknolojileri sadece uygulanacak araçlar olmayıp, yanı sıra geliştirilecek süreçlerdir. İnternet örneğinde olduğu gibi kullanıcılar teknolojinin kontrolünü ele alabilir. Bu yüzden de oluşturma ve sembollerin kullanımı

²⁰⁸ Nejla Karabulut: **Yeni Medya Teknolojileri Ve Halkla İlişkiler**, Beykoz Lojistik Meslek Yüksek Okulu Yayınları, İstanbul, 2009, s:91

²⁰⁹ Manuel Castells: **age**, s:38-39

²¹⁰ Nîlüfer Timisi: **age**, s:8

²¹¹ Nîlüfer Timisi: **age**, s:51

gibi toplumsal süreçlerle (toplumun kültürü), mal ve hizmetler üretme ve dağıtma kapasitesi (üretim güçleri) arasında yakın bir ilişki vardır.²¹²Bu yeni enformasyon teknolojileri enformasyonu üretmesinin yanında tüketilmesini sağlayan bir döngü içinde insanlar, kendilerine sağlanan bu enformasyon teknolojilerini değiştirip geliştirerek tekrar sunabilirler.

Harold Innis genel anlamda teknolojik devrimin her alandaki etkisini kabul ederken özellikle iletişim ağlarının bilgi/mesaj taşıyıcıları olmaktan daha ileri bir amaç taşıdıklarını ifade etmektedir. Ona göre egemenlik iletişim araçlarının denetimi ile oluşmakta ve iletişim teknolojilerindeki yeni ve hızlı yeniliklerin yeni örgütlenmeler ortaya çıkarması ile toplumsal değişim meydana gelmektedir.²¹³Neil Postman yaşanan teknolojik gelişmelerin, insanları yaş, deneyim ve becerilerine göre, çocuk, genç ve yetişkin olarak sınıflandırılan geleneksel anlayışı yıktığını, herkes için tek bir gerçekliğin ve yaşam biçiminin olduğunu ifade ederek yaşanan değişimin etkisini ve boyutlarını ortaya koymuştur. Ona göre toplumların en belirgin ayırtıcı özelliklerinin başında gelen kültür, egemen olan iletişim biçiminden ve kullanılan araçlardan kaynaklanmaktadır.²¹⁴

Enformasyon teknolojisinin temelini oluşturan özellikler şunlardır:²¹⁵

1-Öncelikle yeni paradigmanın ilk özelliği hammaddesinin enformasyon olmasıdır: bu teknolojiler enformasyonu temel alan, hareket kaynağı enformasyon olan teknolojilerdir; daha önceki teknolojik devrimlerde olduğu gibi yalnızca enformasyonun teknolojiyi temel alması söz konusu değildir.

2-İkinci özellik ise yeni teknolojinin yayılımı ile ilgilidir. Enformasyon bütün insani etkilerin ayrılmaz bir parçası olduğu için, bireysel ve kolektif varoluşumuzun bütün süreçleri doğrudan yeni teknolojik araçlarla şekillendirilir.

3- Üçüncü özellik, bu yeni enformasyon teknolojilerini kullanan bir sistemin ya da ilişkiler kümesinin ağ kurma mantığıyla ilgilidir. Görünüşe bakılırsa, ağın morfolojisi, etkileşimin giderek artan karmaşıklığına, bu etkileşimin yaratıcı gücünden doğan öngörülemez gelişme şablonlarına gayet iyi uyum sağlayabilir. Ayrıca ağlar

²¹²Manuel Castells: **age**,s:39-41

²¹³Nejla Karabulut: **age**,s:77

²¹⁴Gül Batuş: '*Neil Postman: İnsanın Aklının Yarattığı Teknolojiyle Dostluk Arayışı*',**Kadife Karanlık 1** (edit) Nurdoğan Rigel, Su Yayınevi, İstanbul, s:280-81

²¹⁵Manuel Castells: **age**,s:38-39

yayıldığında, büyümeleri de katlanır; daha fazla bağlantı olduğundan ağa dâhil olmanın yararları da katlanarak artar. Ayrıca ağın dışında kalmanın cezası da ağın büyümesiyle birlikte büyür, çünkü ağın dışında kalan başka unsurlara erişim fırsatları azalır.

4- Dördüncüsü, ağlaşmayla ilgili fakat açıkça farklı bir özelliktir; enformasyon teknolojisi paradigması esnekliği temel alır.

5-Beşinci özelliği ise, belli teknolojilerin son derece bütünleşmiş bir sisteme dönüşümünün giderek yayılması ile ilgilidir; bu bütünleşmiş sistemde eski, ayrı teknolojik yörüngeler kelimenin tam anlamıyla birbirinden ayrılmaz hale gelir. Böylece mikro elektronik, telekomünikasyon, opto-elektronik ve bilgisayarlar artık enformasyon sistemlerinde bütünleşmiştir.

Ağ toplumuna giden yolda Castells, enformasyon teknolojisinin başat rolde olduğunu ve değişen toplum yapısında ve oluşan yeni toplum yapısında enformasyon teknolojilerinin paradigmasını açıklamıştır. Enformasyon teknolojileri bu yeni dünyanın önemli belirleyici özelliklerinden biridir. Teknoloji modern toplumların ayrılmaz bir parçası ve gündelik etkinliklerimizin hemen her bölümünde temel bir unsur haline gelmiştir. Toplumsal alanın sınırları içerisindeki hemen her türlü iş, teknik bir araç yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Seyahat etmek, haberleşmek, mal üretmek, eğlenmek, hizmet sağlamak için her gün daha da artan oranda teknolojiyen yararlanılmaktadır. Teknolojinin toplumdaki rolünü anlamak, yalnızca kendi içinde değil bizzat toplumu anlamının bir parçası olarak önemlidir.

2.1.3.4.Enformasyon Toplumunun Ekonomik Boyutu

Enformasyonel kapitalizm enformasyon, teknoloji ve ekonomisinin oluşturduğu ekonomik süreci ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Kapitalizmin devam ettiğini yalnızca farklı şekilde fakat daha geniş, küresel bir biçimde olduğunun altını çizen bir kavram. Ağ toplumunun temel unsurlardan biri de şüphesiz ekonomidir. Ancak kendinden önceki dönemlerden daha girift daha kapsamlı ve sosyal yapılarla karşılıklı bağımlılığı daha fazla içeren tarzdadır. Bu bağımlılık enformasyon, teknoloji ve ekonominin iç içe olduğu ve birbirini zorunlu kılan ve besleyen bir durumdur. İşte burada kısaca ekonomik özellikleri ele alınarak ağ toplumun temel taşlarından biri daha incelenmeye çalışılacaktır.

Enformasyon teknolojisi devrimi yeni bir toplumun maddi temeli olarak enformasyonluzmin doğuşuna sebep olmuştur. Enformasyonluzm çerçevesinde zenginliğin üretimi, iktidarın icrası ve kültürel kodların oluşturulması, toplumlar ve bireylerin teknolojik kapasitesine bağlı hale gelmiştir ve enformasyon teknolojisi bu kapasitenin çekirdeğidir. Enformasyon teknolojisi, sosyo-ekonomik yeniden yapılanma süreçlerinin etkili bir biçimde uygulanması için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Ağlar oluşturmanın, insan etkinliğinin örgütlenmesinin dinamik ve kendi kendine genişleyen bir biçimi olarak gelişmesini mümkün kılmakta enformasyon teknolojisinin oynadığı rol özellikle önemlidir. Bu baskın ve ağlar oluşturucu mantık toplumsal ve ekonomik hayatın bütün alanlarını dönüştürmektedir. Yeni enformasyon teknolojileri, ağlar oluşturma; uzaktan iletişim; enformasyon depolama ve işleme; işin eş güdümlü bir biçimde bireyselleştirilmesi, karar almanın eş zamanlı olarak yoğunlaştırılması ve merkezlesleştirilmesine yönelik araçları sağlayarak yenilenmiş esnek ekonominin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.²¹⁶

2.1.3.4.1. Enformasyon Toplumunda Üretim ve Tüketim İlişkileri

Endüstri dönemi ekonomik model sanayi malları üzerine kuruluyken ağ toplumunda (yeni piyasalar, yeni kârlar ve yeni sermaye biçimleri) ekonomi ağlar, teknolojik yenilikler ve dünyanın her yerine hızlı ve sürekli bilgi, enformasyon ve finans aktarımına dayanır. Mal ve hizmetlerin üretimi ister birinci ister üçüncü dünya olsun basitçe bir yatırım ve kâr kaynağıdır. Yeni ekonomik sistemin özü anında bilgi sağlayacak hızlı ve etkili bir ağ ve oluşturulan birikimlerin bir piyasadān diğerine bir şirketten ötekine (modern borsalar ve para piyasalarına uygun bir biçimde ve hızda) aktarılmasıdır.²¹⁷

Üretim ilişkileri hem toplumsal hem de teknik bir dönüşümü geçirmiştir. Yeni ekonominin en önemli özelliklerinden biri verimlilik ve rekabetin üst düzeyde olmasıdır. Verimlilik ve rekabet gücü enformasyonel/küresel ekonomiyi yöneten süreçlerdir. Verimlilik yeni gelişmelere uygun olarak yenilikten, rekabet gücü de esneklikten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla şirketler, bölgeler, ülkeler ve her türden ekonomik

²¹⁶Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Üçüncü Cilt: Binyılın Sonu**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005,s:487

²¹⁷ Martin Slaterry: **Sosyolojide Temel Fikirler**, (Çev)Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz,Sentez Yayınları, İstanbul,1.Basım 2007, s:401

birim, üretim ilişkileri yenilikleri ve esnekliği azami düzeye çıkaracak şekilde ayarlar. Enformasyon teknolojisi ve kullanmaya yönelik kültürel kapasite yeni üretim fonksiyonunun performansı açısından temel önemdedir. Ayrıca eş zamanlı uyarlanabilirlik ve eş güdümü hedefleyen yeni bir örgütlenme ve yönetim biçimi de ağ girişiminin, en etkili işletim sisteminin temeli haline gelir.²¹⁸

Bu dönemdeki gelişmeler küreselleşme ile birlikte toplumlarda pek çok yapısal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Yaşanan dönüşümler toplumları birçok alanda yeni piyasa sistemine ve sosyal yapıya uyum sağlamaya zorlamaktadır. Özellikle ekonomik alanda yaşanan değişimler daha önceki dönemlerde var olan, çalışma, emek, iş, iş yeri, işçi gibi kavramların anlamlarında da bir değişimin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Bütün bu değişimlerdeki anahtar faktör teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu teknik ve bilişsel sistemlerin emek piyasasının yeniden biçimlendirilmesinde kullanılmasıdır. Bilgisayar temelli üretim ve buna uygun yönetim ve kontrol sistemlerinin yaygınlaştırmakta ve bilgisayar temelli enformasyon sistemleri malların, sermayenin ve insanların hareketin önceden görülemeyen bir biçimde koordinasyonu için kullanılmaktadır.²¹⁹

Castells'e göre yeni ekonomi enformasyonel, küresel ve ağ örgütlenmesine dayalıdır. Bu yeni ekonomi, birimlerin ya da ajanların (şirketler, bölgeler, ülkeler) üretkenliği, rekabet gücü temelde verimli bir biçimde bilgiye dayalı enformasyon üretme, işleme ve uygulama kapasitelerine dayalı olduğu için enformasyonel; üretimin, tüketimin ve dolaşımın bileşenleri (sermaye, emek, hammadde, yönetim, enformasyon, teknoloji, piyasalar) kadar kilit faaliyetleri de ya doğrudan ya da ekonomik ajanlar arasındaki bir bağlantılar ağı üzerinden küresel bir ölçekte örgütlendiği için küreseldir. Yeni ekonomide şirketler, firmalar ve girişimciler internet tabanlı çalışır; örgüt ve yenilik mantıkları internete dayalıdır ve enformasyon teknolojileri ile ilişkilidir. Üretim küresel bir girişim ağları arasındaki etkileşim ağı üzerinden gerçekleşir, rekabet burada yaşanır. Enformasyon teknolojileri bu yeni ekonominin oluşturulması için parçalanamaz maddi bir temel hazırlamıştır.

²¹⁸Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – İkinci Cilt: Ağ Kimliğinin Gücü**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, 2008, s:492

²¹⁹Sibel Erdoğan: **Yeni Emek Sistemleri: Ev Ve Ofis Sistemi Üzerine Bir İnceleme**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s:1

Farklı bir ekonomik sistem oluşturan ekonominin bilgi enformasyon temeliyle küresel erişimi, ağlar oluşturmaya temel alan örgütsel yapısı ve enformasyon teknolojisi devrimidir. Yeni, daha güçlü, daha esnek enformasyon teknolojileri etrafında örgütlenmiş yeni bir teknolojik paradigmanın ortaya çıkması, enformasyonun kendisinin üretim sürecinin ürünü olmasını mümkün kıldı. Yani yeni enformasyon teknolojileri sanayilerinin ürünleri, enformasyon işleyen aygıtlar ya da enformasyonu işlemenin kendisidir. Yeni enformasyon teknolojileri, enformasyon işleme teknolojilerini dönüştürerek, insanî faaliyet alanlarının tümünde etkinlik gösterirler; bu tür etkinliklerin unsurları ve ajanları arasında olduğu kadar farklı alanlar arasında da sonsuz bağlantılar kurmasını mümkün kılar. Teknoloji, bilgi ve yönetimdeki ilerlemesini, yine teknoloji, bilgi ve yönetime aktarma kapasitesi giderek artan yeni, derinden karşılıklı bağımlılık üzerine kurulan yeni bir ekonomi ortaya çıkar.²²⁰

Dünya çapında ekonomiler küreselleşmiş bir çekirdeğin performansına bağlı olduğu için, küresel bir ekonominin varlığından söz edilebilir. Bu küreselleşmiş çekirdek de finans piyasalarını, uluslararası ticareti, ulus üstü üretimi ve bir ölçüde bilim ve teknolojiyi, uzmanlaşmış emeği içerir. Dolayısıyla çekirdek bileşenlerinin gerçek ya da seçilmiş bir zamanda, gezegen çapında işleme yönünde kurumsal, örgütsel ve teknolojik kapasiteye sahip olduğu bir ekonomi olarak tanımlanabilir.²²¹

Ona göre yeni ekonomi, bilgiyi temel alan bir üretim sisteminin güçlendirilmesinde yeni enformasyon teknolojisini kullanma becerisinden kaynaklanan bir verimlilik artışına dayalıdır. Yeni verimlilik kaynaklarının ekonomiye dinamizm kazandırmış, ağlar oluşturarak örgütlenme ve yönetim biçimlerini ekonominin tamamına yaymıştır; bu ağlar bütün bir ekonomiye yayılmış, rekabet yoluyla şirket örgütlenmelerinin katı biçimlerini bertaraf etmiştir. Piyasaları ciddi bir biçimde genişleten, yeni sermaye ve vasıflı emek kaynaklarına yönelen küreselleşme yeni ekonominin ayrılmaz özelliğidir. Bu süreçlerin her biri -yani ağı dayalı verimlilik artışı ile ağı dayalı küreselleşme süreçleri- bir sektör tarafından başlatılmıştır; yeni teknolojiler ve ekonominin bütününe ilişkin yönetsel bilgi birikimi kaynağı olarak

²²⁰ Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013, s:99-101

²²¹ Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013, s:128

internet etrafında örgütlenen enformasyon teknolojisi sektörü ve elektronik iç bağlantılara sahip küresel bir finans piyasasının oluşumunda itici güç, ekonominin tamamında başlıca değer ve yatırım kaynağı olan finans sektörü.²²²

Ekonominin küresel sermaye, yönetim bilgi ağları etrafında örgütlendiğini; bu ağların teknolojik uygulama bilgisine erişiminin verimlilik ve rekabet gücünün temelini oluşturduğunu gösteriyor. Şirketler, örgütlenmeler, kurumlar değişken bir geometriye sahip, iç içe geçmeleri şirketler ile küçük girişimciler arasındaki geleneksel ayrımı aşan, farklı sektörleri kesen, başka coğrafyalarda kümelenmiş ekonomik birimlere yayılan ağlar halinde örgütleniyorlar. Buna bağlı olarak da çalışma süreci giderek bireyselleşiyor, emek performansı itibariyle bütünlüğünü yitiriyor; farklı yerlerde gerçekleştirilen birbiriyle bağlantılı işlerin çoğulluğu sayesinde sonuçları itibariyle yeni bir bütünlük kazanıyor; bu da işin örgütlenmesinden ziyade çalışanların tutumlarına/kapasitelerine dayanan yeni bir iş bölümünü getirir.²²³

Günümüzde bilgisayarlaşmanın artmasıyla bu yeni teknolojilere hâkim olabilecek nitelikli emek gücüne olan talep de artmıştır. Modern sonrası dönemde bu tarz büro işlerine olan ihtiyacın artması ve bu işlerin giderek emek piyasasında sayısal olarak egemen konuma gelmesi yeni bir tarz emekçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu sınıf genel olarak geleneksel orta sınıf anlayışına uygun olan niteliklere sahip, beyaz yakalı, yüksek eğitilmiş, göreceli olarak yeni teknolojik yeniliklere ayak uydurabilen, (çağrı merkezleri, büro ve sekreterlik işleri, sigortacılık, ev ve ofis çalışanları gibi işlerde istihdam edilen) ancak emek sürecinde öncekilere dönemlere kıyasla daha güvencesiz ve esnek üretim süreçlerine dahil olan bir emekçi gurubunu temsil etmektedir.²²⁴

Yeni ekonomi kâr arayışı tarafından yönlendirilen ne zaman ne de mekân, ülke ya da kıta ile sınırlı olmayan dünya çapında küresel, enformatik bir ağıdır. Sermaye ve yönetim yeni ekonomide küresel ve merkezileşmiş bir düzeyde işlerken, emek yereldir ve merkezileşmemiştir, parçalıdır ve bireyselleşmiştir. Sermaye zaman ve mekândan bağımsız sanal, küresel ağlar içindeki saraylarında oturan küçük bir beyin takımını

²²² Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013, s:202-3

²²³ Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013,vs:624

²²⁴ Sibel Erdoğan: **'Enformasyon Toplumu Ve Yeni Orta Sınıflar'**, Sosyoloji Dergisi, Cilt 36, Sayı 1, 2016, s:53

tarafından işletilirken emek gücünün en etkili en kolektif biçimi sendikalar bu 'yüzsüz', ülkesiz ve kontrol dışı bir sisteme tepki vermeleri noktasında yardımsızdırlar. Özünde sermaye küreseldir, kural olarak emek yereldir.²²⁵

Enformasyon teknolojisinin gelişimiyle birlikte öne çıkan noktalardan biri de toplumların mesleki yapısında meydana gelen değişimlerdir. Enformasyon ekonomisinin gelişimiyle birlikte yeni bilgi üretimine dayalı meslekler gelişmiş ve 'bilgi işçileri' kavramı ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak bu yapısal değişimin 'mekân' algısında oluşturduğu esneklik de dikkate değerdir. Günümüzde modern piyasa ekonomisi küresel düzlemde üretimin dağıtımında bir koordinasyonu talep etmektedir. Bilginin yönetimi artık yaşamsal bir öneme sahip olmaktadır ve bu anlamda bilginin üretilmesine ve dağıtımına ilişkin yeni emek sistemleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum toplumun kültürel yapısını da değişime uğratmaktadır.²²⁶

Enformasyon toplumu ve iş hayatında bilgisayar teknolojilerine dayanan işlerin yaygınlaşması geçmişteki emek rejimlerine kıyasla farklı bir emek piyasası anlayışını doğurmuştur. Bu anlamda geleneksel olarak orta sınıf beyaz yakalı çalışan anlayışı günümüzde yeni teknolojik ve ekonomik değişikliklere uyarlanarak bir değişim geçirmektedir. Bu değişimler ise genel olarak esnek çalışma sistemine dayanan ve çeşitli insan kaynaklı uygulamaları ile gerçekleştirilen çalışma zamanının esnekleşmesi, iş ve sağlık gibi sosyal haklarda aşınmalar, uzun -esnek çalışma saatleri ve değişken çalışma biçimleri (tam-yarım zamanlı çalışma) gibi uygulamalarla beraber gerçekleşmektedir.²²⁷

2.1.3.4.2. Yeni Ekonominin Örgütsel Mantığı: Ağ Kurumu

Bütün üretim biçimleri gibi enformasyonel ekonominin de kendine özgü bir kültürü ve kurumları vardır. Burada kültür belli bir topluma özgü değerler ve inançlar bütünü olarak düşünülmemelidir. Tam aksine enformasyonel kültür, küresel ekonominin gelişimine damgasını vuran çok farklı kültürel/ulusal bağlamlarda gelişir. Enformasyonel ekonominin ortaya çıktığı ve geliştiği kültürel bağlamlar, üretim, tüketim, dağıtım süreçlerinde ortak olan bir üretim biçimleri matrisinin varlığını dışlamaz. Örgütlenmeye ilişkin bu tür düzenlemeler olmadan, teknolojik değişim,

²²⁵ Martin Slaterry: **age**, s:401-2

²²⁶ Sibel Erdoğan: **age**, s:70-1

²²⁷ Sibel Erdoğan: **agm**, s:53

devletlerin politikaları, şirketlerin stratejileri yeni bir ekonomik sistemde bir araya gelmesi mümkün olmazdı.'

Kültürler, kendilerini temelde kurumlara, örgütlenmelere içkinlikleriyle gösterirler. Örgütlenme, belli hedefleri gerçekleştirilmesi yönünde kullanılan belli sistemlerdir. Kurumlar da bazı görevlerin bir bütün olarak toplum adına gerçekleştirmek üzere gerekli yetkeye sahip kılınmış örgütlerdir. Belli bir ekonomik sistemin inşası ve gelişimi açısından önemli olan kültür, örgütlenme mantığıyla somutlaşır. Enformasyonel, küresel ekonominin yükselişinin en önemli özelliği mevcut teknolojik değişim süreçleriyle ilintili, ama bu süreçlere bağımlı olmayan yeni örgütlenme mantığının gelişimidir. Enformasyonel ekonominin tarihsel temellerini oluşturan yeni bir teknolojik paradigma ile yeni bir örgütlenme mantığı, muhtelif kültürel ve kurumsal bağlamlarda farklı biçimlerde kendini gösterir.²²⁸

İşte Castells'e göre yeni ekonominin örgütlenme biçimi örgütlenmelerin krizi ve değişimi ile yeni enformasyon teknolojileri arasındaki etkileşim sayesinde enformasyonel, küresel ekonominin başlıca özelliği olan yeni bir örgütlenme biçimi doğmuştur. Buna Castells 'ağ müessesesi' adını vermektedir. Müessese; hedeflerin, değişen hedeflerin durmadan yeniden yapılandığı örgütlenmeler, ağ müessesesi ise; araçlar, yöntemler sistemi, belli hedefleri olan özerk sistemlerin bazı kesimlerinin kesişmesiyle oluşan müessese biçimidir. Dolayısıyla ağın bileşenleri hem ağdan özerk hem de ağa bağımlıdır, başka ağların, dolayısıyla başka ağlara hedeflere yönelmiş araç ve yöntem sistemlerinin bir parçası olabilir.

Peki ama ağ müessesesi niçin enformasyonel, ekonominin örgütlenme biçimidir? Çünkü başarılı örgütlenmeler, bilgi üretme ve bilgiyi verimli bir biçimde işleme; küresel ekonominin değişken geometrisine uyumlanabilme; hızlı kültürel, teknolojik ve kurumsal değişimin etkisi altında hedefleri değişir değişmez araçlarını da değiştirebilecek kadar esnek olma; yenilikçiliğin rekabet gücü açısından kilit rol haline geldiği bir ortamda yenilikler yapma becerisine sahip olan örgütlenmelerdir. Bu nitelikler yeni ekonominin de nitelikleridir. Bu anlamda ağ müessesesi enformasyonel,

²²⁸Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013,s:207-8

küresel ekonominin kültürünü somutlaştırır: Bilgiyi işleyerek, işaretleri mallara dönüştürür.²²⁹

Castells, Marx'ın deyimi ile 'yeni çağın tohumları eski çağın rahminde boy vermiştir' anlayışından hareketle yeni dünyayı ve ekonomisini ve Weber'in Kapitalizmin Ruhuna atıfta bulunarak 'enformasyonel kapitalizm' olarak nitelendirmiştir. Tarihte ilk kez ekonomik örgütlemenin temel birimi, bireysel ya da kolektif olsun (girişimci ya da girişimci aile gibi) bir özne değildir. Bu birim muhtelif öznelerden ve örgütlenmelerden oluşan ağlar destekleyici ortamlara ya da piyasa yapılanmalarına kendilerini uyarladıkça durmaksızın değişen ağdır diyen Castells ağ biçimindeki örgütlenme olan kapitalist kültürünü şu şekilde açıklamaktadır.²³⁰

'Bu, kültürün geleneksel olarak ifade ettiği değerler sistemi anlamında yeni bir kültür değildir; ağ içindeki öznelerin çoğunluğu, ağların çeşitliliği böyle birleştirici bir *ağ kültürünü* dışlar çünkü. Bir kurumlar bütünü de değil, ağ müessesesinin farklı kurumsal ortamlarda, bu tür ortamlar tarafından geniş bir yelpazede yer alan başka başka biçimlerde şekillendirildiğini söyleyebileceğimiz kadar farklı bir gelişme gösterdiğini gördük çünkü. Ancak yine de ağ müessesesinin muhtelif işleyiş biçimlerinde ortak bir kültürel kurallar bütünü var. Zihinleri aşan, ağ içine yer alan çeşitli katılımcıların stratejilerini dayandığı, ağın üyeleri değiştikçe değişen, ağdaki birimlerin kültürel ve örgütlenme düzeyindeki dönüşümlerini izleyen, birçok kültürden, birçok değerden, birçok stratejiden oluşuyor. Bir kültür, evet, ama bir haklar ve yükümlülükler bildirisiinden çok, geçici olanın kültürü, tek tek stratejik kararların kültürü, birbirine yamanmış bir deneyimler ve çıkarlar bütünü. Sanal âlemdeki bilgisayarların gerçekliği yeniden düzenleyerek yarattığı görsel deneyimler gibi, *çokyüzlü, sanal bir kültür*. Bu bir fantezi değil, somut bir güç, çünkü ağın hayatının her anında güçlü ekonomik kararları destekliyor, güçlendiriyor. Ama çok da uzun değil ömrü: geçmiş başarıların ve başarısızlıkların hammaddesi olarak bilgisayarın hafızasına giriyor. Ağ müessesesi kendi sanal kültürü içinde yaşamayı öğreniyor. Ağdaki konumu belli bir zamanda ya da

²²⁹Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013 ,s:236-7

²³⁰Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013 ,s:269-70

mekândaki bir kültürel kurallar bütününü olarak belirginleştirmek yönünde her girişim, ağı eskimeye mahkûm eder; çünkü enformasyonalizmin oluşturduğu geometriye göre çok katı kaçır böyle bir girişim. *enformasyonalizmin ruhu* , sinyalleri işleyen opto-elektrik devrelerin hızına erişmiş bir yaratıcı yıkım kültürüdür.'

2.2.AĞ TOPLUMU KAVRAMININ TANIMI VE İZAHİ

2.2.1.Ağ Toplumunun Tanımı

Her tarihsel döneme adını veren önemli gelişmeler söz konusudur. Yukarıda değinilen önemli toplumsal gelişmelerin yanında teknolojiye gelişmeler ve internetin küresel bir ağ aracılığıyla bireyleri zaman ve mekân sınırlaması olmadan bir araya getirmesi bu dönemde toplumun *ağ toplumu* olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Çünkü toplumsal ilişkiler bir ağ üzerine kurulmuş ve bireylerden en büyük örgütlenmelere kadar ağa bağlı bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Geleceğe doğru beliren manzarada, her gün ağa dayalı toplumsal yapılanmaların artarak devam edeceği görünmektedir.

Ağ toplumunun ne ifade ettiğini anlamak için ağ ile ne kastedildiğini anlamak gerekir. Çünkü ağ kavramı, ağ toplumunun önemli bir ögesidir. Daha sonra ağ toplumu kavramını ele alarak, kısaca ağ ve ağ toplumu ilişkisine değineceğiz. Böylece her iki kavramın hem karıştırılmasının önüne geçecek hem de daha iyi anlaşılmasını sağlamış olacağız.

2.2.1.1.Ağ Nedir?

Ağ, bir dizi ilişki kümesidir. Bir ağ nesneleri ve düğümleri ya da nesneler arasındaki ilişkilerin tanımlarını ya da haritalarını içerir.²³¹ Ağ bir birimin elemanları arasındaki bağlantıların toplamı olarak tanımlanabilir. Bu elemanlara düğüm (düğüm noktaları)adı verilir. İki eleman arasındaki tek bir bağlantıya ilişki adı verilir. Ağlar bir toplumda örgütlenme biçimidir.²³² Ağ kavramı sosyolojik anlamıyla bir veya birden

²³¹Charles Kadushin: '*The Motivational Foundation of Social Networks*', Social Networks, Cilt 24, Sayı 1, 2002, s:77

²³²Jan Van Dijk:*Ağ Toplumu*, (Çev)Özlem Sakin, Kafka Yayınları,İstanbul, 2016,s:48

fazla toplumsal ilişkiyle birbirine bağlanmış, dolayısıyla toplumsal bir bağ oluşturan bireylere gönderme yapmaktadır.²³³ Bu anlamda toplumsal ilişkilerin var olduğu günden bugüne, ağ olgusun sosyal hayatın bir parçası olduğu söylenebilir.

Ağ, materyal (maddi) imkânlar değil, tarih boyunca nitelikleri değişken olan bu imkânlar üzerinden akan, yönlenen ve yeniden yönlendirilen eylemlerdir. Denebilir ki, internet öncesinde her birey ve grup bir ağın parçasıydılar. Buna cemaatler denebilir; bu kapsamdaki en büyük kategoriye de toplum denebilir. Ağ sayesinde toplum artık hiçbir zaman olmadığı kadar somut bir varlıktır ve aktörler ile aktörler arasındaki tümüyle kayıt altına alınmış (alınabilir) ilişkilerden oluşur. Ağ, Latour'un dediği gibi toplumun tümüdür. Öte yandan Latour'a göre ağ kuran ve kullanan ağ gerçek kılar. Yani aktörler ağın ta kendisidir.²³⁴ Günümüzde özellikle de enformasyon teknolojilerinin gelişme göstermesiyle birlikte yeni bir sosyal organizasyon türü ortaya çıkmıştır. Ağlarla örülü bu organizasyonun adı 'Ağ Toplumu'dur. Bu toplumun ağ kavramı ile özdeşleştirilmesi ya da birlikte anılması, onun ağ temeli üzerine kurulmuş (sosyal, ekonomik, politik) ilişkileri, yoğun bir şekilde kullanıyor olmasından kaynaklanmaktadır.²³⁵

Ağların tanımladığı tipoloji, iki nokta (ya da sosyal konum) arasındaki uzaklığın (ya da etkileşim yoğunluğu ve frekansının) bu iki noktanın aynı ağdaki düğümler olması halinde, aynı ağda bulunmayan iki nokta arasındaki uzaklığa kıyasla daha kısa olmasını (ya da daha sık ya da daha yoğun) belirler. Diğer yandan belli bir ağ içinde düğümler arasındaki akışlarda bir mesafe yoktur ya da aynı mesafe korunmaz. Dolayısıyla belli bir noktanın ya da konumun mesafesi (fiziksel, sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel) sıfır ile (aynı ağdaki herhangi bir düğüm için) sonsuz (ağın dışındaki bütün noktalar için) arasında değişir. Ağların kapsamı/ dışlaması, ağlar arasındaki ilişkilerin ışık hızında işleyen enformasyon teknolojilerine dayalı mimarisi, toplumlarımızda baskın olan işlevleri ve süreçleri yapılandırır.²³⁶

²³³Gordon Marshall:**Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev)Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim Ve Sanat Yayınları,İstanbul, 1999, s:4

²³⁴Aylin Dağsalgüler:**Ağ Toplumu Ekonomi Politikası:Türkiye'de 1990-2010 Yılları Arasında Medya Sektörünün Yeniden Şekillenmesi**,Yayımlanmış Doktora Tezi,İstanbul,2013,s:19

²³⁵Göksel Göker,AdemDoğan: '**Ağ Toplumunda Örgütlenme: Facebook'ta Çevrimiçi Tekel Eylemi**',Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt 4,Sayı 25,2011,s:178

²³⁶Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumu**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013 ,s:622-3

Castells ağ kavramını kuşatıcı bir yapı olarak ele alırken bunu şöyle açıklamaktadır: 'Ağ birbiriyle bağlantılı düğümler dizisidir. Düğüm bir bükümün kendi kendini kestiği noktadır. Daha açık konuşacak olursak, düğümün ne olduğu, hangi somut ağlardan bahsettiğimize bağlıdır. Küresel finansal akışlar ağında düğümler, menkul kıymetler piyasalarıdır. Avrupa Birliği'ni yöneten siyasi ağda ise ülkelerin bakanlar konseyleri ve Avrupa komisyonu üyeleridir. Dünya çapında ekonomilere, toplumlara, devletlere nüfuz eden uyuşturucu kaçakçılığı ağında, koka ve haşhaş laboratuvarları, gizli laboratuvarlar, gizli hava alanları, sokak çeteleri, para aklayan finansal kurumlardır. Enformasyon çağında kültürel ifadenin, kamuoyunun kökenlerinde yer alan yeni medyanın küresel ağında ise bu düğümler, televizyon sistemleri, eğlence stüdyoları, bilgisayar grafiği ortamları, haber ekipleri, sinyaller üreten, gönderen, alan seyyar aygıtlardır.²³⁷

2.2.1.2.Ağ Toplumu

1960'lı yıllardan itibaren bazı sosyal bilimciler, Amerika ve Japonya gibi ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerde toplumun temel karakteristiklerinde köklü değişim eğilimi gözlemlemişlerdir. Bu yeni toplum biçimi birçok yönden endüstri toplumundan farklılıklar arz etmektedir.²³⁸

Yükselen yeni topluma ilişkin olarak ortaya atılan kavramlara baktığımız zaman, sayılarının oldukça kabarık olduğu göze çarpmaktadır. Bu yeni toplumu Amittai Etzioni *modernlik-sonrası çağ*(post-modern era), George Lichtheim *burjuva-sonrası toplum* (post-bourgeois society), Herman Kahn *ekonomi-sonrası toplum* (posteconomic society), Murray Bookchin *kıtlık-sonrası toplum* (post-scarcity society), Kenneth Booulding *uygarlık-sonrası toplum* (post-civilized society), Daniel Bell *post-endüstriyel toplum* (post-industrial society), Peter F. Drucker *bilgi toplum*(knowledge society), Paul Holmes *kişisel hizmet toplumu* (the personal service society), Ralf Dahrendorf *hizmet-sınıflı toplum* (the service class society) veya *kapitalizm-sonrası toplum* (post-capitalist society), Zbigniew Brzezinski *teknokratik çağ* (the tecnetronic era)ve Y.Masuda ise *enformasyon toplumu*(information society) olarak adlandırmaktadır(1990). Castells

²³⁷ Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013 ,s:623

²³⁸ Veysel Bozkurt:**Endüstriyel-Post Endüstriyel Dönüşüm**,3.baskı,Ekin Yayınları,Bursa,2014,s:20

(1999) ise *ağ toplumu* (the network society) kavramını kullanmıştır. 2000'li yıllarda yükselen yeni dönemi tanımlamak için *sanal toplum* (virtual economy), *digital ekonomi* (digital economy), “*enformasyon ekonomisi*” (information economy) ve *yeni ekonomi* (new economy) gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır.²³⁹ Biz burada ağ toplumu kavramını esas alacağız.

Jan Van Dijk ağ toplumunu sosyal medya ağlarından oluşan bir alt yapının toplumun her seviyesindeki (bireysel,grupsal/örgütsel ve sosyal) örgütlenme tarzını belirlediği modern bir toplum türü olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu ağlar giderek artan bir biçimde bu toplumun (bireyler, gruplar ve örgütler) her birimini veya parçasını birbirine bağlamaktadır. Ağ toplumunda dikkat çekici olan değişen örgütlenme biçimi ve (alt) yapılarıdır.²⁴⁰ Ağ toplumu en genel anlamıyla; iş, iletişim ve yönetime yönelik amaçlarla küresel ağları düzenli olarak kullanan bir toplumu ifade etmektedir. Günümüzde toplumsal formasyonu tanımlamada sıklıkla kullanılan enformasyon toplumu, iletişim toplumu gibi kavramların yerine yeni iletişim teknolojilerinin sarıp sarmaladığı yerküreyi tanımlamak için bugün ağ toplumu kavramı kullanılmaktadır.²⁴¹

Manuel Castells genel olarak ortaya çıkmakta olan toplumsal yapılara ilişkin yapmış olduğu çalışma ve inceleme sonucunda şu kapsamlı değerlendirmeyi yapar; ‘İnsani etkinlik ve deneyim alanlarında belirlemekte olan toplumsal yapılara ilişkin incelememiz, kapsayıcı bir sonuca varıyor: Tarihsel bir eğilim olarak, enformasyon çağında baskın olan işlevler, süreçler giderek ağlar etrafında örgütlenmektedir. Ağlar toplumlarımızın yeni morfolojisini oluşturur; ağlar oluşturma mantığının yayılması da üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçlerinde işleyişi, sonuçları ciddi bir biçimde değiştirir. Toplumsal örgütlenmenin ağ biçiminde olması, başka zamanlarda, başka mekânlarda gerçekleşmiş olsa da yeni teknolojik paradigma, toplumsal yapının tamamına yayılması için gerekli maddi zemini sağlar. Ağda yer almak ya da almamak, her ağın diğeri karşısındaki dinamikleri, toplumumuzda baskın olmanın ve değişimin başlıca kaynaklarıdır: bu yüzden ağ toplumu dememiz yerinde olur bu topluma.’²⁴²

²³⁹Veysel Bozkurt: *age*,s.20-1

²⁴⁰Jan Van Dijk: *age*,s:41-2

²⁴¹Göksel Göker,Adem Doğan: *agm*, s:178

²⁴² Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013 ,s:621

Castells'in kurduğu ağ toplumu teorisinde ağın bir merkezi olmadığı söylenebilir. Bu ağ hem küresel hem ulusal hem de yerel bağlamda kurulan ve hepsinin birbirine bağlı olduğu bir ağıdır. Bu çerçevede küreselleşmenin ve dijital teknolojinin, ağın oluşmasının temeli olduğu varsayımı üzerine düşünülebilir. Dijital teknoloji deyince akla bilgisayar ve iletişim teknolojileri gelmelidir. Küreselleşme kavramı ise özünde ulusal sınırların geçişkenliğinin arttığı, kültürel semboller başta olmak üzere, finansal kaynak ve maddi metaların dolaşımının geliştiği ve hız kazandığı, son olarak da insanların dolaşımının eskiye kıyasla önemli bir yoğunluk kazandığı bir dünyayı anlatmaktadır. O halde merkezsiz bir ağın olduğu, ağın arkasındaki kurucu toplumsal ve ekonomik gerçekliğin temel unsurlarının dijitalleşme ve küreselleşme olduğu bir toplumdur ağ toplumu.²⁴³

Ağ toplumunun yapısını ve dolayısıyla daha önceki toplumlardan farkını Castell belirginleştirir. 'Ağa dayalı bir toplumsal yapı, dengesini bozmaksınız yeniliklere gidebilecek, son derece dinamik, açık bir sistemdir. Ağlar, yeniliğe, küreselleşmeye, merkezsiz yoğunlaşmaya dayalı bir kapitalist ekonomi için; esneklik ve uyarlanabilirliğe dayalı iş, işçiler ve şirketler için; sonu gelmez bir yıkım ve yeniden yapılanma kültürü için; yeni değerlerin, kamunun ruh halinin anında işlemlerini ayarlanmış politika için; mekânın yerinden edilmesini, zamanın bertaraf edilmesini amaçlayan bir toplumsal örgütlenme için çok uygun araçlardır. Toplumsal evrim ile enformasyon teknolojilerinin uyumlu hale gelmesi, sosyal yapı çerçevesindeki etkinliklerin gerçekleştirilmesi için somut bir zemin hazırlamıştır. Ağlar halindeki bu somut zemin, baskın toplumsal süreçlere damgasını vurur, böylece toplumsal yapının kendisini şekillendirir.'²⁴⁴

Ağ toplumunu açıklamaya çalışan Castells burada da toplumsal yapının diğer alanlarında olduğu gibi üretim, iktidar ilişkilerinin de değiştiğini ve bunun da kültüre derinden nüfuz ettiğini aktarmaktadır: 'Üretim, iktidar ve deneyim ilişkilerindeki değişiklikler, toplumsal hayatın maddi temelleri, mekân ve zamanın dönüşümü doğrultusunda birleşmekte; enformasyon çağında insanların kültürlerinin ve mekânlarının uzamına akışlar uzamı hâkim olmaktadır. Zamanın teknoloji tarafından ortadan kaldırılması yönündeki toplumsal eğilim olarak zamansız zaman, endüstri

²⁴³ Aylin Dağsalgüler: **age**, s:20-1

²⁴⁴ Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013, s:623

çağının saat zamanı mantığını aşmakta; teknoloji, zamanı birkaç rastgele ana sıkıştırarak toplumun zaman akışını bozmakta ve tarihin tarih olma niteliğini değiştirmektedir. Bu bağlamda ağ toplumu, toplumsal ilişkileri bedensizleştirmekte ve gerçek sanallık kültürünü başlatmaktadır. Tarih boyunca kültürler, insanların üretim iktidar ve deneyim ilişkileriyle belirlenen ve projeleriyle değişen koşullar altında mekân ve zamanı paylaşmasıyla, topluma kendi değerleri ve hedeflerini empoze etmek için birbirleriyle mücadele etmesiyle üretilmiştir. Dolayısıyla mekân-zamansal konfigürasyonlar, her kültürün anlamı ve farklı yönlerde evrilmesi açısından kritik önemdedir. Enformasyonel paradigmada, mekânlar akışı, zamansız zamanın mekânları aşması ve zamanı ortadan kaldırmasıyla yeni bir kültür doğmuştur: Gerçek sanallık kültürü. Gerçek sanallık derken bizatihi gerçeğin (yani, insanların maddi/sembolik var oluşunun) sembollerinin sadece metafor olmadığı, aynı zamanda fiili deneyimi oluşturduğu sahte bir dünyada, tam anlamıyla sanal bir imge düzenlemesine gömüldüğü bir sistemi kastediyorum. Bu elektronik medyanın bir sonucu değildir fakat elektronik medya yeni kültürde vazgeçilmez ifade araçlarını oluşturur.²⁴⁵

Diğer yandan hâkim değerler ve çıkarlar bütün ifadelerin ya anlık ya da tahmin edilebilir bir sıralamaya sahip olmadığı, bilgisayar ağlarının ve elektronik medyanın zamansız topraklarında, geçmişe ya da geleceğe atıfta bulunmaksızın inşa edilir. Bütün mekân ve zamanlardan gönderilen bütün bu ifadeler; aynı büyük metin içinde karışmakta, sürekli yeniden düzenlenir ve gönderenlerin çıkarlarına, alıcıların da halet-i ruhîyesine bağlı olarak herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde iletilmektedir. Bu sanallık bizim gerçekliğimizdir. Çünkü davranışı şekillendiren, siyaseti ateşleyen, hayalleri besleyen ve kâbusları tetikleyen kategorileri ve imgeleri bu zamansız, mekânsız, sembolik sistemler çerçevesi içinde inşa ederiz, canlandırırız. Enformasyon çağının yeni toplumsal yapısı budur, bu ağ toplumudur: zamanı ve mekânı aşan küresel akışlar içinde bir sanallık kültürü inşa eden, üretim, iktidar ve deneyim ilişkilerinden oluşuyor. Enformasyon çağında ağ toplumunun yayılmacı mantığı bütün toplumlara gerçekten de nüfuz etmiştir. Ağ toplumun dinamik genişlemesi, önceden mevcut toplumsal biçimleri yavaş yavaş özümsemekte ve bastırıp silikleştirmektedir.²⁴⁶

²⁴⁵Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Üçüncü Cilt: Binyılın Sonu**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s:503

²⁴⁶Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Üçüncü Cilt: Binyılın Sonu**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s:504

Castells ağ toplumu fikri ortaya atıp kanıtlamaya çalışırken, bu değişimin önceki toplum yapısının devam etmediğini yepyeni bir toplum yapısı ve modelinin ortaya çıktığını ifade eder. Yani değişimin niceliksel değil niteliksel olduğunu ortaya koyar. 'Daha kapsamlı tarihsel bakış açısı içinde, ağ toplumu insani deneyimde niteliksel bir değişimi temsil eder. Toplumsal eylemin en temel düzeyde doğa ile kültür arasındaki ilişki kalıplarının değişimi olarak anlaşıldığı eski sosyolojik geleneğe göre, gerçekten de yeni bir çağdayız. İnsani deneyimin bu iki temel kutbu arasındaki ilk ilişki modeli, binlerce yıl boyunca doğanın kültür üzerindeki hâkimiyetiyle tanımlandı. Toplumsal örgütlenme kodları, doğanın kontrol edilemez katılığına karşı hayatta kalmak için verilen mücadeleyi neredeyse doğrudan yansıttı; antropoloji de bize toplumsal hayatın kurallarının izini biyolojik oluşumumuzun köklerine dek sürmeyi öğretti. Modern çağın başında kurulan, sınaî devrimi ve aklın zaferiyle ilişki biçiminde ise kültür doğaya hâkimdi; toplum, insanoğlunun hem doğal kaynaklardan özgürleştiğini hem de kendi baskı ve sömürü felaketlerine tabiiyetini gördüğü çalışma sürecinden oluşuyordu.'²⁴⁷

Dünyamız ve hayatlarımız küreselleşme ve kimlikle, bu çatışan eğilimlerle şekillenmekte. Enformasyon teknolojisi devrimi ve kapitalizmin yeniden yapılanması, yeni bir toplum biçimini, ağ toplumunu ortaya çıkardı. Ağ toplumu, stratejik olarak belirleyici ekonomik etkinliklerin küreselleşmesinin damgasını vurduğu bir toplumdur. Ağlar oluşturan örgütlenme biçiminin damgasını vurduğu bir toplumdur. Çalışma esnekliği ve istikrarsızlığının, emeğin bireyselleşmesinin de; yayılmacı, içerden bağlantılı, çeşitlilik gösteren medya sisteminin kurduğu gerçek sanallık kültürünün de; egemen etkinliklerin ve denetimi elinde tutan elitlerin ifadeleri olarak akışlar mekânı ile zamansız zamanın inşası yüzünden hayatın maddi temellerinin, mekân ve zamanın dönüşmesinin de damgasını vurduğu bir toplumdur. Yeni toplumsal örgütlenme biçimi, kapsayıcı küreselliğiyle tüm dünyaya yayılıyor; sınaî kapitalizm ile onun düşman kardeşliği olan sınaî devletçiliğin 20. yüzyılda yaptığı gibi kurumları sarsıyor, kültürleri dönüştürüyor, zenginlik yaratıyor, yoksulluğa sebep oluyor, aç gözlülük, yenilik ve umut saçıyor, zorlukları dayatırken bir yandan da umutsuzluk veriyor. Gerçekten de yeni bir dünyada yaşıyoruz.²⁴⁸ diyerek küresel karmaşıklığın, belirsizliğin, kuşatıcılığın,

²⁴⁷Manuel Castells: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013,s:631

²⁴⁸ Manuel Castells(c): **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – İkinci Cilt: Ağ Kimliğin Gücü**, (Çev) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul,2008,s: 4

dönüşen bir kültürün, dönüşen bir toplumun, değişen bir dünyanın, yeni bir dünyanın ortaya çıktığını savunur.

2.2.1.3.Ağ Ve Ağ Toplumu İlişkisi

Ağ, ağ toplumunun en önemli ve ayırt edici vasfıdır. Ancak her iki kavram birbirinden farklıdır. Bu iki kavramı birbirine karıştırmamak ve her ikisini de daha anlaşılır kılmak gerekir. Bundan dolayı daha açık bir şekilde vurgulamak gerekirse; Ağ genel olarak üretim, toplum ve sosyal ilişkilerin örgütlenmesi ile alakalıdır. Bu anlamda ağ, bu yeniden yapılandırılmış sürecin programı ya da örgüt yapısı olarak tanımlamak mümkündür. Ağ toplumu, çeşitli enformasyon ağlarından oluşmuş bir sosyal örüntü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağ ise bu sosyal örüntünün merkezsiz ve düğümlerden oluşan sosyal yapısıdır. Castells aslında ağ toplumu yaklaşımı ile toplumdaki egemen faaliyetlerden tamamının ağlardan meydana gelmiş olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Buna göre küresel pazarlar, işgücü, üretim, medya, iletişim ve sosyal hareketler olarak sayabileceğimiz birçok toplumsal kurum, ağ biçiminde örgütlenmektedir. Ağların tümünün toplumun yapısını bu denli belirlemesi, aynı zamanda ağların küreselleşmenin taşıyıcıları olarak da konumlanmalarını sağlamaktadır.²⁴⁹

Castells'in ağlardan söz ederken anlatmak istediği asıl şey, ağların yeni bir örgütlenme tarzı olduğu değildir. Geçmişte de ağ biçiminde örgütlenme tarzları gözlenmekteydi. Ancak bugün için ağlar açısından yeni olan 'enformasyon teknolojileri ile ağların bir anda karar vermesi, koordine olması ve ortak görevlerin yerine getirilmesinde adem-i merkeziyeti sağlamalarıdır. Ağlar artık gerçek zamanda karar verme ve geri bildirim alma yeteneğine sahip oldular; çok yönlü ve interaktif olabildiler. Toplumumuzu oluşturan ağların sıradan bir ağ kümesi olmadıkları ve onların enformasyon ağları oldukları söylenebilir. Birbirleriyle bağlantılı düğümler özelliği sergileyen ağlar, merkezsiz ve dinamik bir konumda açık bir sistem özelliği sergilemektedirler. Ağlar, toplumsal yapı dengesini bozmaksızın yeniliklere daha doğrusu atılabilecek yeni düğümlere daima açıktırlar. Bu anlamda ağ toplumunun insan deneyim ve örgütlenme yapısında niteliksel bir değişimi temsil ettikleri söylenebilir.

²⁴⁹Füsun Kökalan: '*Manuel Castells'i Yeniden Okumak: Küresel Ağ Hareketlerinin Eleştirel Bir Değerlendirilmesi*', Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2011, s:70

Castells'in ağ toplumu örgütlenmesi ile anlatmak istediği şey, küresel toplumun örgütlenme yapısıdır. Küresel dünyada çeşitli alanlarda maddi temelini internetten alarak ağlar yolu ile örgütlenmektedir. Küresel faktörler ağ örgütlenmesi içinde merkezsiz ve esnek biçimde hareket etmektedirler. Bu anlamda Castells'e göre küresel köy bir yer değil, bir süreçtir.²⁵⁰ Görüldüğü üzere Castells küresel köyü bir yer olarak değil de bir süreç olarak değerlendirmektedir.

2.2.2.Ağ Toplumunun Omurgası: İnternet

Ağ toplumunu oluşturan yapı taşları, birden çok ve diğer toplumsal dönemlerden daha belirgin olan farklarla birbirine sıkı sıkıya bağlı, birbirlerini besleyen, birbirlerine güç vererek büyüyen bir süreçtir. Endüstri devriminden sonra bariz bir şekilde öne çıkan enformasyon ve onun kullanımına hızla gelişen teknolojiler eşlik etti. Özellikle 1970'den itibaren yaygınlık kazandı ve her geçen gün elektroniğin hızı bir öncekine göre daha fazla arttı. Teknolojik alanda, mikro elektronik, bilgisayar ve telekomünikasyon alanlarında elektroniğe dayalı teknolojiler ortaya çıktıktan sonra her gün daha da gelişerek hem daha işlevsel hem de boyut ve kullanım kolaylığı açısından daha rahat hale geldi. Bu alanlardaki her hızlı ilerleme ilgili enformasyon teknolojisinin etkisini artırdı. Elektronik teknolojilerin interaktif iletişim alanında birleşmeleri ağ toplumunun omurgası internetin ortaya çıkmasını sağladı. Tüm değişim ve gelişmeler hızlı ve baş döndürücü olsa da asıl yenilik ve gerçek anlamda devrim denilecek gelişme internetin ortaya çıkmasıdır. İnternetin ortaya çıkışı toplumsal dönüşümün omurgası hayatın her alanına nüfuz edip hayatı sarıp sarmalayan her yeniliğin çekirdeği haline gelmiştir.

Tarihsel deneyim içerisinde iletişim teknolojilerinin gelişmesi (matbaa, basın, telgraf, radyo, televizyon, uydu yayıncılığı ve internet) beraberinde iletişimde hem niceliksel hem de niteliksel dönüşümleri getirmiştir. Ancak bugüne kadar hiçbir teknolojik yenilik, internet kadar etkili bir değişime neden olmamıştır. İnternetin bu kadar etkili olmasının temel nedeni, toplumu hızlı bir şekilde değiştirdiği gibi kendisini de sürekli değiştirerek yeniden üretmesidir.²⁵¹ Ağların ağı olarak adlandırılan internet,

²⁵⁰ Füsün Kökalan: **agm**,s:70

²⁵¹Göksel Göker, Mustafa Demir, Adem Doğan: '**Ağ Toplumunda Sosyalleşme Ve Paylaşım:Facebook Üzerine Ampirik Bir Araştırma**',E-Journal of New World Sciences Academy , Cilt 5, Sayı 2,2010, s:184

fiziksel yada elle tutulur bir araç olmaktan ziyade birbirine bağılı sayısız küçük bilgisayar ağlarından oluşan büyük bir bilgisayar ağıdır.²⁵² Düşük maliyeti, kolay ulaşılması ve erişiminin sınırsız olması günlük yaşantımızın her alanında sağlamış olduğu rahatlık ve kolaylık onun hayatımızın çok önemli bir yerini tutmasına imkân tanımıştır. Bilgisayar ve elektronik iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, ortaya çıkan yeni bilgisayar ağlarının başka ağlar ile birleşerek ağlar oluşturmasıyla yeni ağlar oluşturmuştur. İnterneti bilgi erişimine ve kişiler arası iletişime izin veren bilgisayarlar ve diğer sayısal aygıtlar yoluyla insanları ve bilgiyi birbirine bağlayan ağların 'elektronik ağı' olarak tanımlarken internetin etkileşim özelliğinin ön plana çıkması onun yaşamın her alanındaki etkisi olarak değerlendirmek mümkündür.²⁵³ İnternet, dünyanın hemen her yerinde yaşayan çok sayıda özel ve tüzel kişiliklerin sahip olduğu bilgisayarların birbirine bağlanması anlamına gelmektedir ve bu haliyle de dünyayı saran küresel bir ağ görünümündedir.²⁵⁴ İnterneti kendi kendine yönetilen binlerce küçük ağı, milyonlarca bilgisayarı ve insanı birbirine bağlayan dünyanın her tarafına yayılmış bir araç olarak tanımlayabiliriz.

İnternetle birlikte gelişen uydu, kablosuz sistemler, fiber iletişim ağları yalnızca küresel köy olmasını sağlamamış aynı zamanda küresel bir zihniyette sağlamıştır.²⁵⁵ İnternet ve bilişime dayalı teknik gelişmeler, *sayısal* veri iletiminin sağladığı yeni iletişim araç ve imkânları, elektronik altyapının yaygınlaşması ve olası yeni teknolojilerle, ana akım iletişim araçları ve yaşananlar kitle iletişim sistemi ve yapısında üretim ve dağıtımına ilişkin bilinen uygulamaların dışına çıkılmasından kaynaklanan köklü bir değişime işaret ediyor.²⁵⁶

Geleneksel medya ortamları ağırlıklı olarak tek amaca hizmet ederken internet, kullanıcının eğlence, iş ve eğitim gibi amaçlarla kullandığı bir ortamdır. İnternetin sunduğu imkânların her geçen gün daha da artması, farklı kullanım amaçlarının ortaya

²⁵² Nilüfer Timisi: **age**, s:121

²⁵³ Celalettin Aktaş: **age**, s:121

²⁵⁴ Nurullah Aydın: **İnsan Hakları Demokrasi ve Medya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008, s:176

²⁵⁵ Ece Babacan: **'McLuhan ve Baudrillard'ın penceresinden Sosyal Medyanın Etkisi: İfadenin Esareti, Gözetlenen Toplum Ve Kayıp Kimlik Sendromu'**, Sosyal Medya-Akademi, (edit) Tolga Kara, Ebru Özgen, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s:59

²⁵⁶ Can Bilgili Ve Gülüm Şener: **Sosyal Medya Ve Ağ Toplumu 1: Kitle İletişimde Yaşanan Değişimler**, Grafik Tasarım Yayıncılık, İstanbul, 2013, s:5

çıkması yalnızca kullanıcı sayısını arttırmakla kalmamış, var olan kullanıcıların da interneti benimsemelerine ve kullanım sürelerini uzatmalarına neden olmuştur.²⁵⁷

İnternetin günlük hayatın lokomotifi olma özelliğini elde etmesinin ardından, kültürel hayatın ve gündelik yaşamın her alanında çok ciddi toplumsal değişimler gerçekleşmiştir. Zaman ve mekân gibi kavramlar ortadan kalkmış, insanlar birbirleriyle olan etkileşimlerinde, klasik iletişim yöntemleri yerini çok daha farklı, alternatifli ve teknoloji temelli uygulamalara bırakmıştır.²⁵⁸

İnternet topluluk yönelimli bireyler için dayanışmacı yaşamın sınırsız bir potansiyelini temsil etmektedir. Bir coğrafi mekânla sınırlı (işyeri, mahalle, kent vb.) etkileşim olasılıklarının ötesinde, bireyler kendi sanal alanlarını oluşturmada özgürdürler. Net üzerinde bireyler asla yalnız değildir. Eş zamanlı ya da art zamanlı olsun, internet her zaman ilişki kurma olanağını tanımaktadır.²⁵⁹

Telgrafla başlayan, film, telefon, radyo, televizyonun iletişim dünyasına katılmasıyla birlikte devam eden süreç, iletişimi dönüştürmüş iletişim, eş zamanlı niteliğe kavuşurken fiziksel sınırlar ortadan kalkmıştır. İnternetle birlikte, teknolojiyle ilişkileri açısından x,y,z kuşakları gibi yeni demografik tanımlamaları tartışmaya açmış, akıl, enformasyon ve ileri teknoloji çağı yakalayabilmenin, çağdaş olmanın temel şartı haline gelmiştir.²⁶⁰

İnsanoğlu çağımız iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak, kendi sosyal, kültürel ve gündelik hayatını, bu teknolojiler üzerinden yeniden oluşturmaktadır. İnternet ve oluşturulan sayısal platformun karşılıklı etkileşim boyutunda küresel dolaşıma imkân tanınması mekânın artık önemini yitirdiğini göstermektedir. Ayrıca internet üzerindeki çeşitli yazılımlar her yaştan insanın gündelik yaşamında yer almaya başlamıştır. Bu hızlı yer alma süreci diğer teknolojik araçların yayılımına (tv, bilgisayar, cep telefonu vs.) benzer bir tablo sergilemektedir. İnternetten her geçen gün daha fazla yararlanılmakta ve gündelik alışkanlıklarımız, çevremiz ile olan ilişkilerimiz ona göre şekillenmektedir. Böylece ses, görüntü ve veri tarzındaki her

²⁵⁷ Nejla Karabulut: **age**,s:109

²⁵⁸ Barış Bulunmaz: **'Postmodern Dünyanın Gerçeküstü Mekânları: Sosyal Paylaşım Siteleri', Sosyal Medya Ve Ağ Toplumu 1: Kitle İletişimde Yaşanan Değişimler**, (edit) Can Bilgili, Gülüm Şener, Grafik Tasarım Yayınevi, İstanbul, 2013, s:13

²⁵⁹ Nilüfer Timisi: **age**, s:24

²⁶⁰ Filiz Balta Peltekoğlu: **'Sosyal Medya ve Sosyal Değişim', Sosyal Medya-Akademi**, (edit) Tolga Kara, Ebru Özgen, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s:4

türlü mesajın sağlanarak, bağlantıların kontrol merkezi bulunmaksızın iletebildiği bir ağ oluşturulmuştur. Bu ağın en büyük özelliği ise yatay ve merkezsiz bir iletişim sağlamasıdır. Yirmi yıllık çok kısa bir sürede meydana gelen değişme, enformasyon teknolojisinin bir ürünü olarak ağ toplumunun da maddi temelini oluşturmuştur. İnternetin sahip olduğu ağ yapısı artık sadece teknolojik alanda değil, toplumun tüm örgütlenme yapısında etkisini göstermeye başlamıştır. Bu anlamda da internet hem teknolojik bir devrim hem de toplumun yapısını ve örgütlenmesini değiştirebilecek bir paradigmanın ilk adımı olarak değerlendirilebilir.²⁶¹ İnternet farklı biçimlerde var olan, kendini farklı biçimlerde ortaya koyan, enformasyon çağının evrensel, interaktif, bilgisayarlı iletişim aracıdır.²⁶²

3.AĞ TOPLUMU VE KİMLİK İLİŞKİSİNİN SOSYOLOJİK BOYUTLARI

Kimlik, insanın en önemli tanımlayıcı yönü olmakla birlikte, onun hayatı algılamasına ve ontolojik doğasına yönelik bütün değerlendirmelerine etki eden önemli bir yapıdır. Kimliğin oluşumu bir süreç dahilinde gerçekleşir. Sürekli çeşitli faktörlerle bir etkileşim içerisinde bulunarak kimliğin şekillenmesi gerçekleşmektedir. Bu etkileşimli süreç içinde bulunulan zaman diliminin belirleyici özelliklerinden de etkilenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan her dönemin kendine has ayırt edici nitelikleri bulunmaktadır. Bu nitelikler bireyin kimlik edinme sürecini yakından ilgilendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında geleneksel toplumlarda kimlik, bütünlüklü, sabit ve genellikle tekil bir nitelik arz ederken, endüstrileşme süreciyle değişmeye başlamış ve ağ toplumunda bu bütünlüklü, sabit ve tekil kimliklerin yerini giderek parçalı, değişken, çoklu ve esnek kimlikler almaya başlamıştır. Daha önceki dönemlerde kimlik sınırları genelde belli olan bir nitelik ortaya koyarken endüstrileşmiş toplumlarda başlayan değişimden sonra ağ toplumunda kimliklerin sınırlarının da muğlaklaşmaya ve geçişken olmaya başladığı görülmektedir. Ağ toplumunda kimlik, esnek yapılarca belirlenen, sınırları aşan, farklılık üzerine kurulu bir yapıya dönüşmüştür.

Kimliğin oluşması tarihsel süreç içinde toplumsal yapılanmaların geçirdiği koşullardan etkilenir. Toplumlar değişip geliştikçe kimliği oluşturan ve anlamlandıran parametreler farklılaşır. Ağ toplumunda insanların aidiyetleri ve kimlikleri

²⁶¹Füsun Kökalan: **agm**,s:68-9

²⁶²Manuel Castells(a): **age**,s:458

tanımlanırken daha önceki dönemlerden farklı unsurlara göre değerlendirmeler yapılmaktadır. Aşağıda ağ toplumunu şekillendiren ve kimliğe etkisi olan yeni parametreler ele alınacaktır.

3.1. Ağ Toplumunda Zaman, Mekân Ve Kimlik

Mekân ve zaman, içinde bulunduğumuz tarihsel değişim sürecinin tetiklediği toplumsal oluşumlar ve süreçlerin birleşik etkisi altında dönüşüm yaşayan ve ağ toplumunun temellendiren iki önemli kavramdır. İnternetle birlikte bir dönüşüm yaşayan mekân ve zaman, sanal ortam olarak ifade edebileceğimiz 'mekânsız' ve 'zamansız' bir hale gelmiştir. Ağ toplumunun iki önemli unsuru olan mekân ve zaman yeni toplumsal ilişkilere zemin hazırlamıştır. Dikkat çekici olan nokta daha önce olduğu gibi zamanın mekânı belirlemesi değil, mekânın zamanı etkilemesidir.

Zaman ve mekân kimlik üzerinde etkisi olan çok önemli bir unsurdur. Kimliği sosyal süreçler oluşturur. Kimlik bir kez somutlaştığında, sosyal ilişkiler tarafından idame ettirilir, değiştirilir, hatta yeniden biçimlendirilir. Kimliğin hem oluşumunu hem de idamesini içeren sosyal süreçler, sosyal yapı tarafından biçimlendirilir. Zaman ve mekân da bu zincirin olduğu önemli bir bileşen olduğundan, zaman ve mekânın sınırları ortadan kalktığı için söz konusu değişiklikler kimliği de şekillendirmekte, kimliği yeniden inşa etmektedir. Zaman ve mekânın belirleyiciliğinin azalması kimliği kısmen topraktan bağımsız hale getirmiştir. Kimlik yeni bir alanda oluşmaya başlamıştır. Örneğin kimlik bağlamında sınıf, ulus gibi kapsayıcı tanımlamalardan, cinsel gruplara, sanal gruplara, tüketim gruplarına vs. tanımlamalara geçişlere zemin hazırlamıştır.

Dijital teknolojinin gelişmesi sonucu insan-insan ilişkilerinde temel belirleyici olan, yüz yüze ilişkilerin yoğunluğunun azalmasıdır. İnternet teknolojilerine bağlı olarak coğrafyanın ve zamanın etkisinin azalması insan ilişkilerinin boyutunu da değiştirmiştir. Harvey'in zaman-mekân sıkışması, Giddens'in zaman ve mekân ayrılması olarak nitelendirdiği bu durumun sonucu olarak insanlar, daha önce sadece mekâna bağlı olan ilişkiler ağının dışına çıkabilmektedirler.²⁶³ Dijital teknolojinin kullanımıyla birlikte, farklı kişiler, farklı gruplar ve farklı değerlerle ilişkileri olan insan sosyalleşme

²⁶³Oğuzhan Göktolga: **Postmodernite Ve Siyasal Kimlikler**,Bilsam Yayınları,İstanbul,2012,s:110

sürecinde modern dönemden farklı olarak yaşamaktadır. Zaman ve mekânın ayrışması uzaktaki olayların gündelik bilinci her zamankinden daha fazla etkiliyor olması sonucunu doğurmaktadır.²⁶⁴

Kabullenilmesi, içselleştirilmesi gereken sadece içinde yaşadığımız toplumsal yapılanmanın değerleri ile sınırlı kalmamaktadır. Değerlerin kabullenilmesi sürecinde farklı kültürel değerlerle kıyaslamalar yapılması mümkün hale gelmektedir. Bu da toplumsal değerlerin öğrenilip içselleştirilmesi anlamına gelen sosyalleşmenin ve bununla beraber sosyal ilişkilere; topluma ve insana ait pek çok şeyin değişmesi, farklılaşması anlamına gelmektedir. Toplumlarda yaşanan bu değişim sonucu toplumsal kurum ve kurallar başta olmak üzere birçok unsurun bireyler üzerindeki etkilerinin öncekilere göre değişmesi kimlik oluşumu üzerinde de doğal olarak etkisini göstermektedir. Kimliğin bileşenleri de bu minvalde şekillenmektedir.²⁶⁵

İlişki içerisinde olunan/olunacak insanların belirlenmesinde sınırların dolayısıyla da o sınırlarda birlikte yaşadığımız toplum belirleyiciliğinin azalması kişinin hayatı boyunca farklı toplumsal gruplara dahil olabilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Çok sayıda gruba dahil olmak, çok sayıda insanla ortak özelliklere sahip olmak demektir. Bu durumda farklılıklar temelinde oluşan çok kültürlü, çok bileşenli, değişken, esnek ilişkilere dayalı kimlikler meydana gelmektedir. Kimlik inşası sürecinde fizikî çevrenin etkisi önceki dönemlerdekine oranla azalmıştır. Bunun temel nedeni teknolojide özellikle de bilgi işlem teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucunda zaman ve mekânın birey ve toplum yaşantısında belirleyiciliğinin azalması onun ötesine geçmesidir.²⁶⁶

Kimliği zaman içinde değişen ve yeniden biçimlenen bir olgu olarak ele aldığımızda, elektronik iletişim araçlarının -özellikle internetin- gelişiminin kimlik oluşum sürecinde etkili olduğu görülmektedir. Bu araçlar öncesinde bireyin kimliğini destekleyen değerler, yüz yüze ilişkiler sonucunda kazanılıyordu. İnsanların çoğu için kimlik formasyonu, yaşadıkları zaman/mekânla ve yerellikle sınırlıydı. Bilgileri yerel bilgilerdi ve bunların aktarım biçimi sözlü iletişime dayalı ve hayatın gerçeklerine göre adapte olmuş biçimdeydi. Ancak günümüzde bu koşullar iletişim araçlarının

²⁶⁴ Anthony Giddens: **Modernite Ve Bireysel Kimlik Genç Modern Çağda Benlik Ve Toplum**, (Çev) Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, 2010, s:44

²⁶⁵ Oğuzhan Göktoğa: **age**, s:110

²⁶⁶ Ayşe Çağlar: **'Tire'li Kimlikler: Teori Ve Yönteme İlişkin Bazı Arayışlar**, Toplum Ve Bilim, Sayı 84, 2000, s:129

gelişmesiyle aşılmıştır. Kimlik biçimlenme süreci artan bir biçimde kitle iletişim mesajlarına bağımlı hale gelmiştir. Gündelik yaşamın mekânsallığı içindeki birey, internet aracılığıyla uzak deneyimlerin tanıdığı haline gelmiştir. Bu süreç birey ve grup kimliğinin oluşumunu tamamlamada oldukça etkili hale gelmiştir. İletişim teknolojileri tarihinde ilk kez internet aracılığıyla bireyler, iletişimde bulunduğu *ötekinin* biyolojik ve toplumsal varlığını, sesini, görüntüsünü, cinsiyetini, kısaca bireysel tarihini dikkate almaksızın iletişimde bulunabilmektedirler. Böylece geleneksel ve modern döneme ait sınırlılıkları aşan bir kimliği bu sayede inşa etmekte ve sürdürebilmektedir.²⁶⁷

Birey, zaman/mekân sınırsızlığına bağlı olarak kimliğini oluştururken giyinme tarzlarından, dil kullanım biçimlerine, boş zaman etkinliklerine, müzik tüketimine ve medya kullanmaya değin farklı materyal ve kültürel öğelere başvurur. Bireyin yakınlık kavramı da farklılaşmıştır. Telefonla konuşulan kişi odadakilerden, internette sohbet edilen kişi aynı evin içinde bulunan bir kişiden daha yakın gelebilir. İnternetle birlikte oluşan sanal mekânda artık, burası-orası, iç-dış, yakın-uzak gibi ayrımların pek bir anlamı kalmamıştır. İletişimde zaman ve mekân sorununun ortadan kalkmasıyla, zaman ve mekân sınırları algısı değişmiş ve yaşam biçimi ona göre şekillenmiştir. Böylece modern düşünüşün zihinlerimizde inşa ettiği zaman ve mekân algısı, hareketlilik, yer değiştirme yerini hareket özgürlüğüne, *zamansızlığa* ve *mekânsızlığa* bırakmıştır. Herkes her yerdedir, hatta bilgisayarın üstün özellikleri vasıtasıyla aynı anda iki yerde birden olunabilir. Ben aynı anda hem iş yerimde hem de İstanbul’da sohbet arkadaşımın odasında olabilirim. Dolayısıyla artık burası ile orası arasındaki ayrım anlamsız hale gelmiştir. İnternet ile birlikte dünyanın her yeri evimizin bir odası haline gelmiş, sesini hiç duyurmamış ya da hiç temsil edilmemiş kültürler, bölgeler, düşünce ve görüşler bilgisayar ağları vasıtasıyla her yere ve herkese ulaşabilmiştir. Ağlar vasıtasıyla gerçekleşen bu iletişimde insanlar dünyanın her tarafına ulaşabilmektedir.²⁶⁸ Bu açıdan zamansız/ mekânsız ifadeleri sosyal ilişkilerin meydana geldiği yeni durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. Yeni durumlarda, yeni kimliklerin inşa edildiği zamansız ve mekânsız ortamlar ağ toplumunun sunduğu araçlar ile gerçekleşmektedir.

Dünyanın bir ucunda yaşanan değişim, aynı anda tüm dünyayı etkilemekte, insanlar gelişen teknoloji sayesinde diğer toplumlardan ve onların yaşam şartlarından

²⁶⁷ Sibel Karaduman: **agm**, s:2892-3

²⁶⁸ Sibel Karaduman: **agm**, s:2893-4

haberdar olabilmektedir. Bu nedenle küreselleşme insanların zaman ve mekân algılarını değiştirmiş, çoğulculuğu, farklılığı ön plana çıkan kimlikler oluşturmuştur. İnternetle gelen hareket özgürlüğü, yersiz yurtsuzlaşmayı beraberinde getirmiştir. Zaman ve mekân iç içe geçmiş, zamansızlaşan ve mekânsızlaşan insanlar etrafında yeni kimlikler inşa edilmiştir. Sınırları olmayan, çok geniş çok unsurlu, akışkan, çok kültürlü kimliklere zemin hazırlamıştır. Böylece kimlik olgusunda yapısal dönüşüm görülürken oluşum halinde, değişime, yeniliğe açık niteliğe sahip kimlikler ortaya çıkmaktadır. Zaman zaman tikel, marjinal (feminist, afro-amerikan, göçmen gruplar gibi) yapısı da kaçınılmaz olan kimlikler çoklu yapılara sahip olurken bu çoklu kimlikler yerine göre önemi azalıp çoğalmaktadır. Örneğin ülke dış tehditlerle karşı karşıya kaldığında milli kimlik ön plana çıkarken, söz konusu kültürel bir hak olduğunda etnik kimlikler önem kazanabilmektedir.²⁶⁹

Zamanın ve mekânının internet vasıtasıyla değişime uğraması klasik anlamda toplumsal olayların, ilişkilerin, bağların sabit bir yer üzerinde olup değişmesi ve klasik anlamda zamana bağlı olma durumunu değiştirmiştir. Zaman ve mekân önemini kaybetmemiştir daha çok internet aracılığıyla alternatif oluşmuş ve geleneksel topluma ait unsurların bir kısmı sanal olarak adlandırabileceğimiz alanda, coğrafi sınırdan yoksun olarak meydana gelmeye başlamıştır. Birçok bireysel ve sosyal ilişki sembollerle yaşanmaya başlamıştır. Zaman ve mekânın sanallaşması en çok yüz yüze ve yakın çevrede olup biten toplumsala ait ilişkiler, toplumsal bağlar, değerler, anlayış ve bakış açıları üzerinde yaşanmıştır. Bu yüzden günlük yaşama dair birçok ilişki artık sanal mecrada gerçekleşmeye başlamıştır. Böylece zaman ve mekân sınırlılığını aşan bir kültür oluşmaktadır.

Zaman ve mekân algısının değişmesiyle sosyalleşme mekânları zaman içerisinde dönüşüme uğrayarak yüz yüze görüşmeye alternatif oluşturmakta bir araya gelme gereksinimine duyulan ihtiyacın azalmasına neden olmaktadır. Sosyal medya araçları bireylere, zaman ve mekândan bağımsız olarak iletişim kurma imkânı tanıyarak sanal ortamlarda bir araya gelme imkânı sunmaktadır. Bireyler eğitim, sağlık vb. akla gelebilecek her türlü işlemlerini online ortamlar aracılığıyla, oturdukları yerden tek bir tuş ile gerçekleştirme fırsatına sahip olmaktadır. Yeni mobil iletişim teknolojileri

²⁶⁹Süleyman Güven: '*Postmodern Kimliklerin Kurulumu*', Selçuk İletişim, Cilt 9, Sayı 1, 2015, s:273-4

sayesinde artık her an dünyanın bilgisine internet üzerinden bağlı kalma fırsatına sahip olunmaktadır. Yeni teknolojik cihazlar zihnimize adeta sınırsız bir hareket alanı sağlamaktayken bedenimizi ise neredeyse tamamen hareketsiz bir biçimde sabitleyerek birkaç parmak hareketiyle birçok işi yapabilme imkânına kavuşturmuştur. Evde, işte, sokakta, eğlenirken, tatil yaparken, alışveriş yaparken zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde farklı şeyler de yapabilme imkânı doğmuştur. Böylece bireylerin bu yapıp ettikleri alışkanlık haline, yaşam biçimi haline gelerek bir kültür oluşturmaktadır. Sanal mekânlar da bu yaşam biçimine ve kültüre uygun kimliklerin inşa edildiği alanlar haline gelmektedir. Kimlik sanal ve gerçek yaşamın sentezi olarak yeniden kurulmakta, yeni bir kimlik oluşmaktadır.

İnternet ve iletişim teknolojilerine bağlı olarak, geleneksel ve modern dönemdeki zaman ve mekân içinde gerçekleşen yüz yüze ilişkiler, bir arada bulunma, aynı mekânda aynı zamanda olma zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Sosyal ilişkiler ve buna bağlı olarak inşa edilen unsurların bir kısmı artık zaman ve mekân bağılı değildir. Sosyalliğin doğal sonucu ilişkiler sabit bir mekânda ve çizgisel, geri dönülemez, ölçülebilir, öngörülebilir bir zamana bağlı olarak gerçekleşen aile, iş- arkadaş çevresi vb. tüm ilişkiler artık söz konusu niteliğe sahip olan mekân ve zamana paralel gelişmemekte böyle bir zorunluluğa tabi olmamaktadır. Bu durum aile yapısı, işin niteliği, çalışma koşulları, yaşam biçimi, iletişim biçimi, etkileşim şekli ve bireylerin sahip olduğu değerlerden hayata bakış açısına kadar büyük oranda değişikliğe sebep olmuştur. Buna bağlı olarak sosyal ilişkilere bağlı inşa edilen kimlikler de daha önceki dönemlerde olduğu gibi bir zaman/mekâna bağlı olmanın ötesine geçmiştir.

3.2. Ağ Toplumunda Sanal Cemaatler Ve Kimlik

Her dönemde toplumların yapı ve ilişkilerinin belirleyicilerinden biri toplumların örgütlenme biçimleridir. Değişen ve dönüşen toplumsal dönemlerde iletişim ve etkileşime paralel olarak örgütlenme biçimi de değişmiştir. Bu nedenle kısaca bazı toplumsal örgütlenme biçimlerine değindikten sonra, onlarla alakalı yeni yaşam biçimine uygun, örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkan sanal cemaatlere değinmek gerekli olacaktır.

Sosyolojik açıdan cemaat, küçük veya büyük herhangi bir grubun azaları her nerede, şu veya bu şahsi menfaati değil, fakat ortak hayatın ana şartlarını paylaşacak

şekilde bir arada yaşayan topluluk olarak tanımlanmaktadır. Bir grubun cemaat olabilmesi için mekân şartının ve azaların birbirlerinden haberdar bir şekilde bir duygusuna sahip olması gerekir.²⁷⁰ Sosyolojik olarak cemaat aynı zamanda organik bir iradeye sahip olan fertlerin birleşmesidir. Bu birleşmede, dayanışma ve aynı kandan olma gibi tabii niteliklerden kaynaklandığı belirtilmektedir.²⁷¹ Bu tanım, günümüz şehir toplumlarındaki cemaat tanımlarında ortak kandan gelme özelliği, ortak amaç, duygu ve düşünce birliği olarak farklılaşmaktadır.

Tönnies cemaati gerçek ve organik türden ilişkilerin ürünü olarak tarif etmekte ve cemaatlerdeki bağlılığın mahiyet(öz) esasına dayandığını belirtmektedir. Cemaat, ortak kan, ortak duygu, ortak ihtiyaç ve ortak şekillenmeye dayanır. Cemaat hayatı içerisinde sosyal ilişkilerin aklî karakteri, akıl dışı olan yönlerinin bulunmasına engel olmaz. Hatta sosyal ilişkiler, cemiyetteki hissi ilişkilerle bağlılıklar ne kadar kuvvetli olursa o kadar devamlı olurlar. Cemaatin bu yapısı onun bir koorparasyonun gayrı resmi, devamını sağlayan en önemli özelliğidir.²⁷² Bu özellik ise cemaatin iş birliği ve dayanışma esasına dayalı bir yapılanma olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan cemaat, belirli bir coğrafyada toplanmış, aynı dil ve aidiyet hissi gibi ortak değerler etrafında bir araya gelen insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Ortak mekân ve zaman bağlamında insanların yüz yüze iletişimi sonucu şekillenen bu toplum birimlerinin, kendilerine has yapıları, aktiviteleri, organizasyonları, dilleri, kültür ve kimlikleri bulunmaktadır.²⁷³ Cemaat terimi, cemaat üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye genellikle de ortak bir kimlik duygusuna dayanan özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Cemaat, hayat ve çıkarla ilgili olan ve pek belirlenmemiş bir alandaki kapsamlı dayanışma ilişkilerini anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır.²⁷⁴

Bu konudaki en yaygın kullanım, bu toplumsal birimlerin yapısı konusunda açıklama getirmeye çalışan Ferdinand Tönnies'e aittir. Tönnies bireyler arası iletişim

²⁷⁰ A.Kurtkan Bilgiseven: **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, s:6-7

²⁷¹ Yumni Sezen: **Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar**, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1990, s:18

²⁷² Gerhard Kessler: **Sosyolojiye Başlangıç**, (Çev) Z.F. Fındıkoğlu, 2.Baskı, İ.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1985, s:110

²⁷³ Mehmet Haberli: **'Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler'**, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt1, Sayı3, 2012, s:119

²⁷⁴ Necdet Subaşı: **'Sanal Cemaat Örüntüleri'**, **Bilişim Toplumuna Giderken: Sosyoloji Ve Hukukta Etkiler Sempozyumu**, (Yay.Haz.) M. Ümit Karakaş, Türkiye Bilişim Derneği Yayınları, Cilt 14, Ankara, 2001, s:106

sonucu ortaya çıkan birimleri cemaat ve cemiyet adı altında iki ana tipoloji altında toplamıştır. *Cemaat*, belirli bir coğrafyayı paylaşan bireylerin oluşturduğu ve yakın ilişkilerin hâkim olduğu toplumsal birimleri; *Cemiyet* ise modern endüstriyel ilişkilerin hüküm sürdüğü toplumsal birimleri ifade eder.

Cemaat tarzı toplulukların oluşumunda, bireylerin dürtüleri, bilinçdışı güduları ve doğal iradeleri etkilidir. Bu cemaat üyelerini bir arada tutan unsurlar; akrabalık, komşuluk ve arkadaşlıktır. Cemaate hâkim olan unsurlar, birlik ve dayanışmadır. Bu durum, cemaat üyelerinin doğuştan getirdikleri ortak özellikler ve fiziksel ortamdaki yakınlığın yanı sıra cemaatlerdeki ilişkilerin yüz yüze, içten ve duygu ağırlıklı olmasından kaynaklanmaktadır. Aileler, köyler, klanlar veya dini cemaatler bu tip topluluklara örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer toplumsal birim olan *Cemiyet*; kentleşme endüstriyel hayat, toplumsal hareketlilik gibi sebeplerle bir araya gelen; kişisel çıkarların ön planda tutulduğu resmi, geçici ve rasyonelliğe dayalı toplumsal yapıyı ifade eder. Rasyonel iradenin eseri olan bu grupların üyeleri, siyaset, ticaret veya çeşitli toplumsal meseleler gibi ortak amaçlar etrafında bir araya gelirler. *Cemiyet* tipi ilişkilere, modern yönetimlerin bürokrasi sistemleri, ordular, ticari şirketler ve endüstri kuruluşları gibi belirli hukuki metinler etrafında bir araya gelen topluluklar örnek olarak verebilir.²⁷⁵

İnternetin iletişim aracı olmasının yanında yeni bir iletişim ortamı da oluşturması, bireyleri günlük hayatın fiziki sınırlılıklarından arındırmış ve onlara alternatif bir yaşam alanı sunmuştur. Bireyler günlük hayatlarının büyük kısmını kitle iletişim araçlarıyla geçirmeye başlamışlardır. Bu durum, bireyler arası iletişim ve etkileşimin farklı bir boyut kazanmasını ve sanal cemaatler olarak nitelendirilen yeni örgütlenme biçiminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Teknolojik gelişmeler, özellikle de yeni iletişim teknolojilerinden internet, insan iradesi ve ortak mekân gibi ölçütler esas alınarak şekillenen cemaat ve cemiyet gibi toplumsal örgütlenme anlayışlarının değişmesine ve toplumsal birimlerin yeniden ele alınmasına yol açmıştır. Bireyler arasındaki ilişkilerin fiziksel yakınlıkla ifade edildiği dönem kapanmaya yüz tutmuş ve toplumsal birimler, onları bir araya getiren ortak değerler üzerinden ele alınmaya başlanmıştır.²⁷⁶

²⁷⁵ Mehmet Haberli: *agm*, s:120-1

²⁷⁶ Mehmet Haberli: *agm*, s:121

Kavramın isim babası Howard Rheingold sanal cemaatleri; yeterli sayıda insanın, insani duygularla, siber alanda kişiler arası ilişkiler kurmak üzere elektronik ortamda kamusal tartışmalara yeterince uzun bir süre katılmasıyla ağda oluşan toplumsal kümeler şeklinde tanımlamaktadır.²⁷⁷ Bradford W. Hesse ise, bu cemaatleri; enformasyon için dizayn edilmiş teknolojiler tarafından mümkün kılınan ve coğrafi sınırlılıklardan soyutlanmış topluluklar olarak tanımlamıştır. Hesse, bu tanımlamasıyla, daha önce ancak aralarında coğrafi yakınlık bulunan insanlar arasında gerçekleşen sosyal ilişkilerin artık bilgi ve iletişim teknolojilerinin oluşturduğu bilgi otobanı üzerinden gerçekleşmeye başladığına vurgu yapmıştır.²⁷⁸

İnternet ağına dayalı yeni sosyal yapılanma olan sanal cemaat, birbirleriyle internet yoluyla iletişime geçen ve iş, gönüllü aktivite, oyun gibi ortak paylaşımlarda bulunan insanlar tarafından şekillendirilen topluluklar olarak ifade edilmektedir. Bu toplumun en belirgin özelliği; fiziksel olarak birbiriyle hiç karşılaşmamış bireylerin ortak ilgi alanları çerçevesinde oluşturdukları sanal birlikteliklerden kurulmuş olmasıdır.²⁷⁹ Sanal cemaatler, bir araya gelen ve diğerleriyle etkileşim kuran, belirli ortak bir amaç ve ilgi etrafında birbirleriyle bağlı kalan, teknik bir platform aracılığıyla bir araya gelen ve üyelerinin sosyal ilişkiler kurabilmelerinin yanı sıra ait olma hissini inşa ettikleri birlikteliklerdir. Bu ihtiyaç diğerlerinin gözünde var olduğunu bulunduğu yerde bir yerinin olduğunu hissetmeyi ifade eder; diğerleri tarafından görülmek, dinlenmek, dikkat edilmek, ilgi görmek ihtiyacı olarak kendini gösterir.²⁸⁰

Howard Rheingold'a göre eğlenceleri paylaşmak, entelektüel tartışmalar yapmak, ticari eylemlerde bulunmak, bilgi paylaşmak, duygusal destek vermek/almak, fikir alış-verişinde bulunmak, dedi kodu yapmak, kavga etmek âşık olmak, flört etmek, arkadaş edinmek gibi tüm bu eylemler gerçek hayatta da gerçekleştirilen eylemlerdir. Sanal topluluklardaki fark, bedenlerin bu etkileşimde etkin olmamasıdır.²⁸¹

Barry Wellman ise; sosyal, ekonomik ve politik değişimler sonucunda ortaya çıkan yeni örgütlenme biçimlerinin cemaat kavramını aşındırdığını; coğrafi yakınlık ve

²⁷⁷ Necdet Subaşı: **age**,s:107

²⁷⁸ Mehmet Haberli: **agm**,s:124

²⁷⁹ Göksel Göçer Ve Adem Doğan: '**Ağ Toplumunda Örgütlenme: Facebook'ta Çevrimiçi Tekel Eylemi**', Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 25, 2011,s:179

²⁸⁰ Cengiz Yanıklar: '**Sanal Topluluklar Ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farkların Sosyoloji Bir Analizi**', Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 17, Sayı 1, 2014, s:166

²⁸¹ Nejla Karabulut: **age**,s:92

dayanışma esasına dayalı olarak şekillenen cemaat yapısının yerini sosyal medyaya bıraktığını söylemiştir. Wellman, ulaşım araçları (araba, uçak vb.) ve iletişim araçlarının (telefon ve bilgisayar ağları) uzak mesafelerdeki insanların birbirleriyle sosyal ilişki kurmasına imkân tanımaya başladığını ifade etmiştir. Buradan hareketle Wellman, bu etkenler sonucunda ortaya çıkan sosyal medyayı; 'sosyal kimlik ve aidiyetin bulunduğu, sosyalleşme ve bilgi paylaşımına imkân veren sosyal örgütlenmeler' olarak nitelendirmiştir. Wellman'ın bu yeni tanımlamasıyla cemaat, ortak mekânı paylaşan bireyler topluluğu anlamından soyutlanarak; ortak değer ve ilgi alanı etrafında bir araya gelen insan topluluklarını ifade etmeye başlamıştır. Böylece geleneksel cemaat ve cemiyet ayrımı, yerini zaman ve coğrafi sınırlardan arınan yeni bir cemaat biçimine, sanal cemaatlere bırakmıştır.²⁸²

Rheingold'un belirttiği gibi sanal cemaatlerde insanlar, espri, bilimsel tartışma, ticaret ve planlar yaparlar. Din ve siyasi grup aidiyetlerini paylaşırlar. Duygusal ilişkileri paylaşırlar. Beyin fırtınası, dedi kodu ve düşmanlık yaparlar. Âşık olur, arkadaş bulur ve onları kaybederler. Oyun oynar, flört ederler. Sanatla uğraşırlar veya amaçsızca dolaşırlar. Sanal cemaatlerde insanlar vücutlarını geride bırakarak gerçek hayatta ne yapıyorlarsa onu yaparlar. Birçok insan için, sanal dünyanın çeşitliliği ve kültürel zenginliği büyük bir çekiciliğe sahiptir. Sanal cemaatler içinde kitap satın alınabilir, basılmamış akademik yayınların elektronik versiyonlarına ulaşılabilir, toplantı düzenlenebilir ve psiko-terapi yeri olarak kullanılabilir.²⁸³

Sanal cemaatler gerçek midir, değil midir? Sorusuna Castells hem evet hem hayır cevabını vermektedir. Ona göre cemaattirler ama fiziksel değildirler; fiziksel cemaatlerin izlediği etkileşim ve iletişim kalıplarını izlemezler. Ama gerçek dışı değiller, farklı bir gerçeklik düzleminde işlerler. Çoğu zayıf bağlara dayanan, son derece çeşitlenmiş ve uzmanlaşmış, sağlam bir etkileşimin dinamikleriyle karşılıklılık ve destek üretebilen kişisel sosyal ağlardır. Başka yaşam biçimlerinin taklidi değillerdir, kendi dinamikleri vardır: Net, Net'tir. Bu ağlar düşük maliyete mesafeleri aşarlar; genelde eş zamanlı olmayan bir doğaları vardır; kitle iletişimin hızlı yayılmasını, kişisel iletişimin hızıyla birleştirirler; kısmi cemaatleri çoğul üyelere açarlar. Sosyalleşmenin bireyselleştirilmesi, yani bireyin etrafında sosyal ağlar kurulması hem fiziksel hem de

²⁸² Mehmet Haberli: *age*, s:123

²⁸³ Veyssel Bozkurt: '*Yıkıcı Gemeinshafttan Ötekisiz Postmodern Kabilelere: Sanal Cemaatler*', Birikim Dergisi, Sayı 127, 1999, s:66

bilgisayara dayalı olarak kişisel cemaatlerin gelişimi yönündeki eğilimi güçlendirirler.²⁸⁴

Sahip olduğu özellikleriyle sanal alem çekiciliğini artırmakta ve kendisini topluma alternatif bir alan olarak göstermektedir. Çünkü onda cisimleşmiş varlık ve karşılaşmalar yoktur. Burası sanki ötekilerle bedenleri yokmuş gibi ilişki kurmaya imkân veren yeni bir sosyal hareket alanıdır. Sanal alanın uzak, dokunulmaz ve kurgusal bir yer olması onu bütün ilgilerin odağına yerleştirmektedir. O, arzu ve düşlerimizin içinde daha rahat gezinip dolaşabileceği farklı bir dünya olarak görülmektedir. Sınırlılıkları ve kusurlarıyla şu anda ve burada olan gerçekliğin yerini alabilme potansiyelinden söz edilebilmektedir.²⁸⁵

Belirli bir coğrafi alanda yaşayan ya da fiziksel bir mekânda bir araya gelen insan birlikteliği olmayan, ama elektronik desteklenen siber mekânda var olabilen sanal cemaatler mesafe ya da yerellik değil, iletişim kurabilme temelinde var olabiliyorlar. Coğrafi uzaklığın bir sorun olmaktan çıkmasıyla birlikte, sanal cemaatlere üyelikler ortak ilgi ve amaçları paylaşabilmelerine dayanmaktadır. Üstelik sosyal bağlantılar, üyelerin isteklerine göre uyarlanabilmekte ve fiziksel olarak yer değiştirmeden bir yerden bir yere taşınabilmektedir. Ortak bir ilgiye sahip fakat ortak bir mekânı paylaşmayan bireyler sanal cemaatlere üye olabiliyor. Bu yönüyle, fiziksel cemaatlerden farklı olarak sanal cemaatler mevcut iletişim ve ulaşım teknolojilerin eksikliğiyle sınırlandırılmış değildirler.²⁸⁶

Değişen, dönüşen pek çok durum gibi toplumların örgütlenme biçimlerini daha iyi anlamak için örgütlenme biçimleriyle açısından cemaatle sanal cemaat biçimlerini kısaca karşılaştıracak olursak;

Geleneksel bir cemaatin üyesi olabilmek için bireylerin birçok ortak ilgi alanına sahip olması gerekirken, sanal bir cemaatin üyesi olabilmek için bir tek ortak ilgi alanı (hobi, müzik, eğlence vb.) yeterli olabilmektedir. Geleneksel bir cemaatin üyesi olabilme, dinsel, sınıfsal, etnik veya cinsiyet gibi özelliklerin birden fazlasında ortak olmayı gerektirirken, sanal cemaatlerde bu şartlardan sadece birisinde ortak olma yeterlidir. Dolayısıyla geleneksel cemaatlerin üyeleri azami müştereklerde buluşurken,

²⁸⁴Manuel Castells(a): **age**,s:479-80

²⁸⁵Erkan Perşembe: *'Enformasyon Toplumunda Cemaatler:Sanal Mı Gerçek Mi?'*
<http://wordpress.com>,2012, s:3

²⁸⁶Cengiz Yanıklar: **agm**,s:176

sanal cemaatlerin üyeleri ise asgari müştereklerde buluşabilmektedirler. Yani sanal cemaatleri meydana getiren üyeler, sadece onları bir araya getiren ilgi alanı bakımından homojen, diğer bütün alanlar açısından ise heterojendirler. Sanal cemaatler, müştereklik noktasında sığ görünmelerine karşın geleneksel cemaatlerin özelliklerini yeni uyarlamalarla birleştirmişlerdir. Örnek vermek gerekirse; cemaatin önemli unsurlarından ortak dile sahip olma koşulu, internet ortamında değişime uğramaktadır. Artık bireyler aynı dili konuşmasalar dahi farklı dillerden mesajları istenilen dile çeviren web uygulamaları sayesinde herhangi bir sanal cemaatin üyesi olabilmektedirler. Bu durum, cemaat üyelerinin aynı dile sahip olma zorunluluğunu ortadan kaldırmamakla beraber, bu koşulu esnetmektedir. İnternetin bireylere sunduğu bu imkân, onun farklı coğrafyalardan insanları sanal bir cemaat haline getirebilme özelliğine ek olarak, farklı dilden insanların da bir araya gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla internetin sunduğu iletişim ortamı, normal şartlarda bir araya gelmeleri mümkün olmayan insanlara sanal ortamda bir araya gelme imkânı tanımıştır.²⁸⁷

Ağ toplumunun sanal cemaatlerini önceki toplumlardan ayırt eden özelliği, gönüllü, isteğe bağlı bir örgütlenme oluşu ve bu toplulukların ortak bir amaç duygusuyla hareket etmeleri, birbirinden bağımsız ve farklı mekânlarda olabilmeleridir. Bu cemaatlerde yerellik bağları geçmişte olduğu gibi topluluğun bir araya gelmesinin koşulu değildir. Temel koşul, ortak fikir ve amaçların olmasıdır. Bu toplulukları bir araya getiren bilgisayar iletişim teknolojilerine dayalı enformasyon şebekeleri aracılığıyla görünmeyen, ancak işlevselliği algılanabilir bir enformasyon alanıdır. Bu toplulukların diğer özelliği ise çok merkezli, çok-katmanlı oluşları, kendi içine kapalı değil, açık topluluklar olmalarıdır. Her topluluk diğerleriyle ilişki halindeyken, herhangi bir topluluğun bir üyesi paylaştığı farklı amaçları içeren diğer toplulukların üyesi de olabilmektedir. Bu anlamda gönüllü bir topluluğun üyesi olan bir yurttaş, diğer toplumsal grupların da üyesi olabilmekte ve çok aidiyetli bir yurttaş haline gelebilmektedir.²⁸⁸

Sanal cemaatler fiziki bir ortamda gerçekleşme bile bireylerin sosyal ilişkiler, sosyal bağlar ve değerler gibi çok önemli ihtiyaçlarını gideren çok önemli bir işlevi yerine getiren ortamlardır. Çünkü birey toplumsal bir varlıktır. Diğerleriyle sosyal

²⁸⁷Mehmet Haberli: **agm**, s:128-9

²⁸⁸Erkan Perşembe: **agm**, s:4

ilişkilerde bulunur, sosyal bağlar kurar ve böylece bir kültür ve değer oluşur. Bireyin yaşam alanı toplumdur. Sanal cemaatler de yaşam alanına ait unsurlardan biridir. Zaman, mekân şartlar değişse de kimliğin inşa edildiği önemli bir alandır.

Katılımcıların fiziksel olarak bir arada olmamalarına karşın, sanal cemaat üyeleri sosyal bağlarını kurdukları ve sürdürdükleri bir ortamdır. Zamansal / mekânsal mesafeler, burası ile orası, iç ve dış, yakın ve uzak ayrımları artık hiçbir şey ifade etmemektedir. Dolayısıyla kimliğin sahip olduğu özelliklere bakıldığında toplumsallık niteliği açısından bir devamlılık sürmektedir. Yanı sıra kimlik belli bir sosyal çevrenin ürünüdür. Bireyin yaşadığı toplumun davranış kalıplarını ve toplumsal değerlerini içselleştirmesi adına sanal cemaatler bu içselleştirmenin gerçekleştiği alanlardır. Kimlik nasıl bir inşa süreci ise sanal cemaatler de bu inşa edilen kimliğin oluştuğu, toplumsal koşullardan etkilenecek şekilde şekillendiği bir alandır. Geleneksel anlamda cemaatler bireyin kimliğini oluşturmada çok önemli olduğu gibi sanal cemaatlerde aynı şekilde olmasa bile bireyin benzer bir şekilde kimliğin oluşumunu ve sürdürülmesinde rol oynayan bir unsurdur.

Sanal cemaatler insanların gerçek ötesi ya da kendi inşa ettikleri hayali topluluklar değildir. İnsanların sosyal etkileşimlerini gerçekleştirdiği bir ortamdır. Sadece geleneksel anlamda sosyal ilişkilerin gerçekleştiği fiziksel bir mekândan yoksundur. Sanal cemaatler çeşitli gereksinimleri karşılarken yaşamdan doyum elde edilmesine yardımcı olurlar. Bu doyum kendine değer verme, başkalarından farklılık, ilişkilerde süreklilik, ait olma, ortak amaç ve ilgilere sahip bireylere yakın hissetme, onlardan kabul görme, onaylanma gibi bireyin önemli ihtiyaçları için önemli bir vasıta olmaktadır.

Sanal cemaatler kimliğin sabit olmayıp değişken, tarihsel şartlara göre değişme özelliğine uygun olarak toplumsal ilişkilerin değiştiği ortamlara uygun olarak zamanın teknolojik potansiyeline paralel geleneksel anlamdaki cemaatlerin yeni halidir. Bu sebeple sanal cemaatler kimliğin dinamik yapısına uygun olarak yeni inşa alanlarıdır. Örneğin Türk vatandaşı paydasında buluşan üyeler aynı mekânı paylaşmaksızın dünyanın dört bir tarafında internet aracılığıyla paylaşımda bulunabilir. Bu sanal cemaate, üyeleri arasında duygudaşlık ve bilinç oluşturduğu gibi Türk vatandaşı paydasının anlam kazanmasına yol açıp aralarında önemli bir bağ kurar, Türk vatandaşı olmayı da belirler. Yani kimliğin olmazsa olmazı olan ötekini de belirler. Bu da

kimliğin temel unsurlarından olan ben ve ötekinin sanal ortamda oluşabildiğini gösterirken kimliğin ben ve öteki çerçevesinde oluşumunu, sürdürülmesini sağlamaktadır.

Sonuçta sanal cemaatler kimliğin inşa ve sürdürülme işlevinde internet teknolojilerinin de önemli bir yeri ve etkisi vardır. Sanal cemaatlerde mekân fiziksel açıdan gerçek olmayabilir ancak orada yaşanan ilişki, etkileşim paylaşılanlar ve bunları gerçekleştirenler gerçektir. Dolayısıyla sanal cemaatler her ne kadar fiziksel anlamda birliktelik olmasa bile sosyal anlamda ilişkilerin icra edildiği, yaşama dair çok şeyin paylaşıldığı, rollerin oynandığı, sergilendiği alanlardır. Sanal cemaatlere en iyi örnek olarak günlük yaşantımızın rutin bir parçası olan sosyal medyayı verebiliriz. Sosyal medyada biz ve öteki üzerinden gruplar oluşuyor bu da sanal cemaatleri kimliğimizin doğal bir parçası haline getirmektedir.

3.3.Ağ toplumunda Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya Ve Kimlik

İletişim alandaki gelişmeler toplumla karşılıklı olarak birbirlerini kaçınılmaz bir şekilde etkileyip değiştirmektedir. Yeni iletişim alanındaki gelişmeleri idrak etmek, aynı zamanda toplumsal değişimi anlamak demektir. İnternet ve ona bağlı teknik gelişmeler, iletişim teknolojileri arasında önemli bir yeri olan, etkileşimli sosyal ağ alanında sosyal medya olarak adlandırılan önemli bir olguyu ortaya çıkarmıştır.

Sosyal medya geleneksel iletişim tarzına, sosyal ilişki biçimlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Geleneksel ortamlarda yüz yüze, samimi, sıcak aynı ortamda gelişen ilişkiler internet teknolojilerinin gelişmesiyle sosyal ilişkilerin gerçekleştiği, günlük rutinin paylaşıldığı önemli bir ortam haline gelmiştir. Sosyal medya anlık mesajlardan, fotoğraflara, sohbet etmekten video paylaşımına kadar hayata dair pek çok şeyin yapılabilirdiği bir ortamdır. Öyle ki geleneksel dönemlere ait olan sosyal ilişkilerin yaşandığı ortamlardan çok daha fazlası yaşanmakta, paylaşılmaktadır.

Castells, endüstri toplumunun iletişim sistemlerinin bir merkezden çok yöne doğru, tek yönlü bir iletişim üzerinden kitlelere dağıtılan merkezi bir yapı olduğunu, buna karşılık ağ toplumunun iletişim sistemlerinde çok yönden çok yöne doğru, eş zamanlı ya da eş zamanlı olmayan, küresel ölçekte etkileşimi, mesaj değişimi içeren yatay iletişim ağlarının söz konusu olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre internet, mobil

iletişim, dijital medya ve sosyal yazılım araçlarının büyük bir çeşitlilikle yayılımı yerel ve küresel ölçekte bağlantı sağlayan etkileşimli ağların gelişmesine yol açmıştır. İnternetin ve sonraki süreçte sosyal medyanın ortaya çıkmasıyla dijital çağda kitle iletişimi yeni bir boyut kazanmıştır. Castell bu dönemde kitle iletişiminin kişisel kitle iletişimine dönüştüğünü bu durumun küresel ölçekte yaratıcı bir izleyiciyi kitlesi oluşturduğunu belirtmektedir.²⁸⁹

Sosyal medya; (daha) anlık, (daha) hızlı, içeriğin kullanıcı tarafından üretildiği( reten tüketicisi), gönüllü paylaşıma dayalı, ortaklaşmacı, amatör, mobil, etkileşime ve diyaloga açık, yatay, öngörülemez, tepkisel, gündelik, bireysel ve farklı seslerin birlikte yer aldığı, görünür olduğu, melez, alternatif, katılımcı, kimlik paylaşımını ve ifade özgürlüğünü  ne çıkaran bir iletişim biçimi sunuyor.²⁹⁰ Sosyal medya, sürekli güncellenebilmesi, çoklu kullanıma açık olması, sanal paylaşıma imkân tanınması vb. açısından en ideal mecralardan biri olarak kendini göstermektedir. İnsanlar sosyal medyada günlük düşüncelerini yazmakta, bu düşünceler üzerine tartışabilmekte ve yeni fikirler ortaya koyabilmektedirler. Ayrıca bireyler, kişisel bilgilerinin yanında çeşitli fotoğraflar, videolar, paylaşabilmekte, iş arayabilmekte ve hatta bulabilmekte ayrıca sıkılmadan gerçek dünyayı sanal ortamda yaşayabilmektedirler. Bu durum gün geçtikçe tüm dikkatlerin bu alana yönelmesine sebep olmakta ve yenilenen sanal dünyaya yeni bir boyut kazandırmaktadır.²⁹¹

Sanal bir iletişim ortamı olan sosyal medya, günümüzde bir iletişim ortamından çok gündelik yaşamın ta kendisi olmuş durumdadır. Birçok kullanıcı tarafından kullanımı neredeyse yeme içme gibi bir alışkanlık halini alan sosyal medyanın kullanımı her toplumdan, kültürden, aidiyetten ve hemen her kesimden kalabalık kitleleri pek çok şey için geniş bir paydada buluşturmaktadır.²⁹² Yeni iletişim teknolojileri insanlara, düşüncelerini ve eserlerini paylaşacakları imkânlar oluşturan, paylaşım ve tartışmanın

²⁸⁹Manuel Castells:'*Communication,Power And Counter -power in the Network Society*',International Journal of Communication, Cilt 1, 2007,s:248

²⁹⁰ Gülüm şener:'*Sosyal Medyanın Post Modern İşleri*',Sosyal Medya Ve Ağ Toplumu 1: Kitle İletişiminde Yaşanan Değişimler, (edit) Can Bilgili, Gülüm şener,Grafik Tasarım Yayıncılık,İstanbul,2013,s:6

²⁹¹Z.Beril Akıncı Vural,Mikail Bat:'*Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya:Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma*', Journal of Yasar University, Cilt 20,Sayı 5,2010,s:3348

²⁹² Ceren Yegen:'*Demokratik Ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya, Muş*' Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt1,Sayı2,2013,s:119

esas olduğu bir medya sunmaktadır. Sosyal medya olarak adlandırılan bu sanal ortam, kullanıcı tabanlı olmasının yanında kitleleri ve insanları bir araya getirmesi ve aralarındaki etkileşimi arttırması bakımından önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar insanların, bu sanal gerçeklik içinde gün geçtikçe daha fazla vakit harcadıklarını, bu sanal gerçeklik içinde gerçek yaşam ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını ve yine bu sanal gerçeklik içinde yeni bir dünya kurarak yaşadıklarını göstermektedir. Öyle ki bu dünyada arkadaş bulma, bu dünyadaki insanlarla sosyal ve siyasi fikir alışverişinde bulunma; hatta bu dünyadan birileriyle tanışıp evlenme gibi ciddi kararlar alınabilmektedir.²⁹³

Sosyal medya ağ kültürü içinde yeni etkileşimli iletişim biçimi olarak ortaya çıkmakta, iletişimin biçim ve hızı içeriğin önüne geçmektedir. Bu kültür, yapısı itibariyle küresel olmakla birlikte yerel ölçekte de son derece etkin bir konum almaktadır. Bir yandan dünyanın farklı coğrafyalarındaki, farklı din, dil, kültürden insanlar tek bir platform üzerinde bir araya gelerek tek bir ülkenin vatandaşlarıymışçasına, ortak idealler etrafında hareket etmekte, diğer yandan bu platformun sunduğu özellikler yerel bazdaki toplulukların ortak değerlerini kuvvetlendirmektedir. Sosyal ağ kültürü bir yandan kültürel küreselleşmeyi desteklerken, diğer yandan bir katılım sağlayarak eşitçiliğe fırsat oluşturmakta, çeşitliliğe sunduğu destek ile de küreselleşmenin hegemonik kültürel yapısını kıran bir özellik göstermektedir. Sosyal medya dünya insanları arasında yaygın ağ yapısıyla eş zamanlı, eş katılımlı, hızlı bir bağlantı sunarak, küresel ve yerel kültüre yeni boyutlar kazandıracak önemli bir iletişim aracı olarak öne çıkmaktadır.²⁹⁴

İletişim teknolojilerine bağlı olarak çok hızlı gelişen sosyal medya iletişimdeki mekânsal ve eşzamansız/eşzamanlı iletişim sağlama özelliği ile sınırlılıkları kaldırmakta, özellikle coğrafi bakımdan uzak olan kişilerin iletişim süreçlerine katkıda bulunmaktadır. İletişim ortam ve süreçlerinde değişiklikler oluşturduğu gibi toplumun yaşayış biçiminde de değişiklikler meydana getirmektedir. Sürekli güncellenebilirliği, çoklu kullanım ve sanal paylaşımlara imkân tanınması itibariyle en tercih edilir sosyalleşme mecralardan birisi olarak karşımızda durmaktadır. Bireyler, sosyal medya

²⁹³ Z.Beril Akıncı Vural, Mikail Bat: **agm**, s:3348

²⁹⁴ Şafak Erkahyan: **'Küresel Yerel Ölçekte Ağ Kültürü Ve Sosyal Medya', Sosyal Medya Ve Ağ Toplumu 1: Kitle İletişiminde Yaşanan Değişimler (edit)** Can Bilgili, Gülüm Şener, Grafik Tasarım Yayıncılık, İstanbul, 2013, s:36

aracılığıyla duygu ve düşüncelerini yazmakta, paylaşabilmekte ve üzerinde tartışabilmektedir. Ayrıca belki de kendilerine ilişkin en özel olay ve durumları sosyal medyada oluşturdıkları özel alanda yine özgürce dile getirebilmektedir. Bu şekilde yeni düşünceler üretmenin, yaymanın hatta toplumu manipüle etmenin de önü açılmaktadır.²⁹⁵

Sosyal medya günümüzde, bilgilenme, haberleşme, eğlenme gibi pek çok işleviyle bireylerin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Toplumun her kesiminden bireylerin rahatlıkla katılabildiği, görüşlerini paylaşabildiği, kendilerini ifade edebildiği sosyal medya erişim kolaylıkları ve bireylerin kişiler arası ilişkilerini yönlendirmede etkinliklerine kadar pek çok konuda belirleyici olmaktadır.²⁹⁶ Uygulamaları ile karşılıklı ilgilerin parçalarına dair insanlar arasında doğal ve gerçek diyalog ortamları oluşturan sosyal medya, düşünceleri daha etkili hale getirmek için farklı içeriklerin karşılıklı paylaşılabilmesine imkân vererek hayatın her alanına nüfuz etmekte gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir.²⁹⁷ Günümüzde en çok kullanılan iletişim aracı olan internet insanların ortak bir platformda buluşarak birbiriyle görüş, düşünce, deneyimlerini paylaştığı, örgütlendiği bir ortamdır. Bir amaca hizmet etmek için kullanılan sosyal medya, örgütlü ve amaçlı olduğundan sosyal, politik ve kültürel gelişmelerin yönlendirilmesine katkı sağlamaktadır.²⁹⁸

Sosyal medya, yaygınlaşması ile artık bir sosyal iletişim aracı haline gelmiş, evde, iş yerinde, sokakta kısacası hemen hemen insanoğlunun var olduğu her yerde sürekli iletişim halinde olunan bir sanal ortam vasıtası olmuştur. Klasik sosyolojinin toplumsal yapı için öngörmüş olduğu ilişkiler ve aktörler artık boyut ve işlev değiştirmeye başlamıştır. Yüz yüze, birincil ilişkilerin yerini sanal internet ağları üzerinden gerçekleştirilen dolaylı ilişkiler almış, klasik sosyalizasyon ajanlarının pek çok rolü sosyal medya tarafından gerçekleştirilir olmuştur. Bu süreç sosyalizasyon sürecindeki aktör ve etmen sayılarını arttırmış, dolayısıyla sosyalizasyon süreci

²⁹⁵ Aysun Kaya: *'Sosyal paylaşım Ağlarının Kişiler Arası İletişim Sürecine Etkisi Bağlamında Facebook', Sosyal Medya Araştırmaları 1* (edit)Ali Büyükaslan, Ali Murat Kınık, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2013, s:200

²⁹⁶ Enderhan Karakoç: *'Toplumsal Dönüşüm Bağlamında Sosyal Medya Ve Değişen Aile Kavramı', Sosyal Medya Araştırmaları 1* (edit)Ali Büyükaslan, Ali Murat Kınık, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2013, s:218

²⁹⁷ Ceren Yegen: *agm*, s:122

²⁹⁸ Ece Baban: *'Mc Luhan Ve Baudrillard'ın Penceresinden Sosyal Medyanın Etkisi: İfadenin Esareti, Gözetlenen Toplum Ve Kayıp Kimlik Sendromu', Sosyal Medya-Akademi*, (edit)Tolga Kara, Ebru Özgen, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s:73

sonucunda klasik toplum fertlerinin yerine, yeni ilişkiler ve statülerle örüntülenmiş bireyler ortaya çıkarmaktadır. Artık bireylerin sosyalleşmelerinde tek etmen kendi toplumu ve kültürü değil, sanal dünyanın bütün kültürleri rol oynamaktadır. Bugün dünyanın bir ucunda gerçekleşen bir olayın ya da olgunun etkisi şaşılacak bir hızla diğer toplumları da etkisi altına alabilmektedir.²⁹⁹

Sosyal medya, fonksiyonel yapısı gereği geleneksel medyadan tamamen farklı ve daha işlevsel bir yapıdadırlar. Sunduğu haber, bilgi, eğlence, video, mesaj, fotoğraf, ses ve yazılı metin dosyaları ile hem içinde bulunduğu toplumu etkilemekte hem de kendisi geri dönüşümleri (feedback) ile etkilenmektedir. Bu sürecin tamamında içinde bulunduğu toplumu ve sınır tanımaz erişim gücü ile diğer toplumları da etkilemekte aynı zamanda onlardan etkilenmektedir. Sosyal medyanın toplumsal gücü ise; iletmış olduğu iletilerin güncel ve geri dönüşümlerinin en kısa sürede(anlık) oluşmasının yanı sıra, medya iletilerine verilen bireysel ve kitlesel tepkilerin kısıtlanmadan, sansüre uğramadan özgürce iletilmesi ve bunun yanında zaman ve mekân kavramlarının olmayışdır. Sahip olduğu bu özellikler, sosyal medyayı günümüzde önemli bir iletişim ortamı oluşturduğu gibi gelecekte de önemini koruyacağı benzetilmektedir.³⁰⁰ Sosyal medya sahip olduğu özelliklerle insan ilişkilerine farklı boyut kazandırarak farklı bir ortamda insanların ilişkilerini sürdürmelerini sağlamakta, günlük hayatın bir çok alanında, fikirlerini, duygularını, aktivitelerini milyonlarca bireyle ve aynı paydaya sahip insanlarla zaman ve mekânı aşan bir şekilde icra etme, yaşama imkânı sağlayan yeni ve çok etkili bir iletişim ortamı haline gelmektedir.

Sosyal medyanın yukarıda yeni bir ortam oluşturmasını ele almaya çalıştıktan sonra şimdi de kimlik boyutuna olan katkısını incelenmeye çalışılacaktır. Sosyal medya tek yönlü bilgi paylaşımından, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımını sağlar. Sosyal medya, insanların birbiriyle içerik ve bilgi paylaşmasını sağlayan internet siteleri ve uygulamaları sayesinde, herkesin aradığı, ilgilendiği içeriklere ulaşmasına imkan tanımaktadır. Küçük gruplar arasında gerçekleşen diyaloglar ve paylaşımlar giderek, kullanıcı bazlı içerik üretimini arttırmakta, amatör içerikleri dijital dünyada birer değere

²⁹⁹Yakup Köseoğlu, Hamza Al: '*Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak SosyalMedya*', Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt8, Sayı 3, 2013, s:109

³⁰⁰Orhan Alav: '*Sosyal Medya'nın Birey Ve Toplumsal Yapıya Etkileri*', Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitim Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s:8-9

dönüştürmektedir. Böylece olunca sosyal medya kimliğin edinildiği, sergilendiği ya da değişip dönüştüğü bir alan haline gelmektedir.

İletişim ortamları ile sosyalleşmenin ortak serüveninin temelinde yatan ve en basitçe ifade edilebilecek olan ilişki; iletişim ortamlarının bireyin hayata dair genel kanılarını oluşturmadaki etkisidir. Burada iletişim ortamının ilettiği mesaj değil, iletişim ortamının ta kendisi bireyin gündelik yaşamında, yaşam tarzında kendine kalıcı bir yer edinmiştir. Şimdilerde aynı derinlemesine etki, etkileşimli ortamlar için söz konusudur. Bilhassa mobil bir cihaza sahip olan kullanıcı için sosyal medya ortamının prime-time'ı günün her saatini kapsamaktadır. Gazete üzerinden düşünülecek olursa, bireyin basılı gazete okumaktan, internet gazetesi okumaya geçişinden daha etkileyici olan, kullanıcıların sosyal medya ortamında gündemle ilgili anında paylaşımlarda bulunabilmekte, tartışıp fikirlerini dile getirebilmekte ve tüm bu paylaşımların birey üzerinde haber ve köşe yazarı yorumlarından daha etkili hale gelebilmektedir. Sosyal medya bireyin daima dinamik haldeki kimlik gelişim süreci ile söz konusu bütünü parçası olma, toplumla bütünleşme halini şekillendiren bir ortam haline almaktadır. İşte burada sosyal medya hem yapısı hem de bireyin yaşamındaki yeri itibarıyla, bireyin düşüncelerini ve toplumsal davranışları oluşturmada, oldukça etkiliyken, bir de sosyal medyanın etkileşim niteliği kazanarak gündelik hayata daha yoğun nüfuz etmesi ile bireyin kimliğini etkileyen önemli bir unsur haline getirmektedir.³⁰¹ Bu durum bireyin kişiliğine sirayet eden, kimliğinin dinamik yapısına uygun olarak dönüşmesine belki de her gün yeniden inşa edilmesine kaynaklık etmektedir.

Toplumsal alana ilişkin mekân ve zaman kısıtlarının, sosyal medyadaki yeni biçimlere dönüştüğü görülmekte ve toplumun yapıtaşısı olan birey bu dönüşmüş görünürlüğün içinde sosyalleşmektedir. Sosyalliği mümkün kılan toplumsal alanda var olmak gibi fiziksel tanımlar, sosyal medyada görünür olmak gibi sanal tanımlarla zihinsel ve bedensel düzeyde değiş tokuş halindedir. Resim, fotoğraf, video, film gibi görsel paylaşım ağırlıklı iletişimin yanında blog, mikroblog, forum, sözlük, sohbet, tanışma odaları gibi metin tabanlı iletişim ile yenilenmiş zaman ve mekân hissinin açık uçları, egemen temsiliyet tarzlarına alternatif oluşturmaktadır. Bu bağlamda bireyin bilinçli ya da bilinçsizce her an ve her yerde görünür olma arzusu belirgin bir şekilde

³⁰¹Cemile Tokgöz Bakıroğlu: '*Sosyalleşme Ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları*', Akademik Bilişim Konferansı,2013,s:3

ortaya çıkmaktadır.³⁰²Sosyal medya aracılığıyla bireyler zaman ve mekâna takılmaksızın dünyanın her tarafında görünür olma, konuşma, tartışma, fikirlerini, beğenilerini ortaya koyma imkânı bulmaktadır. Bunu mobil araçların da yardımıyla 'her an', 'her yerde' yapması tüm bu etkinliklerin bireyin yaşamının ayrılmaz parçası haline gelmesini sağlamakta, sosyal medya bireyin kimliğini oluşturduğu bir ortam haline gelmektedir. Dolayısıyla ağ toplumunun özelliklerine, çağdaş yaşamın hızına uygun olarak birey kimliğini inşa etmektedir.

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler neticesinde günlük yaşantının bir kısmını dolduran dijital ve özellikle sosyal medya kolektif kimliğin oluşturulmasında etkin rol oynamaktadır. Anonimlik imkânı, erişim ve üyelik kolaylığı, iletişimin ve enformasyon dolaşımının hızlı ve düşük maliyetli olması gibi özellikleri sayesinde sosyal medya toplumsal ilişkilerin mecrası olup bireylerin yaşamında sürekliliği sağlayan, ilişkilerini geliştiren bir alana dönüşmektedir. Mekân sınırlaması olmaksızın farklı kamusal alanlarda düşünceleri ifade etme ve sıkıntıları dile getirme imkânı sunan sosyal medya vasıtasıyla bireyler, dünyanın diğer bir ucundaki eylemlere destek verebilmekte, tepkisini dile getirebilmekte, fikrini belirtebilmektedir. Böylece birey bir yandan kişisel görüşlerini aynı mecrada paylaşıp bireysel kimliğini yansıtırken diğer yandan ortak düşüncede olduklarıyla biz'i yansıtıp, biz'in dışında kalanları da ötekileştirerek kolektif kimliği yansıtmaktadır.³⁰³

Sosyal medyanın kullanılması toplumsal ilişkilerin hızlı bir şekilde yayılmasında, sosyal bağların burada devam ettirilmesinde araçsal bir rol oynadığı yönünde değerlendirilebilir. Zira kolektif kimlik sosyal medya etkileşimleri ile şekillenirken, diğer kimlik türlerinin de burada oluşmasına sebebiyet vermektedir. Çünkü sosyal medya ticaretten reklama, iletişimden eğitime, siyasetten dini konulara kadar farklı alanlarda hayatın yaşandığı yeni ortamlardır. Profil resimlerinden statü, durum güncellemeleri ve oluşturulan mesajlara kadar sosyal medya etkileşimleri görülmektedir. Bu sayede daha geniş bir izleyici kitlesi oluşmakta, aynı fikirlerden, aynı

³⁰²Zafer Özdemir: '*Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Öz Çekim Kullanımı*', Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2015, s:120

³⁰³Hasan Fırkan Çubukçuoğlu: '*Kaynak Mobilizasyonu Kuramında Sosyal Medya İle Kolektif Kimliğin Oluşturulması: Teröre Hayır Kardeşliğe Evet Hareketi*', Yeni Medya Hakemli Akademik E Dergi, Sayı 1, 2016, s:26

ilgilerden, farklı fikir, farklı ilgilere kadar dünyanın pek çok ülkesinden bireyler arasında daha ucuz ve daha hızlı erişim, ulaşım imkânı sunulmaktadır.³⁰⁴

Sosyal medya bireylerin bilgi, kanaat, tutum, duygu ve davranışları üzerinde büyük oranda bir etkileme gücüne sahiptir. Yalnızca bireyler değil, onların yanı sıra toplumsal gruplar, organizasyonlar, toplumsal kurumlar, kısacası bütün toplum ve kültür sosyal medyanın gücünün etkileme alanına girmektedir. Bununla da kalmayarak bunları geniş halk kitlelerine yaymak, onlara öğretmek, öğrenilenlerin de içselleştirilmesine yardımcı olmak gibi işlevleri de bulunmaktadır. Bu iletişim araçları, üretilen kültür ürünlerini insanların yaşam alanlarının içlerine, evlerine, oturma odalarına kadar taşırlar. Aynı ileti içinde, çok farklı insanlara, çok sayıda ve farklı mesajları iletebilme gücü ve yetisine sahiptirler. Böyle olunca bireyin hayatının bir parçası haline gelirler.³⁰⁵

Sosyal medya kimliğin oluşumunda çevreyi genişleterek, dünyanın farklı kültür ve değerlerini görerek onlardan bir şeyler alarak ve onlara bir şeyler katarak bireysel ve kolektif kimliğin unsurlarını çeşitlendirmektedir. Kimliği oluşturan bileşenleri, geleneksel ve endüstri toplumlarındaki bileşenlere nazaran daha genişleterek ortak paydayı büyütmektedir. Bu da toplumsal değişim hızına paralel olarak ağ toplumunda çok çeşitli kırılgan, akışkan, esnek ve çabuk değişebilen kimlikler meydana getirmektedir.

3.4.Ağ Toplumunda Yeni Sosyalleşme Biçimleri Ve Kimlik

Toplum durağan değil dinamik bir yapıya sahiptir. İnsanlığın ilk gününden bu yana sürekli değişim ve dönüşüm devam etmektedir. Çünkü sosyal hayatın her alanı, sosyal ilişkiler, kurumlar değişmektedir. Aileden ekonomiye, sanattan iletişime toplumsal hayatta pek çok şey zamanla değişip dönüşmektedir. Toplumsal ilişkilerde, kurumlarda, toplumsal yapıdaki değişme bireyin içinde olduğu toplumun sosyalleşme sürecini de etkilemektedir.

Sosyalleşme bireyin herhangi bir grup faaliyetine katılmasında kendinden beklenen uygun rol ve ilgili normlardan haberdar olmasıdır.³⁰⁶Sosyalleşme süreci yeni

³⁰⁴Hasan Fürkan Çubukçuoğlu: **agm**,s:29

³⁰⁵Necla Mora: '**Medya Ve Kimlik**',Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,Cilt 5, Sayı 1, 2008, s:11

³⁰⁶ Mustafa E.Erkak: **age**, s:102

durumun bir parçası olmayı, dışarıdan biri olmaktan çıkarak içeriden biri olmayı sağlayan bir değişim sürecidir.³⁰⁷ Her birey içinde bulunduğu toplumda yaşayabilmek için gerekli bilgileri, kuralları, alışkanlıkları, inançları öğrenmek ve öğrendiklerini benimsemek, uygulamak durumundadır. Bunun için toplumdaki kişilerle, gruplarla etkileşimde bulunur, çeşitli ortamlara katılır. Böylece doğduğunda sadece biyolojik bir varlık olan birey, toplumsal bir varlık haline gelir. Sosyalleşme süreci ile birey kişilik kazanır, bir toplumda yaşamasını sağlayacak davranışları edinir.³⁰⁸ Sosyalleşme, insanların yaşam süreçleri boyunca (doğumdan ölüme kadar) içinde bulundukları ve hem bireysel hem de toplumsal bir canlı olarak geliştikleri süreçtir.

Sosyalleşme, genel anlamda bir adaptasyon ve tamamlanma sürecidir. Bu sürece etki eden unsurlar ve ortamlar tarih boyunca çeşitli değişikliklere uğramış, içinde bulunulan koşullara göre değişik bir boyut kazanmıştır.³⁰⁹ Sosyalleşme süreci sosyal bir olgu olarak ferdin doğuştan itibaren toplum üyeliği kazanmasında geçirdiği aşamaların içine alan anlamlı bir bütününün ifadesidir.³¹⁰ Aile içinde, arkadaş grubu içinde, kısacası toplum içinde nasıl yaşanılacağına ve davranılacağına dair sayısız kuralları içerir. Bu süreçte birey, sosyal çevreye hazırlanır, kişilik kazanmaya ve sosyal çevreyle bütünleşmeye başlar. Bir nevi, içinde yaşadığı topluma adapte olmaya çalışır. Dış dünya ile karşılıklı bir iletişim ve etkileşim içerisine girer. Kişiyi toplum normlarına uyum sağlama ve ötekiyle yaşama bilincini aşar. Birey, toplumun değer yargılarını, kültürünü ve o toplum içerisindeki rolünü öğrenir.³¹¹

Toplumlar, yeni elde edilen bilgiler, siyasi ve toplumsal vb. gelişmeler nedeniyle sürekli değişime uğrar. Bu değişim insanların düşüncelerini, hayata bakışlarını ve yaşam biçimlerini etkiler. Bu arada insanların din anlayışları ve uygulamaları bile bu değişimden etkilenir. Kısacası toplumun birçok dinamiği olduğu için bu dinamiklere bağlı olarak sürekli değişim, dönüşüm söz konusudur. Sosyalleşme aile, okul, toplumsal çevre, kitle iletişimi, iş birliği, katılım vb. gibi yollarla gerçekleşir. Sosyalleşme araçları zamanla değişimden nasibini almıştır. Bilim ve teknolojinin

³⁰⁷ Ali Balcı: **Örgütsel Sosyalleşme**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2.Baskı, 2003, s:12

³⁰⁸ Faruk Kocacık: **Toplumbilim**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2003, s:23

³⁰⁹ Necmi Emel Dilmen, Sertaç Ögüt: **'Sosyalleşmenin Yeni Yüzü: Sosyal Paylaşım Ağları'**, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2014, s:236

³¹⁰ Mustafa E. Erkal: **age**, s:102

³¹¹ Melek Coşgun: **'Gençlerin Kimlik Gelişimi Ve Sosyalleşme Sürecine Televizyon Dizilerinin Etkisi'**, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 28, 2012, s:3

gelişmesine bağlı olarak iletişim de yeni teknolojik araçların kullanımı sosyalleşmenin alanını ve boyutunu değiştirmiştir. Elbette söz konusu sosyalleşme araçları bütünüyle ortadan kalkmış değildir. Ancak toplumun her alanındaki değişim ve dönüşümü sosyal ilişkiler, sosyal yapı ve kurumları değiştirirken sosyalleşmenin de eskisi gibi olamayacağı/kalamayacağı aşıkardır.

Sosyalleşme, bir öğrenme süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlu, yaşadığı süre içinde; teknolojik yeniliklere, ekonomik ve politik dönüşümlere, kültürel ve iletişimsel gelişmelere, teknolojik ve sosyal formasyonun değişikliklerine tanık olmaktadır. Dolayısıyla bireyin içinde sosyalleştiği mekânlarda tarih içerisinde çeşitlilik göstermektedir.³¹² Sosyalleşme, toplum içinde farklı kuşakların birbirleriyle olan iletişimini ve etkileşimini sağlamaktadır. Bu farklı kuşaklar, sosyalleşme süreci içerisinde birbirlerinin yaşantılarını etkiler biçimdedir. Bu durumda sosyalleşme; insanların yaşam süreçleri boyunca (doğumdan ölüme kadar) içinde bulundukları ve hem bireysel hem de toplumsal bir canlı olarak geliştikleri süreçtir. Genel anlamda bir adaptasyon ve bir tamamlanma sürecidir. Bu sürece etki eden unsurlar ve ortamlar tarih boyunca çeşitli değişikliklere uğramış, içinde bulunduğumuz ve bilişim çağı diye adlandırdığımız bu çağda da sosyal paylaşım ağları ile daha da değişik bir boyuta taşınmıştır.³¹³ Sosyalleşme olgusu, önceki toplumlar ve bireysel yaşam alanları günümüzün şartlarından oldukça farklı ve baştan aşağı değişerek yeni bir kalıba girmiştir. Sonuç olarak bu da yeni bir sosyal yapının şekillenmesi gerekliliğini doğurmaktadır.

Günümüz dünyası büyük teknolojik yeniliklere, ekonomik ve politik dönüşümlere, kültürel ve iletişimsel gelişmelere, teknolojik ve sosyal formasyonun yaygınlığına tanık olmaktadır. Son eğilim ise sosyal ağ siteleridir. Sosyal ağ siteleri aynı zamanda çok büyük bir sosyalleşme ortamıdır. Bu ortam, yeni bir sosyalleşme kanalı işlevini görmektedir.³¹⁴ İnsanlığın başlangıcından bu yana bireyler hep bir sosyalleşme arayışı içerisinde olmuşlardır. Bu çaba yeni sosyal ilişkilerin kurulmasını ve bireyler arasında bir sosyal ağı kurulmasını sağlamaktadır. Sosyal ağ kavramı temel olarak,

³¹²Bülent Kara: *'Yeni Sosyalleşme Sürecinde Online Topluluklar: Niğde Örneği'*, 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplu Dergisi, Cilt 3, Sayı 9, 2014, s:45

³¹³Bahadır Çakmak: *Yeni İletişim Ortamlarının Sosyalleşme Üzerindeki Etkileri*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s:46

³¹⁴Bülent Kara: *agm*, s:44

bireyler veya organizasyonlardan oluşan bir grup katılımcı ve bu katılımcılar arasındaki ikili ilişkilerin oluşturduğu sosyal yapıyı ifade eder.³¹⁵

Bireyler arasında bulunan kişisel veya profesyonel ilişkilerin oluşturduğu sosyal ağlar, birbiriyle doğrudan veya dolaylı olarak etkileşim halinde olan kişiler tarafından oluşturulurlar. Bu ağlar insanlar arasındaki bağlantıları ve bu bağlantıların gücünü temsil etmektedir. Sosyal ağlar sadece aile ve arkadaşlardan oluşmaz; öğretmenler, okul çalışanları, komşular, iş arkadaşları gibi toplum içindeki çeşitli bağlantılar sosyal ağ oluşturabilir. Sosyal ağ siteleri, kullanıcıların birbirleriyle bağlantı ve iletişim kurmalarına imkân veren, kişisel içeriğin paylaşılması kadar kişisel bir ağ kurmalarını sağlayan online topluluklardır. Bu sitelerde üyeler kendi kişisel profillerini oluştururlar ve başkalarına sunarlar. Sosyal ağ siteleri, bir nevi arama ve iletişim aracı imkânı sunmaktadır. Online platformlarda sosyal etkileşime yönelen bu hareket, toplum için yeni bir temel oluşturmaktadır.³¹⁶

İnsanlığın ortak problemi olan pek çok alanda sosyal ağlar, dünya çapında bilgilendirme, kamuoyu oluşturma ve örgütlenme işlevi görmekte, bu sitelerde dünya halkları ortak amaçlar etrafında tek bir ulus ya da topluluk gibi hareket ederek, adeta tek bir dünya ulusunu temsil etmektedirler.³¹⁷ Sanal toplulukların gelişmiş hali olarak isimlendirebileceğimiz sosyal paylaşım siteleri; ortak ilgi, amaç, değer ve hedefleri olan coğrafi ya da kurumsal sınırların dışında kişisel ve profesyonel ilişkiler geliştirmeye imkân sağlayan web-tabanlı servislerdir.³¹⁸

Sosyal ağların temel çıkış noktası hem mevcut toplumsal bağların sürdürülmesi hem de yeni bağlantıların kurulmasıdır. Bugün toplumsal paylaşım ağları arkadaş bulma ya da mevcut arkadaşlıkları sürdürmenin ötesinde gündelik yaşamın rutini/akışı içerisinde bir alışkanlık ve yaşam biçimi haline gelmiştir³¹⁹ Sosyal ağlar yüz yüze iletişimin yerini büyük oranda almıştır. Bireyler gerçek hayatta ne yapıyorsa –hediye vermek, çiçek göndermek, arkadaşlarıyla yemek yemek, oyun oynamak gibi- aynısını

³¹⁵Cemil Gündüz:**Sınıf Yönetimi İçin Bir Sosyal Ağ Uygulamasının Geliştirilmesi**, Yayımlanmış Tezli Yüksek Lisans, 2014, s:16

³¹⁶ Bülent Kara: agm, s:46

³¹⁷Şafak Erkahyan: **'Küresel Yerel Ölçekte Ağ Kültürü Ve Sosyal Medya'**, **Medya Ve Ağ Toplumu 2: Kültür, Kimlik, Siyaset**, (edit) Can Bilgili, Gülüm Şener, Grafik Tasarım Yayınları, İstanbul, 2013, s:27

³¹⁸Beril Durmuş, Serra Yurtkoru, Yeşim Uluşu, Bülent Kılıç: **Facebook'tayız**, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s:21

³¹⁹Ali Toprak Ve Diğerleri: **Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2009, s:26

sosyal ağlarda da yapmaya başlamıştır. Yalnız tek bir farkla; sanal ortamda sanal araçlarla.³²⁰ İnsanlar sosyal ağlar yoluyla kendilerinin de sosyal ağlar kadar birbiriyle bağlantıda olduğu söylenebilir. Bu bağlantılar açık bir biçimde sosyalleşmiştir. Öyle ki günümüzde hemen herkes sosyal ağları kapsayan sitelere aşina durumdadır.³²¹

Sosyal ağların temel mantığı çevrimiçi olarak hem var olan toplumsal bağların sürdürülmesi hem de yeni bağların kurulmasına dayalıdır. Ancak özellikle internet kullanıcıları arasında neredeyse bir salgın hastalık haline gelen sosyal ağlar, toplumsal bağları sanal ortamda sürdürmenin yanında, gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Hatta bazı kullanıcılar için bir alışkanlık ve yaşam biçimi şekline dönüşmüştür.³²²

İnternet giderek yaygınlaşmakta ve gündelik hayatımızın kayda değer bir zaman dilimini işgal etmektedir. Günümüzde bireyin sosyalleşme ve sosyal iletişime geçme şeklini değişime uğratmaktadır. İnternet, önceleri sadece kişisel iletişime imkân tanırken artık bireylerin sosyalleştiği ve sosyal paylaşımlarda bulunduğu bir alan haline gelmiştir.³²³ Sosyalleşme mekânları da zaman içerisinde çeşitli dönüşümlere uğrayarak artık gerçek anlamda mekân içerisinde bir araya gelme gereksinimi duyulmayan bir hal almıştır. İnsanların üye oldukları online topluluklar ve katıldıkları sosyal ağ siteleri çok büyük bir iletişim ve sosyalleşme ortamları olarak görülmektedir. Bu sanal mecralar bireylere, iletişim ve birçok kişiyle tanışma imkânı sunmaktadır. Online topluluklar bireylere, zaman ve zeminden müstakil biçimde iletişim kurmaları için yeni bir boyut sunmaktadır.³²⁴

İnternet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte insanlar kitle iletişimin sadece alıcıları olma konumundan çıkmış ve içerik belirleyebilme ve bu içerikleri kitlelere yayabilme imkânı bulabilmişlerdir. Gelişen iletişim teknolojileri sayesinde örneğin cep telefonu gibi araçlarla sosyal ağlarda sürekli aktif kalınmakta ve zaman mekân kısıtlaması olmadan insanlara ulaşılabilir. Kitle iletişim araçları içerisinde

³²⁰Elif Erdem:**Elektronik Medya Ve Yeni Medya Olarak Sosyal Ağlar**,Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi,2010,s:51

³²¹Nicholas A.Christakis, James H.Fowler:**Sosyal Ağların Şaşırtıcı Gücü Ve Yaşamımızı Biçimlendiren Etkisi**,(Çev)Derya Yüksel, Varlık Yayınları,İstanbul,2012,s:10

³²²Elif Erdem: **age**,s:50-1

³²³Göksel Göker, MustafaDemir, Adem Doğan: **agm**,s:184

³²⁴Bülent Kara: **age**,s:45

geleneksel iletişim araçlarının aksine farklı bir uygulama biçimi olarak yerini alan sosyal ağlar bireylerin sosyalleşmesinde son derece etkili konumdadır. Sosyal ağlar kullanıcı sayısı milyonlarla ifade edilen bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündemi takip etmek, eğlenmek, stres atmak, yeni arkadaşlıklar kurmak ya da var olan arkadaş çevresiyle sanal ortamda sohbet etmek sosyal ağları kullanım amaçlarından sadece bir kaçıdır. Kitlelerin bir araya gelebildiği bu mecranın son yıllarda sosyal ve siyasi olayların yönlendirilmesinde de etkili bir güce sahip olduğu görülmektedir.³²⁵

Günümüzde zamansal ve mekânsal anlamda birçok zorluğu ortadan kaldıran internet ve ona bağlı olarak sosyal paylaşım ağları, sosyalleşmenin tanımında yer alan sürece bağlı bir birikim olduğu önermesinden yola çıkılarak düşünüldüğünde, sosyalleşmenin önemli bir tamamlayıcı unsuru olarak ön plana çıkmaktadır.³²⁶

Sosyal paylaşım ağları kendine özgü bir sosyalleşme alanı açmıştır. Bireyin gündelik yaşamında sosyal etkileşim alanlarının birçoğu, mekânsal sınırları aşarak sanal ortama taşınmıştır. Birey bu alanlarda sosyal çevresinden olsun ya da olmasın birçok kişiyle iletişim ve etkileşim imkânına kavuşurken, sosyalliğin yeni bir şekliyle yüz yüze gelmektedir. Özellikle paylaşıma dayalı bir sosyal ortamın simüle edildiği sosyal paylaşım ağları, bireylerin duygu, düşünce, durum, resim, video, müzik gibi birçok paylaşım ile kurulan sosyal etkileşime zemin hazırlayarak sosyalliğe ve sosyalleşmeye dair eylemleri, aslına uygun bir şekilde yeniden kurgulamaktadır. Zaman ve mekândan soyutlanan iletişimin içeriği, doğal bir sürecin sonucu gibi kendisini güncelle ve gündelik hayata dair şekillendirmektedir. Yani iletişime, gündelik hayatın rutinleri, gelişmeleri, kaygıları, pratikleri gibi özellikler egemen olmaktadır. Çünkü aracılanmış iletişimle ve özellikle de aracılanmış yüz yüze iletişime geçme ile birlikte uzamsal farklılıkların önüne geçerek günün her anında iletişim kurabilmek, günün her anına ve ayrıntısına ilişkin bir iletişimi beraberinde getirmektedir. Böylelikle bireyin internete dayalı iletişimde tecrübe ettiği gerçeklik, toplumsal hayatında tecrübe ettiği gerçekliğe denk düşmektedir.³²⁷

³²⁵Recep Bayraktar: **Sosyalleşme Sürecinde 14-18 Yaş Gurubu Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Eğilimleri Ve Alışkanlıkları: Kayseri İli Örneği**,Yayımlanmış Tezli Yüksek Lisans,Erzurum,2013,s:80-1

³²⁶Necmi Emel Dilmen,Sertaç Öğüt: **agm**,s:241

³²⁷Göksel Göker, Mustafa Demir, Adem Doğan: **agm**,s:185-6

Sosyal paylaşım ağıları sosyalleşme sürecinde ilişkileri ve paylaşımları sürdürülebilir bir platforma taşıyabilmektedir. Gerçek hayatlarda paylaşılan anların bu ortamda paylaşımına devam edilebilir. Örneğin bir doğum günü partisi için bir araya gelip sosyalleşen bireyler, bu partide çekilen fotoğrafları sosyal paylaşım ağıları üzerinden paylaşabilir ve bu paylaşım çevresinde sosyalleşme sürecini sürdürebilirler. Bunun yanı sıra gerçek anlamda bir araya gelinemeyecek durum ve zamanlarda bu süreç farklı boyutta devam edebilir.³²⁸

Yoğun ve hızlı yaşanan insanlar arası ilişkilerin, oluşturulan sanal birliktelik ile bireylerin kendileri özellikle istemde bulunmadıkça kopmayacakları bir bağlantının oluştuğunu görmekteyiz. Bu yapı içerisinde yeni iletişim ortamlarını değerlendirdiğimizde insanları, birbirine kuvvetli bir şekilde bağ kurmalarını sağlayan ve bu bağ üzerinde insanları yalnızlıktan kurtaran bir sosyolojik yapı kurduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu bu yapı ile sosyalleşme olgusunun da yeniden yapılandırma işleyişine girmekte olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü sosyalleşme olgusunu kuvvetli kılan temel varlıklar, birey, toplum, iletişim, araç ve ortamları toplumsal ve bireysel ihtiyaçlar vb. gibi temel yapılar artık değişmiş, yeni bir kalıp içerisinde şekillendirilmesi gereği doğmuştur.³²⁹

Günümüzde sosyal paylaşım ağlarının, pek çok insanın hayatında vazgeçilmez bir öge olarak yer almaktadır. Bireylerin sosyalleşme mekânları ve istemlerinin, teknoloji ile birlikte zaman içerisinde dönüşüme uğradığı göz önüne alındığında gerçek anlamda yüz yüze görüşmenin yerine sanal paylaşım ağlarında bir araya gelme, iletişim biçimi ve paylaşımın farklı boyutlarda gerçekleşmesine neden olduğu görülmektedir. Sanal ortamlarda kendini ifade etme biçimi, kişinin sosyo-ekonomik yapı, eğitim ve kültürel yapı içinde şekillenirken, bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamın dışına çıkmasında, kendini farklı tarzda ifade etmesinde kolaylık sağlar hale gelmiştir. Bununla birlikte beğenilme ihtiyacının ifade edilmesi niteliğini taşıyan paylaşımları, tüketim alışkanlıkları, mahremiyet algısı zamanla oluşturulan bu kimlikler çerçevesinde rutin hale gelmektedir.³³⁰

³²⁸Necmi Emel Dilmen,Sertaç Öğüt: **agm**,s:241

³²⁹Bahadır Çakmak: **age**,s:140

³³⁰Ebru Çetin: '**Sosyal Paylaşım Ağlarında Fotoğraf,Yer/Mekân Bildirim Paylaşımları Ve Mahremiyet**',Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 41,2015,s:779

Ağ toplumunda yükselen değer olan bilgi, bilgi teknolojileri ve onunda merkezinde olan ve internete bağlı oluşan yeni ortamlar, zaman ve mekândan soyutlanmış yeni ilişki biçimi, iş arkadaş çevresi vb. pek çok unsur değişimine bağlı olarak toplumda pek çok şey değişmiştir. Geçmişin kitle iletişim araçları ve ortamları yöndeşme adını verdiğimiz değişim mekanizması ile yeni iletişim ortamlarının etkin bir şekilde var olmalarına sebep olmuştur. Yeni iletişim ortamlarının günümüzdeki en önemli temsilcilerinden ve bireyler arası iletişimi hızlandıran yapı sosyal ağlardır ve yeni internet teknolojilerine bağlı gelişmelerdir. Dolayısıyla yeni iletişim ortamları artık sosyalleşmenin yeni bir yüzü olmaktadır. Bu yüz bilinen sosyalleşme kavramı gerçeğinden farklı bir yapıdadır. Bu noktada yeni iletişim ortamlarının sosyalleşme üzerinde yeni, bambaşka bir gerçeklik sunduğu ve bu gerçekliğin gelecek toplumsal yaşantısı içinde de kabul göreceği açıktır.³³¹

Sanal ortam kullanıcıları tarafından bir alışkanlık haline gelen sosyal ağların günlük hayatın bir parçası olması, her kültürden ve her kesimden geniş kitlelerin, sosyal taleplerine ve neredeyse rutin hale gelen yaşamlarının önemli bir parçası haline gelmiş olması bilişim çağının vazgeçilmez unsuru haline getirmiştir. Sürekli güncellenebilmesi, her teknolojik gelişmeyi yakından takip edip kullanması, çoklu kullanıma açık olması, karşılıklı-çift yönlü kullanımı mevcut olması, sanal paylaşım imkân tanınması gibi özelliklerinde dolayı dijital neslin bir parçası haline gelmiştir. Sosyal ağlar, online iletişimin yeni bir yolu olarak pek çok özelliği barındıran bir gerçekliktir.

Her zaman inşa halinde olan ve dinamik bir şekilde kendini toplumsal koşulların gereklerine göre yenileyen ve özellikle bir gereklilik olarak günümüzde var olmayı ifade eden kimlik internet ortamındaki sosyal ağlar yoluyla kimliği inşa eden, bireyin kimliği edinmesine zemin hazırlayan araçlar olarak kullanılmaktadır. Sosyal ağ sitelerinde, *beni* okuyarak *beni* yazarak *benle* bağlantıya geçerek çevrimiçi kimlikler oluşturulmaktadır. Sosyal ağların en önemli işlevlerinden biri kullanıcıyı bir kimlik performansına sürüklemesidir. Kullanıcı durmaksızın kim olduğunu sergilemektedir. Sosyal ağlarda durum güncellemesi yapmak, fotoğraf paylaşmak, gruplara üye olmak, yorum yazmak gibi etkinlikler kim olduğumuza nasıl bir yaşam sürdürdüğümüze, nasıl bir sosyal çevrede yaşadığımıza, beğenilerimize, zevklerimize, hayata karşı duruşumuza,

³³¹Bahadır Çakmak: **age**,s:146

kısaca bizimle ilgili olan birçok yönümüze ilişkin ip uçları veren ve eylemlerimizi parça parça diğer kullanıcılara aktaran vasıtalarlardır. Kimliğin elektronik ortamlarda sergilenmesi günümüz yaşam tarzının yeni görünümlerinden biridir. Kullanıcı kendisine ilişkin bilgileri sergileyerek bir yandan kendisini ifade etmeye çalışmakta, kimliğine ait bileşenleri yansıtmakta bir yandan da sosyal yaşam içinde başkalarıyla iletişim ve ilişki kurarak bir tür toplumsal görünürlük kazanmaktadır.³³²

Sosyal paylaşım ağlarında paylaşılan her ileti, her fotoğraf, her konum bildirimi vb. kimliklerimize eklemlenmekte, bir yaşam tarzı sergilenmekte ve üstelik bunu kayıt altına alarak sürdürmektedir. Sosyal paylaşım ağlarındaki profillerimiz de sosyal hayattaki kimlik inşasının bir aracı niteliğindedir. Örneğin Facebook hesabımızın zaman tüneline kendi hikâyemizi anlatırken, haber kaynağından başkalarının paylaşımlarına tanıklık edilmektedir.³³³

Bireyin çevresel ve toplumsal yapının şekillendirici etkisiyle oluşan kimlik, iletişim kurdukça ve iletişim kurulan çevre genişledikçe farklılaşır ve gelişir. Sosyal paylaşım ağları sağladığı küresel iletişim imkânı ve sunduğu süreklilik imkânı ile kişiyi daimi bir kimlik gelişim sürecine tabii tutmaktadır. Toplumla etkileşimi hızlanan ve artan birey, kültürel etkilerden eskiden hiç olmadığı kadar fazla nasibini almaktadır. Kültürler ise başka kültürler ile etkileşime girerek, eskiden olmadığı kadar sınırlar arası etkiye açık hale gelmektedir. Sosyal paylaşım ağlarıyla toplumsal gelenekler, değerler ve kültür, ulusal sınırlardan küresel düzleme taşınmaktadır. Küreselleşme, bireyler arası etkileşimin, ürünlerin, sermayenin, kamusal alanın sınırları aşmasını ifade ederken, yeni iletişim ortamıyla sınırları iyice silikleştirmektedir. Kültürün de elden ele geçen bir ürün niteliği kazanması, genişleyen çemberde kültürel kaynaşmaların yaşanması gerçekleşmiş, kültür küresel köyün bir ürünü olmuştur. Küresel sahneye taşınan sosyalleşme sürecinde çok değişkenli yapının etkisinde kalan kimlikler, farklı kültürlerle burun burunadır ve baskın kültürlerden aldıklarını içinde bulundukları toplumun kültür ile bütünleşen yapı taşları gibidirler. Bu sebeple sosyal ağlar küresel çapta bir işlevi

³³²Gülüm Şener: '*Sosyal Ağlarda Kimlik Ve Cemaat*', Mostar Dergisi, Sayı 62, 2010 (<http://www.mostar.com.tr/koseDetaylar.aspx?id=492>)

³³³Ali Toprak Ve Diğerleri: *age*, s:76

görürken bireylerin yaşamları boyunca yapıp ettikleri, sosyal ilişkilerini gerçekleştirdiği ağ olarak kimliğinde önemli bir zemini olmaktadır.³³⁴

Örneğin fotoğraf her zaman bir kendini sunum amacıydı, ancak sosyal ağlarda paylaşılan fotoğraf, adres, konum, fiziksel özellikler vb. pek çok özellik kişinin benliğini diğerlerine aktarmanın, iletişim kurmanın ve onaylanma arzusunun bir aracı haline gelmiştir. Sosyal ağ siteleri internet kullanıcılarına kişiselleştirebildikleri birer profil sunarak kendi hayat hikayelerini oluşturmalarına, anılarını görsel olarak arşivlemelerine imkân sağlayarak geçmişlerine ait olan durumları da depolayarak kimlik açısından geçmişten ana kadar olan sürekliliği de sağlamaya yardımcı olmaktadır.³³⁵

Sosyal ağlarda bireyler özel hayatlarını gönüllü olarak paylaşmakta ve görmek, görülmek sürecini dijital ortamda gerçekleştirmektedir. Sosyal ağlar kullanıcıların başkalarıyla etkileşime girerek kimliğini oluşturduğu ve sergilediği bir alan olmanın yanı sıra sosyalleşme ihtiyacını giderdiği, sosyal ilişkilerini internet ortamına taşıdığı ve sürdürdüğü bir araçtır aynı zamanda. Sadece yeni bağlantılar yeni arkadaşlıklar yeni ilişkiler söz konusu değildir. Yanı sıra var olan ya da geçmişte kurulan ilişkilerin; aile, arkadaş, iş çevresi vb. gibi sosyal ilişkilerin sürdürüldüğü bir platformdur. Böylece var olan bağların sürdürülmesinin yanında bu bağların aracılığıyla yeni farklı sosyal çevrelerden de kişilerin yer aldığı bir sosyal ilişkiler alanı haline gelmektedir.³³⁶ Bu şekilde sosyal ağlar, kullanıcının günlük yaşamda farklı sosyal çevrelerden tanıştığı kimseleri bir araya getiren bir kolaj olarak günlük yaşama dair sohbetler, haberleşme, bilgi aktarma, eğlenme, oyun oynama ortamı haline gelerek bir inşa süreci olan kimliğin oluşturulup sergilenmesine imkân tanımaktadır.

Sosyal paylaşım ağlarındaki oluşturulan alanlar (profiller) artık kimlik oluşturmanın birer aracı niteliğine gelmektedir. Gerçek yaşamda olduğu gibi, sosyal ağlarda da insanların birbirleri hakkında bilgi sahibi olma, birbirlerini tanıma ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaç genelde bireyin, diğerlerinden edinilen bilgiler doğrultusunda, kendisine uygun kimlik oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Sosyal paylaşım ağları

³³⁴Cemile Tokgöz Bakıroğlu: **age**,s:3

³³⁵Gülüm Şener ve Yelda Özkoçak: *'Sosyal Ağ Fotoğraflarında Bireyin Kendini Sunum Stratejileri'*,**Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-2, Kültür, Kimlik, Siyaset**, (edit)Can Bilgili ve Gülüm Şener,Beslenme Saati Kitapları,İstanbul,2013, s:123-4

³³⁶Gülüm Şener: *'Kişiselleştirilmiş Cemaat Medyası Olarak Sosyal Ağlar: Türkiye'de Facebook Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme'*, **Kırılan Kalıplar 2: Kültürler Arası İletişim, Çok Kültürlülük**, (edit) Zeynep K. Uslu, Can Bilgili, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, s:45

geleneksel iletişimden farklı olarak, geri bildirimlere de imkân sağlamaktadır. Sosyal ağ siteleri, bir yandan kullanıcının sürekli kimlik arayışında olduğu bir alan (profil) kurarak onu bireyselleştiren, diğer yandan farklı sosyal çevrelerden arkadaşlarını bir araya getirdiği bir ağ işlevi görerek kullanıcıya bir gruba/cemaate aidiyet duygusu yaşatan, güvenli bir liman sağlayan bir iletişim aracıdır. Sosyal paylaşım ağlarında bireyler, edindikleri yeni kimlikleri ile statü, eğlence ve haz arayışlarına cevap verebilecek ortamlara da sahip olabilmektedir.³³⁷Daha önceki dönemde kimliğin oluşumuna zemin hazırlayan aile, çevre, arkadaşlar gibi yüz yüze ilişkilerin sürdürüldüğü unsurlar internet teknolojileriyle yerini önemli oranda sosyal ağlara bırakarak kimliği de bu platformda yer ve zaman sınırlılığı olmaksızın şekillendirmektedir.

Sosyal ağların popülaritesinin artmasıyla her türlü iletişimin bu ağlar aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Meydana gelen bu gelişmeler, insanların/toplumların ilişkilerini, iletişimlerini, sosyalleşme süreçlerini, yaşam biçimlerini, çevreyle olan etkileşimlerini derinden etkilemektedir.Sosyal paylaşım ağlarının hayatın her alanına sızması kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Her türlü işlemin çevrimiçi olarak gerçekleştirilmesi zamandan tasarruf sağlarken aynı mekânda olma zorunluluğunu da ortadan kaldırmaktadır.Böylece sosyal ağlar giyim-kuşam, boş zamanı kullanma,yeme-içme tercihleri,ev, otomobil seçimleri,duygularını yansıttığı, davranışlarını kazandığı veya değiştirdiği,toplumun kurallarını öğrendiği ve yansıttığı platform olmuştur.Bireyin sosyal ilişkilerini sürdürmesi sosyal ağlar yoluyla gerçekleşmekte, şekillenmekte, etkilenmekte, dönüşmekteyken bu ağlar doğal bir yaşam vasıtası halini almaktadır.Bireyin zamanının büyük bir kısmında sosyal ağlarda aktif olduğu göz önüne alındığında bireye ilişkin neredeyse her şey sosyal ağlar aracılığıyla var olmakta,vücut bulmaktadır.Nihayetinde buna dayanarak bireyin yaşamını sürdürdüğü,yaşam biçimini sergilediği bir bağ kurduğu vasıta olması nedeniyle sosyal ağlar kimliklerin oluşturulduğu, sürdürüldüğü aile,okul,çevre gibi bir unsur haline gelmiştir.

İşte bilişim çağında iletişim teknolojilerinin sunduğu etkileşimli ortamların meydana getirdiği değişim ve dönüşüm, sosyal yaşamın birçok yönünü, unsurlarını kısaca bireyin yaşamının her alanını etkilemiştir. Bireyler sosyal ağlarda oluşturduğu

³³⁷Ebru Çetin: **agm**, s:780

profiller aracılığıyla dünyanın her tarafındaki bireylerle iletişime geçebilmekte ve bu sayede bir yandan sosyalleşme ortamı oluştururken bir yandan da bu ortamda kimliğini inşa etme etmektedir. Özellikle, temel ihtiyaçlar kadar önemli hale gelen, örneğin mobil(hareketli) cihazların küresel çaptaki kullanımıyla, online sosyal paylaşım ağları günlük yaşamın ertelenemez bir ihtiyacı haline gelmiştir.Sosyal ağda birey, isim, yaş, cinsiyet, telefon, e-posta adresi, eğitim, iş, memleket, ilişki durumu, ilgilendikleri, aradıkları, dini inanç, siyasi görüş, hobiler, sevdiği sözler, sevdiği müzik, TV programları, filmler, kitap vb. hayatın her anına ait olan gündelik yaşama ait bilgileri paylaşarak ve bunlara dayanarak ilişkilerini sürdürmektedir.

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte alışkanlıklar, düşünceler, duygular da değişerek; sanal yaşam, sanal davranış ve sanal kültür olarak adlandırılan kavramlara uygun iletişim biçimi,yaşam şekli ortaya çıkmaktadır. Bireyler mekândan bağımsız bir şekilde, yürürken, işe giderken, ulaşım araçlarında seyahat ederken, okulda, işte, trafikte kısaca her ortamda internete bağlanabilmektedir. Sonuçta bu süreçte dijital bir yaşam,dijital kültür meydana gelirken, bireylerin kimlik oluşumları ve bu kimliği sürdürmeleri de bahsedilen yaşam tarzına göre şekillenmekte ve tüm bu araçlarla beslenen dijital bir kimlik ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Ağ toplumu, enformasyonun, teknolojinin, internetin küresel ve yerel ölçekte toplumları etkileyen; ilişki biçimlerini şekillendiren, toplumsal yapıları dönüştüren ve bunların karşılıklı ilişkileriyle yeni değerlerin yeni bir kültürün oluştuğu toplumdur. Bu açıdan ağ toplumu değişen aile yapısından, insan ilişkilerine, çalışma hayatından, yeni kimlik yapılanmasına kadar köklü değişiklikleri ifade eder.

Ağ toplumunda enformasyon ve enformasyon teknolojileri yeni ekonominin üretim aracıdır. Bu yüzden enformasyon yeni güçtür, müreffeh toplumların en önemli aracı, sermayesidir. Enformasyon ve enformasyon teknolojileri ve internet ağına dayalı gelişmelerin en önemli etkilerinden biri, enformasyonu hem yerel hem küresel hem kitlesel hem de bireysel anlamda yayması, zaman ve mekân algısını değiştirerek bunu yeni yaşam şekli haline getirmesi olmuştur. Özellikle internetin etkisiyle insani ilişkiler ağ üzerinde yaşanmaya ve hatta bizzat ağın kendisi haline gelmeye başlamıştır. İnternet bireysel anlamda çok hızlı değişen dünyanın her yerinde, her yaştan erişimi kolay; hızlı, ucuz bir yaşam ağı haline gelmiştir. Böylece enformasyon ve internet ağı, ağ toplumunun temelini oluşturan, bireysel ve toplumsal ilişkilerin, etkinliklerin şeklini oluşturan unsurlardır. En nihayetinde bu süreç, ağ toplumunda bir kültür haline gelir, bir yaşam biçimine dönüşür.

Ağ toplumunun en önemli özelliklerinden biri değişimin hızı ve iletişim teknolojilerinin, enformasyonun, ekonominin, siyasetin, toplumun karşılıklı ve eş zamanlı/eş zamansız birbirlerini etkileyebilmeleridir. Aynı zamanda bu karşılıklı ilişkinin hem yerel hem de küresel bir nitelik taşımasıdır. Ayrıca gerek grup/toplum gerek bireysel ve de gerekse kurumlar açısından ağ biçiminde merkezlessiz bir örgütlenme tarzı söz konusudur. Bununla anlatılmak istenen şey küresel anlamda oluşan bir toplumun örgütlenme yapısıdır.

Ağ toplumu daha önceki toplumsal dönemlere göre önemli farklılıklar gösterirken kimlik de bu farklılık paralelinde değişmiş, dönüşmüş ve daha önemli bir

husus haline gelmiştir. Kimlik bireyin hayata dair sahip olduklarının toplamını ifade eder. İçinde yaşadığı toplumda bir kimliğe sahip olan birey elbette ki toplumsal değişimden etkilenir. Dolayısıyla ağ toplumundaki kimlik ile daha önceki kimlik yapıları birbirinden farklıdır.

Kimliğin oluşması, sürdürülmesi tarihsel süreç içinde toplumsal yapıların karakterinden ve özelliklerinden etkilenir. Toplumsal yapı biçimleri değiştikçe kimliği inşa eden ve değer katan unsurlar da farklılaşırlar. Ağ toplumunda insanların aidiyetleri ve kimlikleri tanımlanırken daha önceki dönemlerden farklı unsurlara göre değerlendirmeler yapılmaktadır. Her şeyden önce kimlik içinde bulunulan zaman ve mekân algısındaki farklılıkla yeni bir boyut kazanmıştır. Yüz yüze ilişkilere, coğrafi sınırlılığa ve zamana dayanan sosyal ilişki ve etkileşim biçimleri değişikliğe uğramıştır. Sosyal ilişkilerin belli bir alana ve saat dilimine olan bağlılığı ortadan kalkarak küresel anlamda daha geniş alanda ve eş zamanlı olarak gerçekleşmiş, mesafeleri ve zamanı önemsiz kılmıştır. Bireyin etkileşim alanı genişlemiş, farklı kültürlerle açık olmaya sosyal ilişkiler alanını genişletmeye başlamıştır. Bu da kimliğin oluşum sınırlarını genişletmiştir. Sadece yaşadığı çevreyle ile değil, sınırları olmayan bir çevreye ve yaşam tarzına uygun kimliğini oluşturan birey, daha fazla bireyselleşmiş ve küreselleşmiş bir dünyada hayatını ve kimliğini inşa etmeye ve idame etmeye başlamıştır. Bireyler uzaktaki olayların yakın tanığı olmaya başlamış, daha önce sözlü olan iletişim, ayrıca yoğun bir şekilde yazılı, görüntülü hale gelmiştir. İletişim araçları yoluyla herkes her yerde /hiçbir yerdedir. Bu araçlar sayesinde birden çok yerde olma imkânı da doğmuştur. Dünyanın dört bir tarafındaki insanlar ve kültürlerle etkileşim mümkün hale gelmiştir. Bu nedenle sınırsız bir çevrede, çok kültürlü bir zeminde kimlikler oluşmaya başlamıştır.

Coğrafi zorunluluğun ortadan kalkması örgütlenme biçimlerini de değiştirmiştir. Yüz yüze ilişkilere dayanan cemaat yapısı yerini fiziksel yakınlığı gerektirmeyen sanal cemaatlere bırakmıştır. İnternet ağına dayalı bir yapılanma olan sanal cemaatler ağ toplumunun ortak amaç ve ilgilerini bir araya getirdiği sanal birliktelikleridir. Sanal cemaatlerde aslında geleneksel cemaat yapısının, bir çok özelliği ve yerine getirdiği işlevi benzer ancak bedenler etkin değildir.

Cemaat yapısı artık ortak mekânı paylaşmayan ancak ortak değer ve amaçlar etrafında birleşen sanal cemaatlerdir. Somut bir varlık ve karşılaşma olmaksızın diğerleri

ile ilişki içerisinde bulunulan sosyal hareket alanıdır. Burada iletişim esasına dayanan bir birliktelik söz konusudur. Aslında bireyin var olduğu alan toplumdur. Sanal cemaatler de bireyin varlığını sürdürdüğü, etkileşimde bulunduğu, toplumsallığın devam ettiği sosyal bir alandır. Topluma ait değerlerin kazanıldığı alanlardır. Bu sebeple kimliğin de şekillendiği, kazanıldığı ve sürdürüldüğü ortamlardır. Mekân fiziki bir özellikten yoksun da olsa orada icra edilenler, etkileşimler, gerçek bireyler tarafından oluşturulurlar. O halde sanal cemaatler de kimliği oluşturan önemli unsurlardan birisidir. Ağ toplumuna özgü toplumsal ilişkilerin oluşturduğu sanal cemaatler kimliği de bu çerçevede inşa edip sürdürmektedir.

Sosyal medyanın sahip olduğu özellikler, kullanılan araçlar sayesinde yeni iletişim ortamı olarak göze çarpmaktadır. Çok yönlü ve interaktif özellikleri ve her gün bir yenisinin ortaya çıktığı teknolojik cihazlar, erişim hızı ile gündelik hayatın temel ihtiyaçları haline gelmiştir. Bu cihazlar sayesinde sosyal medya bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri doğal bir ortamdan farksız hale gelmiştir. Güncelliğini koruması, hayatın akışına uyarlanabilmesi sosyal medyayı cazip ve vazgeçilmez bir ortam haline getirmektedir. Sosyal medya, ağ toplumunda etkileşimli iletişim biçimi olarak yerel ve küresel bir etkiye sahiptir. Dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar bir tek ülkenin vatandaşları gibi aynı ortamda buluşabilmektedirler. Kişisel cihazlarla her an sosyal medya ortamında mutfakta, sokakta, metroda ve günün her saatinde aktif kalarak sosyal ilişkiler sürdürebilmektedir. Bu, yazılı, sesli, görüntülü bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Birey bu şekilde hayata dair birçok şeyi sosyal medya ortamında gerçekleştirirken, bir yandan da aynı ortamdaki insanlara bir şeyler katıp onlardan bir şeyler almaktadır. Böylece sosyal medyada kimliğin oluşmasına, dönüşmesine çok çeşitli unsurlar girmektedir. Bu unsurlar ağ toplumunda oluşan yeni kimliğin unsurlarıdır. Ağ toplumunda kimlik, yeni parametrelerle ağlaşmış bir hayat üzerine yeniden inşa edilmektedir.

İnternet ağı üzerinde şekillenen ağ toplumunda, bireyin sosyalleşme biçimi etkilenmiştir. Bu yeni sosyalleşme biçimi sosyal ağlardır. Sosyal ağlar, bireyler, gruplar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu sosyal yapıyı ifade eder. Sosyal ağlar hem mevcut ilişkilerin sürdürülmesi hem de yeni ilişkilerin oluşturulup devam ettirilmesini içerir. Sosyal bağların sürdürülmesi kadar günlük ilişkilerin devamı da sosyal ağlar üzerinden

sağlanabilmektedir. İletişimde çoklu kullanımın yanı sıra, yorum yapma, video, fotoğraf paylaşma, yer-durum bildirme gibi birçok özelliği ile bireylerin mesafe ve zaman sınırına takılmadan diğer bireyler ve gruplarla aynı ortamda buluşmaları sosyalleşmelerine, etkileşimin sürdürülmesine imkân sağlamaktadır. Böylece sosyal ağlar kendine has bir sosyalleşme biçiminin alanı haline gelmiştir. Çünkü birey duygu ve düşüncelerinin yanında alışkanlıklarını, beğenilerini, seçimlerini vs paylaşarak etkileşimde bulunmakta adeta sosyal ağlarla yatıp kalkmaktadır. Sosyal ağlar vasıtasıyla hem çok hızlı bir şekilde hem de yedi gün, yirmi dört saat aktif kalarak bunu gerçekleştirmektedir. Bu durum sosyal ağları yeni ve önemli bir sosyalleşme aracı ve platformu haline getirmektedir. Böylece toplumsal bir ortamda oluşan ve süren kimliğin en önemli unsurlarından birini de sosyal ağların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Sosyal ağlarda yapılan her etkinlik kimliğimize bir şekil vermekte, onu etkilemektedir. Sosyalleşmeyi sağlayan birçok unsur (aile, arkadaş, çevresi, eğitim) sosyal ağ üzerinden de sağlandığı için kimlikte ona göre oluşmaktadır. Bu yüzden sosyal ağlar kimliğin inşasında önemli bir rolü üstlenmektedir. Böylece birey günümüzde artık her dakika sosyal ağlar ile iletişimde, etkileşim içinde olur. Sosyal ağlar yapılan her etkinlikte, her paylaşımda vs. bir yandan da kimliğe etki eden; onu oluşturan, değiştiren ve sürdüren bir unsur haline gelir.

Bu durumun ağ toplumunda günlük hayata somut yansıması ile ilgili şunlar söylenebilir:

Çocukların gelişimini bile bu çağdaki teknolojik araçların belirlediğini söyleyebiliriz. Bilgisayar oyunları, online oyunlar önemli oranda çocukların dünyalarını şekillendiriyor. Öyle ki günlük ortalama 8 saat oyun oynayabilmektedirler. Bu durum aynı zamanda küresel çapta online oyunlara dayalı bir ekonomi oluşturmuştur. Bu sokakta, mahalle aralarında oyun oynayan çocukların artık bilgisayar başlarında olduğunu göstermektedir. Bu yüzden böyle bir ortamda çocukların ahlaki ve zihinsel anlamda etkilenmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla ağ toplumunda çocuklar daha ben merkezci, hırslı, merhametsiz ve asosyal bir şekilde yetişmektedirler. Çocuktaki değer oluşumu diğerkâm, paylaşımcı vb daha önceki değerlerin de değişmesine sebep olmaktadır. Bilgisayar oyunları oynayan çocuklar kullanım süresi arttıkça çocukların gelişimlerinde problemlerin ortaya çıkmaktadır. Aşırı bilgisayar oynayan çocuklar ekran

bağımlısı, bireyselleşen, yalnızlaşan, yaratıcılığın kaybetmeye başlayan ve akademik anlamda başarısız hale gelen, fiziksel olarak tembelleşen bireyler haline gelirler.

Normalde kendini doğru dürüst ifade edemeyen ancak internet vasıtasıyla *gösteren* bir ben nesli yetişmektedir. Fast food, hazır, dondurulmuş yiyecekler tüketen coca cola/pepsi içen, adidas/nike/hummel marka giyen, Iphone marka cep telefonu kullanan, fiziksel olarak pasif ama zihinsel olarak aktif olan, sahip olduklarını kullan-at anlayışıyla tüketen, ortaokul lise çağlarında bile modayı takip eden *imaj her şeydir* ilkesine sahip olan bir kuşak oluşmuştur. Nasıl yaşadığı, nasıl düşündüğü önemli değildir, önemli olan *nasıl görüldüğüdür*. *Haz ve hız* esas alınmakta ve buna uygun bir tüketim kültürü ile *anı yaşa* felsefesine uygun hareket edilmektedir.

İnsanlar bedenlerini ön plana çıkaran gösteri toplumunun içinde içi pırıltılı bir dünyada yaşamaya başlıyorlar. Gösteri toplumunda *görünen her şey iyidir* anlayışıyla sahip olduklarını göstermeye, kendilerini böyle görünür kılmaya çalışıyorlar. Örneğin normalde bir parça ekmeği dahi başkalarıyla paylaşmayan insanlar sosyal ağlarda yediklerini, içtiklerini anında paylaşmakta ve beğeni almaktadırlar. Giydikleri, gittikleri yerleri, satın aldıkları, yaptıkları şeyleri adeta yarışarcasına paylaşmaktadırlar. Değerlerde bunların etrafında oluşurken biçime yönelik ben merkezli, *görüntüye*, *gösteriye* dayanan paket kimlikler sunmaktadır. Bu çerçevede yeni kimliklerin oluşumuna katkıda bulunmaktadır.

Sosyal medyada, sosyal ağlar vasıtasıyla birbirini görüp beğenme, konuşma, birbirini tanıma evlilik ile sonuçlanabilirken, aynı şekilde evli çiftlerin bir mesaj, ya da fotoğraf, videodan dolayı boşanabildikleri görülüyor. Bu anlamda yazılı,sesli, görüntülü bir şekilde hızla kurulan ilişkiler ve evlilikler aynı araçlarla, aynı hızla, boşanma ile sonuçlanabilmektedir.

İnsanlar evlerinde otururken dünyanın bir ucundaki farklı görüşleri, eğilimleri, dini, siyasal tercihleri, meslekleri paylaşan insanlarla iletişime geçmesi ağ toplumunun sunduğu araçlarla yeni kimlikler inşa etmektedirler. Bu çerçevede önceki geleneksel dünyadaki kimlik oluşumuna baktığımızda aile, okul, mahalle vb gibi sosyal alanlar vardı. Fakat şimdi teknolojik araçların gelişimi ile birlikte farklı coğrafya, meslek, eğitim, dini ve siyasi eğilimli insanların birbirleriyle iletişime geçmesi etkileşim ve

iletişim alanlarını genişletmiştir. Böylece yeni değer ve anlamlar da ortaya çıkmış, bireylerin kimliklerini daha dinamik bir süreçte oluşturmalarına yol açmaktır.

Sonuç olarak; ağ toplumunda ağın dünyayı sarmasıyla, yaşanan her gelişme etkileşimlerimizi, davranışlarımızı, yaşamlarımızı, kltrlerimizi sanal hale getirmektedir. Artık ağlarla örülmüş sanal bir dünyada yaşıyoruz. Ağlarla çevrili hayatlarımız küresel ve yerel ölçüde diğital bir nitelik kazanırken zaman ve mekân da sanal hale gelmiştir. Sanal yaşamlar, sanal mekanlarda gerçekleşirken kimliklerimiz de sanal mekanlarda, sanal yaşamlara uygun bir şekilde inşa edilip sürdürülür hale gelmiştir. Bu ortamda küresel çapta, bireyselleşmiş, farklılığa dayalı, özgürlükçü, kolay etkilenen, hızlı değişen, bencilleştiren, empatiden yoksun, çabucak tüketilen özelliklere sahip kimlikler hayat bulmaktadır. Kimliğin bu özelliklere sahip olmasının nedeni internete dayalı diğital bir hayat tarzıdır. Yaşamlarımız, hava, su, ekmek gibi internete bağlı olmuştur. Tüm yaşamımız gibi düşündüklerimiz, hissettiklerimiz de internet ağına göre oluşmakta ve ona göre şekillenmektedir. Dolayısıyla kimliklerimizin büyük bir bölümü de ağa bağlı, ağa göre oluşmakta ve sürmektedir. Artık hayatımız gibi kimliklerimiz de diğital hale gelmektedir. Diğital bir hayat, diğital kimlikleri doğurmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN Ali; **Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002
- ARON Raymond; **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, (Çev)Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994
- AYDIN Nurullah; **İnsan Hakları Demokrasi ve Medya**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008
- AYDIN Suavi; **Türk Kimliğinin Yaratılması Ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine**, Ankara, 2009
- AYDIN Suavi; **Kimlik Sorunu İlkesellik Ve Türk Kimliği**, Öteki Yayınları, 1998
- BALCI Ali; **Örgütsel Sosyalleşme**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2003
- BİLGİSEVEN K. Amiran; **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986
- BOZATAY A.Şeniz; **Sosyoloji**, Beta Yayıncılık, Ankara, 2011
- BİLGİLİ Can, ŞENER Gülüm; **Sosyal Medya Ve Ağ Toplumu 1: Kitle İletişimde Yaşanan Değişimler**, Grafik Tasarım Yayınevi, İstanbul, 2013
- BİLGİLİ Can, ŞENER Gülüm; **Sosyal Medya Ve Ağ Toplumu 2: Kültür, Kimlik, Siyaset**, Grafik Tasarım Yayıncılık, İstanbul, 2013
- BİLGİN Nuri; **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar, İzmir, 2007
- BİLGİN Nuri; **Kolektif Kimlikler**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995
- BİLGİN Nuri; **Cumhuriyet, Demokrasi Ve Kimlik**, Bağlam Yayınları, Ankara, 1997
- BİNARK Mutlu Ve Diğerleri; **Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: 'Görülüyorum Öyleyse Varım**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009
- BOZKURT Veysel; **Endüstriyel-Post Endüstriyel Dönüşüm**, Ekin Yayınları, Bursa, 2014
- BÜYÜKASLAN Ali, KINIK Ali Murat; **Sosyal Medya Araştırmaları 1**, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2013

CASTELLS Manuel; **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür – Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 2013

CASTELLS Manuel; **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – İkinci Cilt: Ağ Kimliğinin Gücü**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2008

CASTELLS Manuel; **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Üçüncü Cilt: Bin Yılın Sonu**, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, 2008

CHRİSTAKİS Nicholas A., FOWLER James H.; **Sosyal Ağların Şaşırtıcı Gücü Ve Yaşantımızı Biçimlendiren Etkisi**, (Çev)Derya Yüksel, Varlık Yayınları, İstanbul, 2012

ÇALIK Mustafa; **Millî Kimlik, Milliyet, Milliyetçilik**, Cedit Neşriyat, Ankara, 3.Baskı, 2009

ÇOPUROĞLU Cemalettin(edit); **Prof.Dr. Halil Narman Armağanı**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2005

DİJK Jan Van; **Ağ Toplumu**, (Çev)Özlem Sakin, Kafka Yayınları, İstanbul, 2016

DOĞAN İsmail; **Sosyoloji**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012

DURA Cihan, ATİK Hayriye; **Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002

DURKHEİM Emile; **Toplumsal İş Bölümü**, (Çev)Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul, 2006

DURMUŞ Beril, YURTKORU Serra, ULUSU Yeşim , KILIÇ Bülent; **Facebook'tayız**, Beta Yayınları,İstanbul,2010

ERALP Atila;**Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, Kalkınma Ve Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara,1997

ERDENİR Burak; **Avrupa Kimliği**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010

- ERGUN Doğan; **Yüz Soruda Sosyoloji El Kitabı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990
- ERGUN Doğan; **Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016
- ESGİN Ali; **Anthony Giddens Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008
- ERKAL Mustafa E.; **Sosyoloji**, Der Yayınevi, İstanbul, 2006
- EROL Gülbuğ; **Medya Üzerine Çalışmalar**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007
- ERSOY Ersan; **Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012
- FREYER Hans; **Sanayi Çağı**, (Çev) Bedia Akarsu, Hüseyin Batuhan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014
- GERAY Haluk; **İletişim ve Teknoloji**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2003
- GIDDENS Anthony; **Sosyal Teorinin Temel Problemleri**, (Çev), Ümit Tatlıcan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005
- GÖKTOLGA Oğuzhan; **Postmodernite Ve Siyasal Kimlikler**, Bilsam Yayınları, İstanbul, 2012
- GUTMAN Amy; **Çok Kültürcülük Tanınma Politikası**, (Çev) Levent Köker, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005
- GÜLDİKEN Nevzat; **Çalışma Sosyoloji**, Nobel Yayınları, Ankara, 2015
- GÜVEN Sami; **Toplumbilim**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999
- GÜVENÇ Bozkurt; **Türk Kimliği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003
- HARVEY David; **Postmodernliğin Durumu**, (Çev) Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 1999
- HORTAÇSU Nuran; **Ben Sen Biz Hepimiz**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007
- İNAÇ Hüsamettin; **Ab'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, Adres Yayınları, Ankara, 2005
- İNAL Kemal; **Sosyoloji**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2008

KARA Tolga, ÖZGEN Ebru; **Sosyal Medya-Akademi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2012

KARABULUT Nejla; **Yeni Medya Teknolojileri Ve Halkla İlişkiler**, Beykoz
Lojistik Meslek Yüksek Okulu Yayınları, İstanbul, 2009

KARAGÜL Mehmet; **Dünya Ekonomisi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2010

KARAKAŞ Mehmet; **Modernlik, Küreselleşme Ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni**,
Küre Yayınları, İstanbul, 2015

KAYA Yaşar; **Kürenin Halleri**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2007

KAYAN Ramazan; **Vahyin Gölgesinde Kimlik İnşası**, Çıra Yayınları, İstanbul 2007

KESSLER Gerhard; **Sosyolojiye Başlangıç**, (Çev) Z.F. Fındıkoğlu, İ.Ü.İ.F. Yayınları,
İstanbul,2.Baskı, 1985

KIZILÇELİK Sezgin; **Sosyoloji Teorileri 1**, Mimoza Yayıncılık, Konya, 1992

KIZILÇELİK Sezgin; **Sosyoloji Teorileri 2**, Yunus Emre Yayınları, Konya, 1994

KOCACIK Faruk; **Toplumbilim**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 3.baskı,
2003

KÖSOĞLU Nevzat; **Türk Kimliği Ve Türk Dünyası**, Ötüken Yayınları,İstanbul,
1998

KÖSOĞLU Nevzat; **Millî Kültür Ve Kimlik**, Ötüken Yayınları, İstanbul,2003

KUMAR Krishan; **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma**,
(Çev)Mehmet Küçük,Dost Kitapevi Yayınları,Ankara,2013

KUYUCUKLU Nazif;**İktisadi Olaylar Tarihi**, Güray Matbaası, İstanbul, 1985

KÜÇÜKKALAY Mesut; **Dünya İktisat Tarihi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2014

LARRAİN Jorge; **İdeoloji Ve Kültürel Kimlik**, (Çev)Neşe Nur Domaniç, Sarmal
Yayınevi, İstanbul, 1995

MAOLOUF Amin; **Ölümcül Kimlikler**, (Çev)Aysel Bora,Yapı Kredi Yayınları,
,İstanbul, 35.Baskı,2012

MARSHALL Gordon; **Sosyoloji Sözlüğü**, ,(Çev)Osman Akınhay, Derya Kömürcü,
Bilim Ve Sanat Yayınları,Ankara,1999

- MATTELART Armand; **Bilgi Toplumunun Tarihi**, (Çev) Halime Yücel Altınel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- MORLEY David, ROBİNS Kevin; **Kimlik Mekânları**, (Çev)Emrahan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011
- ÖZYURT Cevat; **Küreselleşme Sürecinde Kimlik Ve Farklılaşma**, Açılım Kitap, İstanbul, 2005
- PARASIZ İlker; **İktisat Tarihi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2014
- SAYIN Önal; **Sosyolojiye Giriş**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1994
- SEZEN Yumni; **Sosyolojide Ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler Ve Tartışmalar**, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1990
- SLATTERY Martin; **Sosyolojide Temel Fikirler**, (Çev)Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz,Sentez Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 2007
- TANRIÖVER Hülya; **Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun?**, İstanbul, 2008
- TİMİSİ Nilüfer; **Yeni İletişim Teknolojileri Ve Demokrasi**, Dost Kitabevi, Ankara, 2003
- TOFFLER Alfin; **Üçüncü Dalga**, (Çev.) Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008
- TOPRAK Ali,YILDIRM Ayşenur, AYGÜL Eser, BİNARK Mutlu,BÖREKÇİ Senem ÇOMU Tuğrul; **Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2009
- TÖRENLİ Nurcan; **Enformasyon Toplumu Ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye**, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004
- TÜRKDOĞAN Orhan; **Niçin Milletleşme-Milli Kimliğin Yükselişi**, Türk Dünyası Araştırmaları,İstanbul, 1996
- TÜRKDOĞAN Orhan; **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997
- KARAHAN USLU Zeynep, BİLGİLİ Can(edit); **Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çok Kültürlülük**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2011
- VATANDAŞ Celalettin; **Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu**, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul, 2004

MAKELELER

AKTAŞ Celalettin; '*Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye*', Selçuk İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 4, 2007, ss 181-193

BOSTANCI Naci; '*Kimlik Tartışması Hayatın Telaffuzu Üzerinden Yürümeli*', Türkiye Günlüğü, Sayı 83, 2005, ss 52-56

BOZKURT Veysel; '*Yıkıcı Gemeinschafttan Ötekisiz Postmodern Kabilelere: Sanal Cemaatler*', Birikim Dergisi, Sayı 127, 1999, ss 65-72

CASTELLS Manuel; '*Communication, Power And Counter -power in the Network Society*', International Journal of Communication, Cilt 1, ss238-266

Charles Kadushin; '*The Motivational Foundation of Social Networks*', Social Networks, Cilt 24, Sayı 1, 2002, ss 77-91

COŞGUN Melek; '*Gençlerin Kimlik Gelişimi Ve Sosyalleşme Sürecine Televizyon Dizilerinin Etkisi*', Akademik Başarı Dergisi, Sayı 28, 2012

ÇAĞLAR Ayşe; '*Tire'li Kimlikler: Teori Ve Yönteme İlişkin Bazı Arayışlar*', Toplum Ve Bilim, Sayı 84, 2000, ss129-150

ÇETİN Ebru; '*Sosyal Paylaşım Ağlarında Fotoğraf, Yer/Mekan Bildirim Paylaşımları Ve Mahremiyet*', Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 41, 2015, ss:779-788

ÇEVİK Abdulkadir, ERSAYDI Alper; 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Değişen Türk Kimliği Ve Günümüze Yansımaları', Türk Yurdu Dergisi, Cilt 31, Sayı 288, ss 70-77

ÇUBUKÇUOĞLU Hasan Fürkan; '*Kaynak Mobilizasyonu Kuramında Sosyal Medya İle Kolektif Kimliğin Oluşturulması: Teröre Hayır Kardeşliğe Evet Hareketi*', Yeni Medya Hakemli Akademik E Dergi, Sayı 1, 2016

DİLMEN Necmi, ÖĞÜT Sertaç; '*Sosyalleşmenin Yeni Yüzü: Sosyal Paylaşım Ağları*', Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2014, ss 237-242

ERDOĞAN Sibel; '*Enformasyon Toplumu Ve Yeni Orta Sınıflar*', Sosyoloji Dergisi, Cilt 36, Sayı 1, 2016, ss 41-70

GÖKER Göksel, DEMİR Mustafa, DOĞAN Adem; '**Ağ Toplumunda Sosyalleşme Ve Paylaşım: Facebook Üzerine Ampirik Bir Araştırma**', E-Journal of New World

Sciences Academy 2010, Cilt :5, Sayı:2, 2009, ss 184-206

GÖKER Göksel, DOĞAN Adem; '**Ağ Toplumunda Örgütlenme: Facebook'ta Çevrimiçi Tekel Eylemi**', Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 25, 2011

GÜVEN Süleyman; '**Postmodern Kimliklerin Kurulumu**', Selçuk İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, 2015, ss:266-286

HABERLİ Mehmet; '**Yeni Bir Örgütlenme biçimi olarak Sanal Cemaatler**', İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt1, Sayı3, 2012

İMANÇER Dilek; '**Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci Ve Televizyon**', Doğu Batı, Sayı 23 ,2003, ss 233-253

KARA Bülent; '**Yeni Sosyalleşme Sürecinde Online Topluluklar: Niğde Örneği**', 21.Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Dergisi, Cilt 3, Sayı 9, 2014

KARADUMAN Sibel; '**Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü**', Journal of Yasar University, Cilt 17, Sayı 5, 2010, ss 2886-2899

KÖKALAN Füsün; '**Manuel Castells'i Yeniden Okumak:Küresel Ağ Hareketleri Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirilmesi**', YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2011, ss 65-77

KÖSEOĞLU Yakup, AL Hamza; '**Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya**', Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 3, 2013, ss:103-125

MORA Necla; '**Medya Ve Kimlik**', Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2008, ss 1-14

ONAT Ferah, AŞMAN ALİKILIÇ Özlem; '**Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam Ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi**', Journal of Yaşar University, Cilt 3, Sayı 9, 2008

ÖZDEMİR Zafer; '**Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Öz Çekim Kullanımı**', Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı1, 2015, ss112-132

ÖZTÜRK Yücel; '**Tarih Ve Kimlik**', Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2007

TATAR Taner; *'Farkın Tabîliğinden Farkçılığın Yapaylığına Kimlik'*, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 31, Sayı 288, 2011, ss 77-84

TATAR Taner; *'Kimlik:Ötekini Belirlemek Ya da Kendini Bilmek'*,Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 48, 2008, ss 1185-200

TOKGÖZ Cemile Tokgöz Bakıroğlu; *'Sosyalleşme Ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları'*, Akademik Bilişim Konferansı, İstanbul, 2013, ss:1-8

TÜRKBAĞ Ahmet Ulvi; *'Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu'*, Doğu Batı, Sayı 23, 2003, ss 209-219

VURAL Beril Akıncı, BAT Mikail; *'Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya:Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma'*, Journal of Yasar University 2010,Cilt 20, Sayı 5, ss3348-3382

YANIKLAR Cengiz; *'Sanal Topluluklar Ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farkların Sosyoloji Bir Analizi'*, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 17, Sayı 1, 2014

YEĞEN Ceren; *'Demokratik Ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya'*,Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt1,Sayı 1,2013,ss119-135

TEZLER

DOKTORA TEZLERİ

ALTUNOĞLU Mustafa; *Kimliğin Modern İnşâı, Kimlik Politikaları Ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2009

BİRKÖK Mehmet; *Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu*,Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 1994

DAĞSALGÜLER Aylin; *Ağ Toplumun Ekonomi Politikası:Türkiye'de 1990-2010 Yılları Arasında Medya Sektörünün Yeniden Şekillenmesi*,Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 2013

FİDAN Serdal; *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Gençliğin Kimlik Algısı*,Yayınlanmış Doktora Tezi, 2011

YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

BAYRAKTAR Recep; **Sosyalleşme Sürecinde 14-18 Yaş Gurubu Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Eğilimleri Ve Alışkanlıkları: Kayseri İli Örneği**,Yayımlanmış Tezli Yüksek Lisans, Erzurum, 2013

ÇAKMAK Bahadır;**Yeni iletişim Ortamlarının Sosyalleşme Üzerindeki Etkileri**,Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012

ERDOĞAN Sibel; **Yeni Emek Sistemleri: Ev V e Ofis Sistemi Üzerine Bir İnceleme**,Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012

ERDEM Elif;**Elektronik Medya Ve Yeni Medya Olarak Sosyal Ağlar**,Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2010

GÜNDÜZ Cemil; **Sınıf Yönetimi İçin Bir Sosyal Ağ Uygulamasının Geliştirilmesi**, Yayımlanmış Tezli Yüksek Lisans, 2014

ÖNAL Reyhan; **Modern Cemaatleşmeler ve Türkiye Örneği**, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009

İNTERNET KAYNAKLARI

PERŞEMBE Erkan:'*Enformasyon Toplumunda Cemaatler:Sanal Mı Gerçek Mi?*'<http://wordpress.com>, 2012

ŞENER Gülüm;'*Sosyal Ağlarda Kimlik Ve Cemaat*', Mostar Dergisi, Sayı 62, 2010 (<http://www.mostar.com.tr/koseDetaylar.aspx?id=492>)

KONGRELERDE SUNULAN YAYINLAR

KARAKAŞ, M.Ümit; '*Bilişim Toplumuna Giderken: Sosyoloji Ve Hukukta Etkiler Sempozyumu*', Türkiye Bilişim Deneği Yayınları, Cilt 14, Ankara, 2001